

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE EHL-İ VUKUF (BİLİRKİŞİLİK)
KURUMU 1927-2016**

Fatma ŞAHİNTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

ŞUBAT-2023

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE EHL-İ VUKUF
(BİLİRKİŞİLİK) KURUMU 1927-2016**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma ŞAHİNTÜRK

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

“Bu tez 01/02/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	Başarılı
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU	Başarılı
Doç. Dr. Mustafa SARI	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim. Etik Beyan Formunu imzalamayınız.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Fatma ŞAHİNTÜRK

01/02/2023

ÖNSÖZ

Bilirkişilik, Osmanlı hukukunda ehl-i hibre ve ehl-i vukuf terimleri ile ifade edilen, önceleri bir düzenleme olmaksızın yargılama sisteminde var olan bir kurumdur. Cumhuriyetin ilanı sonrasında kanunlaşma hareketleri ile yargılama kanunları yapılmış ve bilirkişilik Cumhuriyet Döneminde yasal zeminde varlık bulmuştur. Hukuk, ceza, idari yargı gibi hukukun tüm alanlarında bilirkişilik kurumuna ilişkin uygulama mevcuttur. Hâkimlerin özel ve teknik bilgi gerektiren hususlarda bilirkişilere başvurduğu, yargılamalarda bilirkişi raporlarının önem arz ettiği görülmektedir. Hukuk alanında önemli bir konumu olan ve hakkında birçok çalışma yapılmış olan bilirkişiliğin tarihsel sürecine ilişkin de araştırmalar ve monografiler bulunmaktadır. Bilirkişiliğin Cumhuriyet Dönemindeki tarihsel sürecine ve özellikle bilirkişilik kanunu ile bilirkişiliğin kurumsallaşmasına yönelik bir çalışmanın eksikliği bu tezi yazmama vesile olmuştur. Çalışmanın Cumhuriyet tarihi alanında bilirkişilik kurumuna ilişkin sorulara cevap olmasını umarak bu süreçte emeği geçenlere de yer vermek isterim.

Öncelikle lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca derslerini almış olduğum saygıdeğer hocalarıma teşekkür ediyorum. Yüksek lisans sürecinde derslerini almış olduğum danışman hocam Sn. Prof. Dr. Enis ŞAHİN'e; rehberliği, değerli vaktini ayırdığı ve yol gösterdiği için teşekkürlerimi sunuyorum. Hukuki konularda kılavuzum olan ve desteğini sürekli hissettiren yeğenim Berna Şahintürk Çınar'a teşekkür ediyorum.

Fatma ŞAHİNTÜRK

01/02/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I: CUMHURİYET ÖNCESİNDE TÜRK HUKUKUNDA BİLİRKİŞİLİK (EHL-İ VUKUF –EHL-İ HİBRE).....	8
1.1. Konuya İlişkin Kavramlar	11
1.1.1. Hukuk.....	11
1.1.2. Bilirkişi.....	15
1.1.3. Ehl-i Hibre.....	18
1.1.4. Ehl-i Vukuf.....	20
1.1.5. Şuhudü'l-Hal	22
1.2. Osmanlı Hukuku ve Bilirkişilik Kurumu	23
1.2.1. Osmanlı Hukukunun Kaynakları.....	23
1.2.2. Osmanlı Devleti'nin Adli Teşkilatı	25
1.2.3. Osmanlı Hukukunda Bilirkişilik	31
BÖLÜM II: CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA TÜRK HUKUKUNDA BİLİRKİŞİLİK	37
2.1. Medeni Yargılama Hukukunda Bilirkişilik	38
2.1.1 Medeni Yargılama Hukuku.....	38
2.1.2. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (HUMK) Dönemi.....	39
2.1.3. Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) Dönemi	46
2.2. Ceza Yargılama Hukukunda Bilirkişilik	51
2.2.1. Ceza Yargılama Hukuku	51
2.2.2. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) Dönemi.....	53
2.2.3. Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK) Dönemi	55
2.3. Bilirkişiliğin Yer Aldığı Diğer Kanunlar.....	58
2.3.1 İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK).....	58
2.3.2. Askeri Yargılama Hukuku	61
2.3.3. Vergi Usul Kanunu.....	67
2.3.4. Adli Tıp Kanunu.....	71

2.3.5. Bilirkişiliğin Cumhuriyet Dönemindeki Tarihî Süreci.....	73
BÖLÜM III: BİLİRKİŞİLİK KANUNU VE BİLİRKİŞİLİĞİN	
KURUMSALLAŞMASI.....	76
3.1. Kanunun Hazırlık Süreci	78
3.2. Bilirkişilerin Görevlendirilmesi.....	80
3.3. Bilirkişiliğe Kabul Şartları	81
3.4. Başvuru, Seçilme Usulü	82
3.5. Sicile Kayıt ve Sicilden Çıkarılma	82
3.6. Bilirkişilik Eğitimi Veren Kurumlar.....	84
3.7. Bilirkişilik Kurumunun Yapısı (Yönetim ve İdare Organları)	86
3.8. Bilirkişiliğe Yöneltilen Eleştiriler	87
3.9. Türkiye’de Bilirkişilik Kurumunun Güncel Durumu	89
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	95
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR

TMMOB	: Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odaları Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
HUMK	: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
CMUK	: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
İYUK	: İdari Yargılama Usulü Kanunu
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
CMK	: Ceza Muhakemeleri Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
HAZ	: Hazırlayan
ÇEV	: Çeviren
EK	: Ekler
No	: Numara
Md	: Madde
S	: Sayfa

ÖZET	
Başlık: Cumhuriyet Döneminde Ehl-i Vukuf (Bilirkişilik) Kurumu 1927-2016	
Yazar: Fatma ŞAHİNTÜRK	
Danışman: Prof. Dr. Enis ŞAHİN	
Kabul Tarihi: 01/02/2023	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 104 (ana kısım)
Cumhuriyetin ilanından sonra birçok alanda olduğu gibi Türk hukukunda da yenilikler yapılmıştır. Cumhuriyet Döneminde Ehl-i Vukuf (bilirkişilik) Kurumu 1927-2016 başlıklı tez çalışmasında; ilk kez 1927 yılı itibarıyla kabul edilen Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda yargılamanın önemli bir unsuru olarak yer alan bilirkişiliğin 2016 yılına değin çıkarılan kanunlarda nasıl ele alındığı ve uygulanmasına dair süreç anlatılmıştır. Tez çalışmasında öncelikli olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmadan önce hüküm süren Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemindeki bilirkişilik incelenmiştir. Osmanlı hukukunda bilirkişilere ilişkin yazılı bir düzenleme bulunmadığı; fakat kadı sicili kayıtlarında ehl-i hibre ve ehl-i vukuf ismiyle görüş bildirdikleri görülmüştür. 1970'li yılların başlarından itibaren ilgili kanunlarda yapılan değişikliklerde ve yüksek mahkeme içtihatlarında ehl-i vukuf ve ehl-i hibre terimlerinin yerine bilirkişilik teriminin benimsendiği ve yerleştiği anlaşılmaktadır. 24.11.2016 tarihli ve 6754 sayılı kanun ile kurumsal hüviyet kazanan bilirkişilik kurumu ile ilgili birçok kanunda hüküm bulunmaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından 2017 yılında yayımlanan yönetmelik ile birlikte bilirkişilik kurumunun en iyi şekilde faaliyetini sürdürmesi amaçlanmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Ehl-i Vukuf, Ehl-i Hibre, Bilirkişilik	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Expert Witness (Ehl-i Vukuf/Expert Witness) in Turkish Law in The Republican Era 1926-2016	
Author of Thesis: Fatma ŞAHİNTÜRK	
Supervisor: Prof. Dr. Enis ŞAHİN	
Accepted Date: 01/02/2023	Number of Pages: v (pre text) +104 (main body)
After the proclamation of the Republic, innovations were made in Turkish law as well as in many other fields. In the thesis titled ehl-i vukuf in Turkish Law in the Republican Era (expert witness) 1927-2016; the process of how expert witness, which was included for the first time as an important element of the trial in the Code of Civil Procedure adopted in 1927, was discussed and applied in the laws enacted until 2016 was explained. In the thesis study, firstly, the expert witness in the legal system of the Ottoman Empire, which ruled before the establishment of the Republic of Turkey, was examined. There is no written regulation regarding expert witnesses in Ottoman law; however, it has been seen that they expressed their opinions with the names of ehl-i hibre and ehl-i vukuf in the cadı registers. It is understood that since the early 1970s, the terms of expert witness have been adopted and settled in place of the terms ehl-i vukuf and ehl-i hibre in the amendments made in the relevant laws and in the case law of the high court. There are provisions in many laws regarding the expert witness institution, which gained an institutional identity with the law dated 24.11.2016 and numbered 6754. With the regulation published by the Ministry of Justice in 2017, it is aimed that the expertise institution continues its activities in the best way.	
Keywords: Ehl-i Vukuf, Ehl-i Hibre, Expert Witness	

GİRİŞ

Tarih boyunca insanların bir arada yaşayabilmesi, toplumun düzeni ve huzurunun sağlıklı bir şekilde sağlanabilmesi amacıyla yönetici zümre tarafından bir takım kanun ve kaideler çıkartılarak uygulanmıştır. Çıkarılan kanun ve kaidelerde açık bir şekilde yazılı olmamasına rağmen günümüz bilirkişilik faaliyetini çağrıştıran uygulamaların yerine getirildiğinin izleri kaynaklarda bulunmaktadır. Tarihte bilinen en eski kayıtlara göre bilirkişilikle ilgili uygulama tıp alanında yapılmıştır. M.Ö. 2123-2081 yılları arasında hükümdarlık yapan Hammurabi döneminde yapılan kanunlarda, tabiplerin dava konusu hakkında görüş bildirebilmeleri için düzenlemelerin yapıldığı belirtilmektedir. Hint, Mısır, İran, Çin ve Yunan kaynaklarında da yargılama içerisinde bilirkişi vasfında olan kişilerin bulunduğu dair bilgilerin varlığı bilinmektedir. M.S. 6. Yüzyılda ‘Lex¹ Barbarorum’, M.S. 7. Yüzyılda ‘Lex Alamanorum ve M.Ö. 572 tarihini taşıyan ‘Lex Aquilia’da da bilirkişi olarak görülen tabipler tarafından yaraların nasıl inceleneceği ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. M.S. ilk yüzyıllara ait kaynaklarda bilirkişi ve yargıç sıfatının aynı kişi üzerinde toplandığını gösteren bilgiler mevcuttur².

Roma tarihçileri tarafından, M. Ö 40’lı yıllarda öldürülen Cesar’ın muayenesinde, mevcut 23 bıçak darbesinden birinin göğsüne gelerek ölümüne neden olduğu ve buna dair verilen raporun ilk bilimsel rapor olduğu düşünülmektedir. Roma hukukunda bugünkü manada bilirkişilik müessesesi bulunmamakla beraber bilirkişilik kurumuna yönelik ilk bilgiler “formula usulü” döneminde görülmektedir. Bilirkişi ihtiyacı, ilk dönemlerde “artiber” denilen uzman hâkimlerin davaya bakmasıyla karşılanmıştır. İmparatorluk döneminde mahkemelerde hazır bulunan danışmanlar (consilium) kurulu bilirkişilik görüşünün alınması noktasında yardımcı olmuştur. Akıl hastalığı ve beden bütünlüğüne zarar verici durumlarda resmen görevlendirilmiş hekimler, bugünkü anlamda bilirkişilik görevini yerine getirmiştir. Bilirkişiye, “tanık, seçkin tanık, hukuk danışmanı, arbitri” vb. gibi

¹ Lex, “teknik olarak “kanun” anlamına gelmektedir. Latince karşılığı olarak daha geniş şekilde “kural” anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Tarafların kendi aralarında anlaşarak belirledikleri özel kurala da lex denilmiştir”. Daha geniş bilgi için bkz: İpek Sevdâ Söğüt, “Roma Hukukunda “Lex” Kavramı”, *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, I/1, (2013), s.63-73.

²S. Mücahit Tanverdi, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1991, s. 1.

isimler verilerek hukuki nitelendirme yapılmıştır³. Türk hukuk tarihinin kaynaklarından olan Avrupa hukukunda da bilirkişilik kurumunun ilk olarak “Justizrat” adıyla gündeme geldiği ifade edilmektedir⁴.

Türk İslam devleti olarak uzun yıllar hüküm süren Osmanlı Devleti hukukunda yazılı olarak bir hüküm bulunmamasına rağmen bilirkişilik yaptığı anlaşılan kişilerin varlığı kadı sicillerinde görülmektedir. Osmanlı mahkemelerinde, bazı durumlarda bilgisine başvurulmuş bu kişilerin isimleri belirtilmeden yaşadıkları çevreyi iyi bildiklerini belirten ahal-i vukuf, konuyla alakalı bilgisi olduğuna işaret eden ehl-i vukuf müslimîn ya da daha genel bir tabir ile bî gazez müslimîn olarak tanımlanmıştır. Osmanlı kadı sicillerinde isimleri zikredilen ehl-i vukuf ve ehl-i hibrelere başvurma konularında farklılık vardır. Loncalarda yapılan üretim tekniklerinin geçmişini bilen, satış sonrasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda ehl-i hibrenin bilgisine başvurulmaktadır. Bu açıdan ehl-i hibrelerin atanmış bilirkişiler olarak muhtesip ve kadının yardımcısı konumunda olduğu söylenebilir. Lonca uygulamaları içerisinde ehl-i hibreler gibi atanmayıp bilgisine başvurulmuş ehl-i vukuf, üretimin önde gelen ustaları olarak bilinmektedir. Bu kişiler ehl-i hibreler gibi sürekli görev yapmayan sadece kendilerine ihtiyaç duyulduğunda görüş bildiren ve sayıları daha az olan görevlilerdendir. Fiili bilirkişiler olarak nitelendirilen ehl-i vukufun sayıları diğerlerine göre daha azdır ve darüşşifa hekimi gibi lonca dışından da olabilmektedirler. Fiili olarak bilirkişilik görevi verilenler arasında özel bir yeri bulunan mimarbaşı; resmi ve vakıf yapılarının tamiriyle alakalı meselelerde, kişiler arasında yaşanan anlaşmazlıklarda bilgisine başvurulmuş görevli olmuştur. Günümüz hukukundan farklı olarak Osmanlı mahkemelerinde ehl-i vukuf ve ehl-i hibre ismi altında bilgisine başvurulmuş bilirkişinin görüşleri hâkimin kararı niteliğinde olmuştur.

Tanzimat döneminde hukuk sisteminin eksikliğini tamamlamak, toplumun bütününe aynı kanunlar etrafında birleştirmek amacıyla batı kaynaklı kanunlar alınmış ve Türk hukuk tarihinde önemli bir süreç başlamıştır. Yapılan yenileşme çalışmalarına rağmen eski hukuk kuralları kaldırılamamış, toplumun Müslüman ve Gayrimüslim unsurları kendi hukuk kurallarını devam ettirdiklerinden beklenen bütünleşme sağlanamamıştır. 1868-1876 yılları arasında ünlü devlet adamı ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşanın başında

³ Ejder Yılmaz, Uygulamada Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporları”, *Makaleler*, Yetkin Yayınları, I, Ankara, 2014, s.812.

⁴ Yahya Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, Adalet Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2017, s.5-6.

olduğu bir komisyon tarafından hazırlanarak uygulamaya konulan Türk tarihinin ilk medeni kanunu olan Mecelle'nin bazı maddelerinde bilirkişiliğe dair hükümlere yer verilmiştir. Bu maddelerde noksan ve eksik bir malın tespit edilmesinde, kira bedelinin belirlenmesinde görevi sadece haber vermek şeklinde belirlenen ehl-i hibre şahitten ayrı tutulmuştur.

II. Meşrutiyetle birlikte idareye gelen İttihat ve Terakki Fırkası'nın hukuku bütünleştirmek amacıyla yaptığı çalışmalar da birinci dünya savaşının yaşanması nedeniyle tamamlanamamıştır. Kurtuluş Savaşı sürecinin şartları gereği hazırlanan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, modern bir devletin ihtiyaçlarını karşılamak açısından yetersiz kalmıştır. 1924 yılına kadar çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen etkin olamayan bu yasanın değiştirilmesi gereği duyulmuştur. Demokratik ve çağdaş nizama uygun bir Anayasa hazırlanması amacıyla kurulan komisyon 12 kişinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Komisyon tarafından hazırlanan tasarı yine aynı isimle 20 Nisan 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildikten sonra uygulamaya konulmuştur. 1924 Anayasası'nın kabul edilmesiyle hukuk alanında yapılması zorunlu görülen düzenleme çalışmaları hızlandırılmıştır. Farklı zamanlarda ve farklı komisyonlar ihdas edilerek Batı yasaları araştırılmaya başlanmış ve yeni hukuk sistemini uygulayacak modern hukukçuların yetiştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 5 Kasım 1925 tarihinde Cumhuriyet döneminin ilk yükseköğretim okulu olan Ankara Hukuk Mektebi açılmıştır. Okulun açıldığı gün yaptığı konuşmasında Mustafa Kemal, “Eski hayat kuralları ve eski hukuk yerine, yeni hayat kuralları ve yeni hukuku alarak, esaslı ve temelli değişiklikler yapmak teşebbüsündeyiz...” diyerek amaç ve takip edilecek yolu açıklamıştır.

Türk tarihinin ilk medeni kanunu olan Mecelle, İsviçre'den alınarak Türkiye koşullarına uyarlanan ve 17 Şubat 1926 tarihinde TBMM'de oy birliği ile kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. İsviçre Medeni Kanunu'nun Avrupa'da hazırlanan ve uygulanan son medeni kanun olması, laik, çağdaş, açık, anlaşılır ve uygulanması kolay bir kanun olması dolayısıyla tercih edilmiştir. Kanunun orijinal metninin Fransızca olması ve dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in İsviçre'de hukuk tahsili yapmasının da kanunun tercih edilmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Hukuk alanında yapılmaya başlanan devrimler Medeni Kanun ile sınırlı kalmamış, zaman zaman yapılan düzenlemelerle mevcut eksikliklerin tamamlanmasına çalışılmıştır. Türk Medeni

Kanunu’ndan sonra, 1 Mart 1926 tarihinde İtalya’dan Ceza Kanunu, 10 Mayıs 1926’da Almanya’dan Ticaret Kanunu alınarak laik ve çağdaş bir Türk Hukuk Sistemi oluşturulmuştur. Daha sonraki dönemlerde Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, İcra ve İflas Kanunu, Deniz Ticareti Kanunu kabul edilerek yürürlüğe konulmuş ve 1930 yılına gelindiğinde Türk Hukuk Sistemi tümüyle değiştirilerek modern kaideler üzerinde yeniden inşa edilmiştir⁵.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de yargılama hizmetinin doğru ve sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi adına bilirkişilik kurumunun büyük bir öneme sahip olduğu gerçeği hukuk çevresi tarafından bilinmektedir. Bu kadar büyük bir öneme haiz olan bilirkişilik, Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan 1927 tarihli 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile hukuk sistemimiz içerisinde yer edinmiştir. Bu kanundan sonra 1929 yılında yürürlüğe giren 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nda da bilirkişiliğe ilişkin maddelerin yer aldığı bir bölüm hazırlanmıştır. Her iki kanunda ve diğer kanunlarda zaman zaman yapılan değişiklikler ve eklemelerle birlikte bilirkişiliğin eksik yönleri tamamlanmaya çalışılmıştır. Nihayetinde 2016 yılında müstakil bir Bilirkişilik Kanunu, ardından 2017 yılında Bilirkişilik Yönetmeliği çıkarılarak bilirkişilik kurumsal bir çerçeveye kavuşturulmuştur.

“Cumhuriyet döneminde ehl-i vukuf (bilirkişilik) kurumu 1927-2016” isimli tez çalışması üç ana bölüm altında anlatılmıştır. Cumhuriyet öncesinde Türk hukukunda bilirkişilik başlıklı birinci bölümde yer alan, konuya ilişkin kavramların anlatıldığı alt başlıkta; hukuk, bilirkişi, ehl-i hibre, ehl-i vukuf ve şuhudü’l-hal kavramları açıklanmıştır. Birinci bölümün Osmanlı hukuku ve bilirkişilik kurumu adlı ikinci alt başlığında; Osmanlı hukukunun kaynakları, Osmanlı devletinin adli teşkilatı ve Osmanlı hukukunda bilirkişilik konusu anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Cumhuriyetin ilanından sonra Türk hukukunda bilirkişilik isimli ikinci bölümünün medeni yargılama hukuku adlı alt başlığında; medeni yargılama hukukuna dair genel bir değerlendirme yapılmış, ardından HUMK ve HMK dönemleri anlatılmıştır. İkinci bölümün ikinci alt başlığı olan ceza yargılama hukukunda bilirkişilik kısmında; ceza yargılaması genel olarak anlatılmış, akabinde Ceza Usulü Muhakemeleri Kanunu ve

⁵ Necdet Aysal, “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, *Başlangıcından Günüümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed: Timuçin Faik Ertan, Siyasal Yayın Dağıtım, 5. Baskı, Ankara, 2017, s. 6-7, 9-10.

Ceza Muhakemeleri Kanunu dönemlerine ait bilgilere yer verilmiştir. Bilirkişiliğin yer aldığı diğer kanunlar adlı, bölümün üçüncü ve son alt başlığında; İdari Yargılama Hukuku Kanunu, Askeri Yargılama Hukuku, Vergi Usul Kanunu ve Adli Tıp Kanunlarında bilirkişilikle ilgili maddelere değinilmiştir.

Bilirkişilik kanunu ve bilirkişiliğin kurumsallaşması isimli üçüncü ve son bölümde kanunun hazırlık süreci, alt başlığında kanuna neden gerek duyulduğu ve hazırlık sürecinde yapılan çalışmalar anlatılmıştır. Bilirkişilerin görevlendirilmesi, bilirkişiliğe kabul edilme şartları, bilirkişiliğe başvuru yöntemi ve seçilme usulü ile bilirkişilik siciline kayıt ve sicilden çıkarılma konularına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde bilirkişilik eğitimi veren kurumlar, kurumun yönetim ve idare organları, bilirkişiliğe yöneltilen eleştiriler ve bilirkişilik kurumunun güncel durumu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde bilirkişilikle ilgili genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

Çalışmanın Konusu

Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısı içerisinde önemli ve geniş yetkilere sahip olan kadıların yanı sıra anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında kadıların yararlandığı iki farklı bilirkişi vardı. Birincisi, ehl-i hibre ismiyle bilinen ve alanında söz sahibi olan bilgili ve tecrübeli kişilerdi. Bu kişiler “lonca” adı verilen esnaf teşkilatı içindeki örgütlenmiş meslek gruplarının üretimlerinde görülen bazı aksaklıkların kadıya dava edilmesini sağlamaktaydı. Ehl-i hibre denilen bu kişilere “müfettiş, mubassır ve mümeyyiz” gibi isimler de verilmiştir. İkincisi, ehl-i vukuf denilen ve bugünkü anlamda bilirkişi denilen fiili bilirkişilerdir. Ehl-i hibre ve ehl-i vukuf isimleri verilen ve Osmanlı mahkemelerinde gerektiğinde görüşüne başvurulmuş ve birbirinden farklı sorumlulukları bulunan mahkemeye yardımcı unsurlar olarak hukuk tarihinde yerlerini almışlardır. Osmanlı kadı sicillerinde ehl-i vukuf ve ehl-i hibre ismiyle bilinen bu kişilerin bildirdiği görüşlerin bağlayıcı olduğu görülmüştür. Cumhuriyetin ilanından sonra birçok alanda yapılan yeniliklerle birlikte hukuki sistemde de yenilikler yapılmıştır. Bugünkü anlamda bilirkişilik müessesesi 1927 tarihli Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile Türk hukukuna girmiştir. 1927 tarihli HUMK'de 1981, 1985, 2003, 2008, 2011 ve en son 2016 yılında yapılan değişikliklerle bilirkişilik kurumu tesis edilmiştir. 1929 tarihinde kabul edilen Ceza Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda da bilirkişilik ile ilgili düzenlemeler

mevcuttur. Yapılacak olan araştırmada Bilirkişilik Kurumunun tarihi geçmişi, Cumhuriyet döneminde hangi kanunlarla düzenlendiği, ehl-i hibre ile ehl-i vukuf (bilirkişilik) arasındaki fark, bilirkişilik adı altında her iki kavramın birleştirilmesi, bilirkişilik uygulama esasları, bilirkişilik kurumunun yapısı ve işleyişi ile uygulamada yaşanan sıkıntılar ortaya konulacaktır.

Çalışmanın Önemi

Hukuk Usulü Kanunu, Ceza Usulü Kanunu, Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu, Askeri Yüksek İdari Mahkemesi Kanunu ve Adli Tıp Kurumu Kanununda yer verilmiş olan bilirkişilik ile ilgili hükümler anlatılacaktır. Böylelikle yapılan diğer çoğu çalışmanın ayrı ayrı değerlendirdiği kanunlar ve uygulamalar bir arada verilerek bilirkişilik kurumunun kronolojik tarihine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Amacı

Türk Yargılama ve ceza hukukunda önemli bir yeri olan bilirkişilik ve bilirkişilik kurumu Türk hukukunda yer aldığı tarihten itibaren birçok değişikliğe uğramıştır. Hukuk alanında çok sayıda tez, makale ve kitapta bilirkişilik konusu ele alınmıştır.

Çalışmanın temel amacı ehl-i vukuf ve ehl-i hibre kavramlarının bilirkişilik ile olan bağlantısını ortaya koymak ve Cumhuriyet döneminde çıkarılan ilgili kanun ve düzenlemelerle birlikte bilirkişiliğin kurumsallaşmasının tarihsel gelişimini açıklamaktır. Bu amaç çerçevesinde kanun ve ilgili mevzuat metinleri merkeze alınarak bilirkişiliğin kurumsallaşma süreci anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Konu ile ilgili literatür taraması yapılarak ana kaynaklar ve diğer tüm kaynaklar tespit edilerek incelenmiştir. Kadı sicilleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Bilirkişilik Kanunu, yönetmelikler ve çeşitli araştırma eserlerinden yararlanılmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra yayımlanan ve ilk resmî gazete olan Takvim-i Vekâyi, Temyiz mahkemesi kararlarının yer aldığı Ceride-i Mehâkim, Mecmuâ-i Mukârrerat-ı Temyiziye, Ceride-i Adalet ve Ceride-i İlmiye gibi süreli yayınlar gözden geçirilmiştir.

Teknolojinin gelişmesine paralel olarak dijitalleşen diğer kurumlar gibi bilirkişiliğe bünyesinde yer veren Türk hukuk sisteminin dijital kaynaklarına ulaşılmıştır. Erişilen kaynaklar incelenerek konu kronolojik bir sırayla anlatılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM I: CUMHURİYET ÖNCESİNDE TÜRK HUKUKUNDA BİLİRKİŞİLİK (EHL-İ VUKUF –EHL-İ HİBRE)

Yusuf Has Hacib tarafından yazıldığı bilinen ve idare ilmi anlamına gelen Kutadgu Bilig isimli eser, Türklerde hukukun varlığına ve yasa çıkarma vasfının bulunduğu en büyük kanıt olarak görülmektedir. Hukuk insanı Sadri Maksudi Arsal, Türk hukukunun kaynaklarının dört sınıfa ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre birinci sınıf kaynaklar; Çin, İran, Arap, Bizans ve Rus salname ve tarihlerinden oluşmaktadır. Türk ırkı bu milletlerle temas halinde olduğu için yazılı tarihlerinde Türk örf-âdetine ve hukukuna dair bilgiler bulunmaktadır. Bütün bu kaynaklar incelenerek batı dillerine çevrilmiştir. İkinci sınıf kaynaklar ise Türklerin kendi bıraktıkları kaynaklardır. Üçüncü sınıf kaynaklar, yabancı medeniyetinin ve hukukunun etkisinde kalmadan günümüze kadar yaşamış olan gayrimüslim ve göçebe Türklerin hukuk kaynaklarıdır. Bunlarla ilgili Almanlar ve özellikle Ruslar tarafından pek çok eser yayımlanmıştır. Dördüncü sınıf kaynaklar, İslamiyet döneminde yazılmış ve Türklerin eski hukukuyla münasebetini korumuş hukuki eserlerdir⁶.

Türk hukuk tarihinin üç ana döneme ayrıldığı bazı hukukçular tarafından kabul edilmektedir. Bu dönemlerden ilki İslamiyet'in kabulünden önceki süreyi kapsamaktadır. Bu süre Göktürk, Uygur ve kısmen de Moğol hukukunu ihtiva eden Türklerin anayurdu Türkistan'da yaşadıkları dönemdir. İkinci dönem; Türklerin İslam'ı kabul etmesinden sonra, sınırı Karahanlılar ile başlayan ve Osmanlı Devleti'nin de içerisinde yer aldığı dönemdir. 940 yılında başlayan bu dönem 1926 yılında sona ermiştir. Bazı tarihçiler bu dönemi İslamlaşma dönemi, Selçuklu dönemi ve Osmanlı dönemi olarak üçe ayırmıştır. Araştırmacıların bazıları da Osmanlı dönemini Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası dönem olarak ikiye ayırmıştır. Üçüncü dönem ise 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile başlayan Cumhuriyet dönemidir⁷. Bazı hukuk insanları da Türk hukuk tarihini Orta Asya dönemi, İslamlaşma dönemi, Selçuklu dönemi ve Osmanlı dönemi şeklinde

⁶ “Türk Hukuku Tarihi”, Sadri Maksudi, Haz.: Fethi Gedikli- Ali Adem Yörük Mahmud Esad Kalıpçı, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası- Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, LXXV, (2017), s. 713-714.

⁷ *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, s. 715. “Türk hukuku tarihi üç büyük devre taksim olunmalıdır: Birinci devir, kable'l-İslam Türklerin hukukî hayatı. İkinci devir, İslam içinde Türklerin hukukî hayatı olmuştur. Üçüncü devir, din-i mübîn-i İslamî din olarak muhafaza ettiği halde hukuklarını dünyevi ve millî esaslara tesis etmiş Türklerin hukukî hayatı olacaktır”- Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, I., Timaş Yay., İstanbul, 1990, s.22-23.

dört döneme ayırmışlardır. Osmanlı döneminin içerisinde de kuruluş dönemi, büyüklük dönemi, gerileme dönemi ve ıslahat dönemlerinin var olduğunu belirtmişlerdir.⁸

Yüzyıllar boyunca Hanefî mezhebinin görüşlerini temel alan hukuki uygulamalar Tanzimat sonrasında özellikle de Cumhuriyete yakın dönemde değişmeye başlamıştır. Avrupa medeni kanunlarını ve diğer ülkelerdeki kanunları inceleyen hukukçular yapılacak olan yeni kanunların sistem ve kapsamını yabancı kanunlara benzetme yoluna giderek, dönemin anlayışına ve ihtiyacına uygun kanunlar yapmaya çalışmışlardır.⁹

Osmanlı İmparatorluğu döneminde padişah tarafından görevlendirilen ve yargılamanın en önemli unsuru olan kadılar, özellikle ticaret yaşamına dair kurallarla alakalı ehl-i vukuf ve ehl-i hibreden yardım almışlardır¹⁰. 19. yüzyılın ikinci yarısında hazırlanan ve uzun bir süre yürürlükte kalan mecelle-i ahkâm-ı adliyye de bilirkişiliğe dair hüküm bulunmaktadır. Bilirkişide olması gereken vasıflar Mecelle’ de “Noksan semen bîgaraz ehl-i vukufun ihbarıyla mâlum olur” hükmü ile düzenlenmiştir. Osmanlı dönemine ait en önemli hukuki kaynaklardan olan şer’iyye sicillerinde de bilirkişilerin istenen vasıflara sahip olduğunu belirtmek için “cânib-i şer’den ehl-i hibre ve bî-garaz müslimîn” ifadeleri kullanılmıştır. Bilirkişi olarak görevlendirilen kişilerin tarafsız olmadığının belirlenmesi halinde kendilerine verilen görevden azledilmişlerdir. Tarafsızlığın sağlanamaması dışında bu kişilerin Müslüman-gayrimüslim, erkek-kadın olması gibi özellikleri bilirkişilik yapmasına engel olmamıştır. Mecelle’ de bilirkişilik ve şahitlik ile alakalı açık bir şekilde “...ehl-i hibrenin ihbarı gibi sırf tahkik ve durumu aydınlatmak için alınan ifadelerde şehadet sıygası şart” olmadığı ifade edilmiştir. Yapılanın şer’î şahitlik olmadığı yalnızca haber verme niteliğinde olduğu belirtilerek şahidin ifadesiyle bilirkişinin ifadesinin farklı olduğuna vurgu yapılmıştır¹¹.

Tanzimat’tan önce şer’î kaideleri esas alan, medeni ve ceza yargılaması ayrımı olmayan tek bir yargılama yöntemi uygulanmaktaydı. Bağımsız bir medeni yargılama usulü olmayan bu dönemde 1879 yılında yürürlüğe giren Usulü Muhakematı Hukukiye Kanunu Fransız Usul Kanunu’ndan alınmıştır. 1879 yılında yürürlüğe giren bu kanunun bazı

⁸ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk (I İslamiyet’ten evvelki devri)*, İsmail Akgün Matbaası, 1947, s. 68.

⁹ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011, s. 158.

¹⁰ İbrahim Organ-Cansu Sevinç, “Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişilik Kanun Tasarısının Getireceği Yenilikler”, *Maliye Dergisi*, 170, (2016), s. 117.

¹¹ İmran Aktürk, “Osmanlı Yargılama Hukukunda İspat Vasıtaları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2015, s. 181.

maddelerinde 1911 ve 1914 yıllarında değişiklikler yapılmış ve kanun 1927 yılında yürürlüğe giren Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır¹².

Osmanlı İmparatorluğu'nun son bulmasıyla kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün yapmış olduğu çeşitli devrimlerden biri de hukuk alanında olmuştur. Hukuk devrimi sonucunda, İsviçre'den Medeni Kanun, Borçlar Kanunu; İsviçre'nin Neuchatel Kantonu'ndan İcra ve İflas Kanunu ile HUMK; İtalya'dan Ceza Kanunu; Almanya'dan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu gibi kanunlar Türkçe'ye çevrilmiştir¹³. Bilirkişilik de modern anlamda 1927 yılında İsviçre'den alınan HUMK'nin kabul edilmesi ile hukuk sistemimize girmiştir. Bu tarih itibariyle özel hukukun dışında idari, vergi, askeri yargılama hukuku gibi pek çok alanda Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümleriyle beraber bilirkişilik kurumu aktif şekilde kullanılmaktadır¹⁴. Yapılan ufak tefek değişikliklerle bu kanunlar milli mevzuat haline getirilmiştir. İkinci dünya savaşının yaşanmasının ardından dünyada meydana gelen gelişmeler, 1950 seçimleriyle siyasal iktidarın değişimi ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomi ve ticaret hayatındaki gelişmeler sonucunda hukuk sistemimizde de değişiklikler yapılmıştır. 1960 ihtilalinin ardından 1961 Anayasası hazırlanarak yürürlüğe girdiği gibi mevcut hukuk düzeninde de değişikliklere gidilmiştir. 1971 yılına gelindiğinde ise askeri kadro tarafından verilen 12 Mart muhtırası ve 12 Eylül 1980 yılında yapılan darbe sonrasında da hukuk alanında benzer değişiklikler yapılmıştır. Hukukun yapıldığı ve uygulandığı ilk dönemlerdeki şekliyle sabit kalmadığı, zaman zaman yapılan değişikliklerle çağın gereklerine cevap verecek nitelikte düzenlemelere ve uygulamalara imkân tanıyarak dinamik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Çünkü hukuk kurallarını ihtiyaçlar belirlemekte ve herhangi bir toplumun toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve benzeri alanlardaki değişiklikleri hukuk düzeninde de değişikliği zorunlu kılmaktadır¹⁵.

¹² Ejder Yılmaz, "Cumhuriyetimizin Yetmiş Beş Yılında Hukuk Usulü ve Muhakemeleri Kanununda ve İcra ve İflas Kanunu'nda Ortaya Çıkan Gelişmeler", *Makaleler*, Yetkin Yayınları, I, Ankara, (2014), s. 981.

¹³ Ejder Yılmaz, "Aksak Adaletten İşleyen Adalete", *Makaleler*, Yetkin Yayınları, I, Ankara, (2014), s. 831.

¹⁴ Organ-Sevinç, "Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişilik Kanun Tasarısının Getireceği Yenilikler", s. 117.

¹⁵ Yılmaz, "Aksak Adaletten İşleyen Adalete", s. 831.

1.1. Konuya İlişkin Kavramlar

1.1.1. Hukuk

Hukuk kavramı birçok sözlükte birbirine yakın cümlelerle tanımlanmış, bazı hukuk insanları ve hukuk felsefecileri de kavramı farklı ekollere, okullara ve düşüncelere göre açıklamışlardır. Türk Dil Kurumu “hukuk”u toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü şeklinde ifade etmiştir¹⁶. Bir başka kaynakta “kişilerin birbirleriyle veya devletle olan ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünü, bununla ilgili ilim veya sahip olunan haklar” anlamında bir terim olarak tabir edilen hukuk kelimesi bir başka sözlükte “hakk-haklar” anlamında ifade edilmiştir¹⁷. Hakk’ın anlamı ise “batılın zıddı, doğru, gerçek, vâcib ve lazım olan Allah, doğruluk ve insaf, pay-hisse, dava iddiada hakikate uygunluk, bir insana ait olan şey, geçmiş harcanmış emek” şeklinde açıklanmıştır. Diğer bir sözlükte hukukun ha-kaf-vav-kaf harflerinden oluştuğuna ve dört anlamına yer verilmektedir. İlk anlamı haklar, ikinci anlamı hakikatler, üçüncü anlamı kanunların verdiği haklar, dördüncü anlamı da hâkim ve avukat yetiştiren mektep olarak yazılmıştır¹⁸. Şemsettin Sami’nin Kâmûs-ı Türkî isimli eserinde ise hukuk kelimesinin anlamı için hakk kelimesine bakılması gerektiği ifade edilmiştir. Hakk kelimesine bakıldığında birkaç anlamının olduğu görülmektedir. Kelime ilk olarak hukuk olarak ifade edilmiştir. Ardından “doğruluk, doğru ve gerçek olan şey batılın tersi” denilmekte ve “adil, adalet, hakkaniyet, insaf, bir adama ait olan şey, pay, hisse, adalet, hakkaniyet” şeklinde ifadelere de yer verilmiştir¹⁹. Hak ve hukuk kelimeleri sözlüklerde farklı şekillerde açıklanmaya çalışılırken birbirlerine bağıntılı bir sistem izlenmiştir.

Hukuk terimi, bazen hukuki kuralların tümünü bazen de belirli bir hukuki müesseseyi ilgilendiren kuralları, bazen uygulanan hükümleri bazen olması gereken kaideleri ifade etmektedir. Hukuk terimi, “yeryüzünde insanların yan yana ve bir arada yaşayabilmelerini mümkün kılan düzen anlamını taşımaktadır. Bu düzen, toplumsal hayatın bünyesinde bulunan bir unsur olduğu gibi insanlık kültüründen ayrılık kabul

¹⁶ Türk Dil Kurumu, <https://www.tdk.gov.tr>, E. T. 15/06/2022

¹⁷ Burhan Bozgeyik, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2007, Cihan Yayınları, s. 118,145.

¹⁸ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 33. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2017, s.435.

¹⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, s.552-553.

etmez bir fenomendir²⁰”. Bu açıklama ile hukuk olgu ve meseleler kapsamında değerlendirildiği gibi değerler ekseninde de etki alanına sahip olduğu görülmektedir.

Alman filozofu Kant’ın “hukukçular, hala hukukun tanımını aramakla uğraşıyorlar” sözü geçmişte olduğu gibi günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Hukukun herkes tarafından kabul edilen bir tanımını günümüze kadar yapılamamış olsa da çeşitli tanımlar literatürde yerini almıştır. Hukuk;

“insan topluluklarında, kişiler arasındaki ya da kişiler ile devlet ve diğer kurum ve kuruluşlar ya da doğrudan doğruya kurum ve kuruluşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve kendilerine uyulması devletin zorlayıcı gücü ile sağlanmış bulunan düzenleyici, yasaklayıcı ve izin verici davranış kurallarının tümünden oluşan düzenin adıdır”²¹

şeklinde ifade edilmektedir. Romalılar “Ius” (hukuk) kelimesi ile hukuku ve hakkı ifade etmişlerdir. Kelime hukuk manasında kullanıldığında “bir toplumda yürürlükte olan davranış kurallarını belirtmekte ve bu kurallara ters hareket edildiğinde yaptırım, ceza veya tazminat şeklinde maddi müeyyide ile karşılaşılması” olarak ifade edilmiştir²². Hukuk’un adaletten çıktığını belirtenler olduğu gibi, Celsus’un²³ “hukuk iyi ve adil olanın sanatıdır” şeklinde bir tanım yaptığı da bilinmektedir. Hukukun anlamı hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Romalı hukukçular hukuku, “iyinin ve adilin sanatıdır veya herkese kendi hakkını vermektir” diye açıklamaktadırlar. Günümüzde ise sanattan çok bilim olarak kabul edilmektedir²⁴.

Ana ögesi ontolojik bir mesele olarak görülen hukuk, 19. yüzyıla kadar yalnızca felsefe tarafından çözümlenmeye çalışılmış ve iki farklı hukuk terimi üzerinde durulmuştur.

²⁰ E. Hırş, “Hukuk Bir Bilim Kolu Mudur?”, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, II/2 , (1944), s.21-22.

²¹ Ergun Özsunay, *Medeni Hukuka Giriş*, 5. Baskı, Güryay Matbaacılık, İstanbul, 1986, s. 5.

²² Bülent Tahiroğlu-Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, Der Yayınları, İstanbul, 2012, s.121.

²³ Tam ismi Aulus Cornelius Celsus’un (İÖ 25-İS 45) nerede ve ne zaman doğduğu hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Fransa’nın güneyinde Narbonne’da doğduğu ve İmparator Tiberius döneminde (İÖ 14-37) yaşadığı sanılmaktadır. Aristokrat Cornelia ailesinin oğludur. Celsus hakkındaki bilgiler sadece *Artes* (Sanatlar) ismiyle derlediği ansiklopedinin tıpla alakalı bölümünden dolayı bilinmektedir. Retorik, felsefe, hukuk, askerlik, tarım ve tıpla alakalı geniş kapsamlı eserin günümüze kadar ulaşabilen sekiz bölümlük *De Medicina* (Tıp Üzerine) isimli bölümü Papa V. Nicholas (1397-1455) tarafından bulunmuş ve 1478 yılında basılmıştır. Eseri 50’nin üzerinde basılmış ve 19. Yüzyıl sonlarına kadar Avrupa’daki tıp okullarında zorunlu olarak okutulacak kadar değerli görülmüştür. Geniş bilgi için bkz. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Genel Yayın Yönetmeni-Oya Köymen, Anadolu Yayıncılık, XXIV, İstanbul, (1984), s.1328.

²⁴ Tahiroğlu-Erdoğan, s.122.

Gözlem verilerini esas alan epistemolojik yaklaşımın ürettiği, belli bir ülkede belli bir zamanda uygulanmakta olan hukuku anlatmak üzere “olan hukuk” ya da “pozitif hukuk” kavramı; diğeri ise, akli esas alan epistemolojik yöntemin ürünü niteliğindeki, pozitif hukukun da yansıtması gerektiğine inanılan, adalet idesine karşılık gelmek üzere kullanılan “olması gereken” ya da “ideal hukuk” kavramıdır²⁵. Hukuk profesörlerinden Sadri Maksudi Arsal

“en büyük hukuk-şinâsların kabul ettiği tarife göre hukuk, müteşekkil bir camia-i beşeriyenin riayeti zaruri olan kavâid-i hayatiyesidir. Bu kavâid, bir taraftan kuvve-i hâkime ile camia-i müteşekkilenin efrâdı arasındaki münasebâtı tayin eder, diğer taraftan camianın efrâdı arasındaki münasebâtı tahdit eder. Bu kabul edilebilir açıklamaya göre Türk hukukunun varlığı da ispat edilmektedir. Çünkü iki bin senelik bir tarihe, parlak bir maziye malik, tâ kable’l-İslam devirlerde bile büyük devletler teşkil etmiş bir milletin hukuku yok demek, en unsurî, en basit sosyoloji nazariyelerine mugâyir olduğu gibi müspet ve tarihî vekâyie de muhaliftir”²⁶

demektedir. Hukukun kurallar bütünü şeklinde yapılmış en bilinen ve basit tanımlaması, hukukun kendisini değil mevzuatı açıklamaktadır. Hukuk, kaideler vasıtasıyla ulaşılması gerekli ve beklenen sonuçtur; “idraktır; sonuçtur; düşüncedir; düzendir; istikrardır; belirliliktir; kabuldür”. Hukuk, insanların toplum içinde yaşamasını sağlayan ve ilişkilerini düzene koyan ortak bir anlayışın, kavrayışın adıdır. Hukuk evrenseldir, *farklı* ülkelerde uygulanan ve zamanla değişiklik gösteren hukukun kendisi değil hukuk kurallarıdır. Adalet, hakkaniyete ulaşma ve ilkeler manzumesi²⁷ olan hukuk, kişilerin haklarının teslim edilmesinin vasıtasıdır. “Hukuk, hakkın üçüncü kişiler tarafından ihlâl edilmemesi; kişiler arasında haksızlıklara yol açmadan el değiştirmesi; bu el değiştirmede de hak edene hak ettiğinin verilmesine dikkat edilmesinin adıdır”. Hukuk, zaman içerisinde gelişme gösteren; toplumsal ve bireysel ilişkilerin çeşidi arttıkça yeni yollara varan ve oluşan-değişen-gelişen; sürekli ve yeniden var olan bir sonuçtur. Kurallar bütünü

²⁵ Ali Şafak Balı, “Hukukun Bilimselliği Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII/1-2, (2004), s.229.

²⁶ *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı*, s.712.

²⁷ Yusuf Karakoç, “Hukukun Anlamı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, X/2, (2008), s. 1-12, s.3-4, 6.

dışında hukuk; iyi-kötü, tehlikeli-tehlikesiz; haklı-haksız; düzen-düzensizlik; istikrar-istikrarsız ayrımını yapma süreci ve bu süreç sonucunda vuku bulandır²⁸.

Hukukun yorum olduğunu ileri sürenler yorum dikkate alınmadan hukukun tam anlamıyla anlaşılamaz olduğunu ifade etmişlerdir. Hukukun kurucu ve yapıcı bir yorum olduğunu düşünen hukuk insanları hukukun aynı zamanda şiddet, ceza, hapis, zulüm, baba, ana, kural, karar ve yargılama olduğunu savunmaktadır²⁹. “Hukuk, yorumdur” savı hukuku, dillendirilmemiş pek çok dil oyunu pratiği bağlamı kapsamında özellikle de “hâkimin uygulama iddiasında olduğu şey” olarak ele almaktadır. Hâkime hukuku uygulamasını söyleyen, hâkimin kararının gerekçesi de kendisi de hukukun kendisidir. Hukukun sürekli kendini yaratan bir garip tanrı olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır. Hâkime hukuku uygulamasını söyleyen hukuk; “kuraldır, emirdir, yasaktır, izindir, ehliyettir, kabiliyettir, ruhsattır, imkândır ve kural oluşu göze çarpan ilk olgudur”.

Hukuk yorumdur tanımı aynı zamanda ‘‘Hukuk nedir?’ sorusunun cevabı olma savını da savunmaktadır. Bu soruya verilmiş çok sayıda cevap bulunmaktadır. Bu cevaplardan bir bölümü belli konu başlıkları altında bir araya getirilebilir niteliklere sahip olarak geleneksel şekilde münakaşa konusu yapılmıştır. Kısaca özetlenecek olursa; bir bölümü hukukun aslını dinde, ahlakta, dünyanın düzeninde, aklın gerektirdiğinde bularak insan tarafından yapılmış kuralların ancak bunlara uymakla hukuk adını almayı hak edebileceklerini ifade etmişlerdir. Bir kısmı ise hukukun, iktidarın yarattığı kurallar olduğu, bu kuralların bir toplumda iktidarın zor kullanma araçlarının desteğiyle etkin şekilde uygulandığında bir hukuk düzeninin var olduğundan söz edilebileceği savında bulunmuşlardır. Kimileri de sorunun uygulama olduğunu ifade ederek mahkemelerin var ettiği uygulamaya hukuk denilmesi gerektiğini belirtmişlerdir³⁰. Yapılan tüm açıklamalarla hukuk terimi tanımlanmaya çalışılmıştır. Hukukçuların ve hukuka ihtiyacı olan bireylerin, hukukun eksiksiz bir şekilde uygulandığına şahit olması halinde hukuka olan inanç ve güven artacaktır.

²⁸ Karakoç, “Hukukun Anlamı”, s.8-10.

²⁹ Ertuğrul Uzun, “Hukuk Yorumdur”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LXXII/1, (2014), s.100-101.

³⁰ Uzun, “Hukuk Yorumdur”, s. 103

1.1.2. Bilirkişi

Bilirkişilik kavramının tarihi mitolojik dönemlere kadar uzanmaktadır. Antik Yunan mitolojisinde hâkimlerin akıl danıştığı Hekate isimli tanrıçaya kurban olarak köpek adadıkları yazılmaktadır. Trakya'ya yakın olan adalarda (semadirek) ya da Anadolu'da (karia'da Lagina) tapınaklarının varlığına dair bilgiler bulunan Hekate'nin, bir anlamda bilirkişi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Gerçek anlamda hekimlerin, uzman ve bilirkişiler olarak Hammurabi kanunları döneminde dinlendiğinin belirtildiğı kaynaklar hakkında çalışmalar bulunmaktadır. Tarihte bilinen ilk bilirkişi raporu, MÖ 44 yılında pek çok sayıda bıçak kesiğı ile öldürülen Julius Caesar'ın göğüs boşluğuna giren bıçak yarası ile öldüğüne dair rapordur. Bilirkişi terimi, günümüzdeki anlamıyla Roma hukuku ile hukuki terimler arasına girmiştir³¹. İngilizcede expert olarak bilinen kelime “bilici, mütehasıs, uzman, bilirkişi, eksper, başbilen, belet, yakşı bilen, yakşı tanıyan, bilgili, yüksek ihtisaslı” anlamlarına gelmektedir³². Bilirkişiyi karşılayan tek kelime ‘Expert’ olmamakla birlikte bazı eserlerde ‘Expert witness’ terimi de kullanılmıştır³³.

Bilirkişi TDK sözlüğünde; “belirli bir konudan iyi anlayan ve bir anlaşmazlığı çözümlemek için kendisine başvuru alan kimse, uzman, ehlihibre, ehli hukuk, eksper” şeklinde ifade edilmektedir³⁴. Ceza yargılama yöntemi yasası terimleri sözlüğünde; özel bilgi ve düşüncesi dolayısıyla, soruşturma ya da duruşma esnasında ortaya çıkan, özel bilgi ve inceleme ile çözümlenecek vaka ve meselelerde, gerçeğin açığa çıkarılması için hâkimin yararlandığı kimse³⁵ olarak geçmektedir. Tecim, Maliye Sayışmanlık ve Güvence Terimleri sözlüğünde; bir ürünün kıymetini belirlemede, özdeksel delillere ilişkin meseleler üzerinde bilgi ve yeteneğı olan kişi-bir ürün üzerinde yetenekli bilgiler edinip malın inceleme ve yoklama yöntemlerini kendisine iş edinen kişi³⁶ olarak açıklanmıştır. 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu'nda çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren durumlarda rey ve yargısını sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvuru alan gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi şeklinde tanımlanmıştır³⁷. Anayasa

³¹ Organ-Sevinç, “Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişilik Kanun Tasarısının Getireceğı Yenilikler”, s. 117.

³² <https://archive.org/details/ngilizce-trkeSzlz/E.T.10/09/2022>.

³³ Gökhan Çayan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 8

³⁴ Türk Dil Kurumu, <https://www.tdk.gov.tr>, E. T. 15/06/2022.

³⁵ Ceza Yargılama Yöntemi Yasası Terimleri Sözlüğü, <http://www.netdata.com/netsite>, E. T. 10/11/2022.

³⁶ *Tecim, Maliye Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü*, <http://www.netdata.com/netsite>, E. T. 10/11/2022.

³⁷ 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr>, E. T. 17/06/2022.

Mahkemesi'ne göre, özel veya teknik bilgiye sahip bir meslek sahibi olarak oy ve yargısına başvurulanan kişidir. Yargıtay'a göre de bir davada çözümünü yargıç tarafından bilinmeyen özel ve teknik bilgiyi gerektiren hallerde mahkemece oy ve görüşü alınan üçüncü kişi veya kişilerdir³⁸. Doktrine katkı sağlayan tanımlardan bir diğerine göre bilirkişi; "bir anlaşmazlığın aslını oluşturan olgu ve durumların belirlenmesi, aydınlatılması ve değerlendirilmesinde teknik belirlemeler yaparak yargıca yardımcı olan kişi" olarak ifade edilmektedir³⁹. TMMOB'nin yönetmeliğinde yer bulan tanıma göre:

"Bilirkişilik hizmeti bilim, teknik ve ekonomik alanlarda belirtilen hususlardan istenileni yerinde ya da dosya üzerinde inceleyerek fiyat belirlemesi, değer, nitelik, kusur ve hal tespiti için rapor düzenleme ile gerekli görülen hallerde bunların haricindeki konuların tayin ve tespitinin yapılmasıdır"⁴⁰.

Bu tanımlama, yargılama içerisinde yapılan bilirkişiliklerin yanı sıra yargılama dışındaki bilirkişilikleri de kapsayacak şekilde ve daha çok TMMOB özeline uygun şekilde yapılmıştır⁴¹. Bilirkişiyi, kanunlarda görev, yetki ve yükümlülüğü belirtilmiş, adli kamu hizmetine dışarıdan ve geçici olarak katılan ve yerine getirdiği görev çerçevesinde memur olarak tanımlayanlarda bulunmaktadır⁴².

Bilirkişi terimini kapsayan ve Osmanlı döneminden itibaren kullanılmaya devam eden ehl-i vukuf terimi ilk kez 1927 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren 1086 sayılı HMUK'da kullanılmıştır. Bilirkişi ifadesinin kullanımı ise 1970'li yılların başından itibaren öğretide, mahkeme kararlarında ve Yargıtay görüşlerinde yaygınlaşmıştır. 16.07.1981 tarihli ve 2494 sayılı HUMK'nin ilgili maddelerde yaptığı değişikliklerle ehlivukuf teriminin yerini bilirkişi terimi almıştır⁴³. 1929 yılında kabul edilen 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda kullanılan ehl-i hibre terimi, 21/5/1985 tarihli ve 3206 sayılı Kanunun 84'üncü maddesi ile değiştirilerek bilirkişi terimi kullanılmaya başlanmıştır. Değiştirilen diğer terim ve deyimler arasında

³⁸ Hüseyin Melih Çakır, *6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu*, On İki Levha Yay., İstanbul, 2019, s. 5.

³⁹ Hasan Köroğlu, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 31

⁴⁰ TMMOB Yönetmeliği, www.tmmob.org.tr, Ankara, 2005. E. T. 11/15/2021.

⁴¹ Hayati Küçük, "Ceza ve Hukuk Yargılamalarında Bilirkişilik Usulü", *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği*, www.tmmob.org.tr, Ankara, 2005, s.35. E. T. 11/15/2021.

⁴² Mehmet Aktuna, "İdari Yargıda Bilirkişinin Yasaklı Olması ve Reddi", *Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019, s. 10.

⁴³ Çayan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*, s. 7.

“Reisicumhur: Cumhurbaşkanı, İcra Vekilleri Heyeti: Bakanlar Kurulu, İcra Vekilleri Azası: Bakan, Adliye Vekili: Adalet Bakanı, Temyiz Mahkemesi: Yargıtay, Cumhuriyet Baş müddeiumumisi: Cumhuriyet Başsavcısı, Cumhuriyet Müddeiumumisi: Cumhuriyet Savcısı, Maznun: Sanık, Şahit: Tanık, Vazife: Görev, Salahiyet: Yetki, Hukuku amme davası: Kamu davası, Son tahkikatın açılması: Kamu Davasının açılması, Karar tashihi (Tashihi karar) : Karar düzeltmesi, Zabıt varakası(Zabıtname): Tutanak, Esbabı mucibe: Gerekçe, Talik ve Tehir: Ara verme, İstida: Dilekçe”⁴⁴

bulunmaktadır. Ehl-i vukuf ve ehl-i hibre kavramları 1970’li yılların başlarından itibaren ilgili kanunların yanı sıra Danıştay ve Yargıtay görüşlerinde de bilirkişi şeklinde benimsenerek yerleşmiştir⁴⁵. 1970’li yıllardan itibaren bilirkişilik terimi kullanılmaya başlamış olsa da bazı kanunlarda ve mahkeme kararlarında ehl-i vukuf ve ehl-i terimlerinin kullanılmaya devam ettiği bilinmektedir.

Bilirkişi terimi açıklanırken, bilirkişinin kendine özgü niteliklerini, onu şahit ile karşılaştırarak ortaya çıkarma yönünde uygulanagelen bir yaklaşım vardır. Bu bakış biçiminin temel sebebi tanık ve bilirkişinin uyuşmazlık söz konusu olduğunda olay hakkında bilgi ve görüş bildirmesidir⁴⁶. Bilirkişiyi ispat vasıtası olarak kabul edenlerin en önemli mesnedini bilirkişi raporunun hâkim tarafından serbestçe takdiri ilkesi oluşturmaktadır⁴⁷.

1086 sayılı HUMK’de ifade edilen bilirkişilik, Osmanlı hukuk sisteminde de yer alan “ehl-i hibre” ve ehli vukuf” kelimelerine karşılık görülmüştür. İslam, Osmanlı ve Türk Medeni hukuku alanında çalışmalar yapmış olan Ali Himmet Berki⁴⁸, her iki terimin de bilirkişi anlamında kullanıldığını; fakat aralarında önemli bir farkın olduğunu ifade etmiştir. Berki’ye göre fen ve uzmanlığa dayalı akıl yürütme gereği “ehl-i hibre” ile karşılanmalı, herhangi bir bilgi verene ise “ehl-i vukuf” denilmelidir. Bu farka Berki’nin verdiği örnek şu şekildedir; “kumaşın gerçek ipek mi yoksa yapay ipek mi olduğu hususunda başvurulacak kişi “ehl-i hibre” iken, tarafların kullanımları dolayısıyla bir

⁴⁴ Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Kanun No: 1412, *Resmî Gazete*, (20/4/1929), S. 1172, s. 6963-7030.

⁴⁵ Başar Soydan, *Türk Vergi Yargısında Bilirkişilik*, İstanbul Ticaret Odası Yay., 2010, s.26.

⁴⁶ Aktuna, “İdari Yargıda Bilirkişinin Yasaklı Olması ve Reddi”, s. 8.

⁴⁷ S. Mücahit Tanverdi, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1991, s. 113.

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz: Şakir Berki, “Ali Himmet Berki”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, V, İstanbul, (1992), s.509-510.

araziye ilişkin sınırı tespit eden kimse ise “ehl-i vukuf” olarak değerlendirilir.” Buradan yola çıkıldığında, herhangi bir yerdeki yöresel örf ve âdetin öğrenilmesi veya emsal kira ücretlerinin tespit edilmesi için görüşü alınacak olan kişi “ehl-i vukuf” şeklinde nitelendirilirken; DNA testi, kan testi gibi fen bilimlerinden yararlanılarak olayın tespit edilmesi konusunda görüşüne başvurulacak kişi “ehl-i hibre” olarak nitelendirilecektir⁴⁹.

Türk Medeni Kanunu’nun kabulünden sonra yapılan usul kanunlarında ehl-i hibre ve ehl-i vukuf, doktrinde ekspertiz terimleri kullanılmıştır. Günümüzde ise bu terimleri kapsayan bilirkişi deyiminin tüm yargılama kanunlarında ve yüksek yargı mercilerinde mutlak manada yerleşik yaygın hale gelerek benimsendiği görülmektedir⁵⁰. 03.11.2016 tarihli ve 6754 sayılı BK ile bilirkişi kavramı yasal terim halini almıştır⁵¹. Bilirkişi, bir kanıtın içeriğinin bilinmesi ve doğru açıklanması için, bilimsel, teknik ve sanatsal bilgiye gerek duyulduğunda çözümü uzmanlığa, özel veya teknik bilgiye ihtiyaç duyulacak bir mesele ile karşı karşıya kalındığında gerekli uzmanlığa, tecrübeye ve bilgiye sahip olan kişidir⁵². Bilirkişilik Türk yargılama hukukunda medeni, ceza ve idari yargılama alanlarında varlık bulmuştur⁵³.

1.1.3. Ehl-i Hibre

İç ve Orta Asya’da kurulmuş olan Türk devletlerinin ve hanlıklarının uzun yıllar merkezi olarak bilinen Doğu Türkistan’da hukuk ile alakalı belgeler bulunmuştur. Bu belgeler Almanlar tarafından düzenli olarak yayımlanmıştır. Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Caferoğlu ve Sadri Maksudi Arsal gibi ilim insanları bu belgeler hakkında “Uigurica” adı altında çeşitli çalışmalar yapmışlardır.

O dönemlere ait belgelerde kullanılan hukuk terimleri içerisinde; “Yang (örf), tutuq (rehin), ağılıq (hazine-i hassa), ağıcı (hazinedar veya veznedar), inçü (emlâk-i hassa), qıyın, qın (ceza), tölâç (tazmin, tediye), ulam yarlıq (sened-i hakanî), tanuq (sahit), bitig (vesika, vasiyetname), yarqan (zabıta), yargu (hüküm), bogaguluqçı (katil, cellât), yosun,

⁴⁹ Ersin Erdoğan-S. Hilal Üçüncü, Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişi Raporunun Delil Değerine İlişkin Bazı Sorunlar, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, X/1, (2020), s. 362-363.

⁵⁰ Yahya Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, Adalet Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2017, s. 31.

⁵¹ 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu, *Resmî Gazete*, (24.11.2016), S.29898.

⁵² Yaprak Öntan, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku /Ceza ve Ceza Muhakemeleri Hukuku Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, 2011, Ankara, s. 17.

⁵³ Hüseyin Melih Çakır, *6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu*, On İki Levha Yay., İstanbul, 2019, s. 6.

yosin (kaide, usul-i nizam), çam çarım (dava, itiraz), ülüş (hisse)” gibi terimlerin yanı sıra ucur (ehl-i hibre) terimi de bulunmaktadır⁵⁴. Osmanlı yargılama hukukunun kaynakları arasında yer alan şer’iye sicillerinde ve cumhuriyet sonrası kabul edilen usul kanunlarında karşılaşılan ehl-i hibre terimi; bilirkişi, bir şeyi çok iyi bilen⁵⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Kimi görüşe göre ehl-i hibre, konumu itibariyle muhtesib ve kadının yardımcısı olarak da kabul edilmektedir. Kabul edilen bu uygulamanın günümüzde tam bir karşılığı olmasa da hakem-bilirkişiye, ombudsmana (kamu denetçisi) veya fahri trafik müfettişlerine benzetilebilir⁵⁶. Hibre, bir şeyi hakkıyla bilmek; ehl-i hibre bir şey hakkında tam vukuf ve malumatı olan anlamına gelmektedir. Osmanlı döneminde var olan esnaf teşkilatı içerisinde kalitenin korunması maksadıyla üretimi kontrol etmekle görevlendirilen bu kişilere ehli vukuf, müfettiş, mubassır ve mümeyyiz gibi isim ve sıfatların verildiği bilinmektedir⁵⁷. Esnaf şeyhi denilen bir başkan ve beş kişilik bir yönetim kadrosu bu örgütün karar organıydı. Başkanın örgüt içinde önemli bir yeri ve görevleri vardı. Başkan bütün üyeleri koruyan mesleki, siyasi, ahlaki ve dini bir lider olarak görülüyordu; yönetim kurulunun birinci üyesi olan esnaf kethüdası daha çok esnafın genel eğitimi ile ilgileniyordu. Kurulun ikinci üyesi olan yığitbaşı; esnafın yetkinleştirilmesi, rütbelerin belirlenmesi, hammadde dağıtımı, düzen meseleleri, peştamal kuşanma törenleri ve orta sandığının yönetimi hakkında esnaf şeyhine yardım ederdi. Yönetim kurulunun üçüncü üyesi olan işçi başı yoğunlukla teknik konularla ilgilenirdi. Diğer sorumlu olduğu işler ise herhangi bir iş kolunda üretilen ürünlerin kontrolü, kalitesiz malların imhası ve standartların korunmasıydı. Yönetim kurulunun diğer bir üyesi ve tanımlamaya çalıştığımız ehl-i hibre, esnaflar arasında meydana gelen anlaşmazlıklara hakemlik etmiştir⁵⁸.

⁵⁴ Hakan Özdemir, “Cumhuriyet Tarihinde Hukuk Dilindeki Değişmeler ve Gelişmeler”, *Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 3.

⁵⁵ Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayân Tutanak Terimleri Sözlüğü, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, no:2, Ankara, 2015, s. 39., *TBMM 27 Nisan 1927 tarihli 60’ıncı Birleşim Tutanak Dergisi*, C. 1, S. 302.

⁵⁶ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, s. 8

⁵⁷ Ali Himmet Berki, “Mecelle”, *Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü*, Türkiye İş Bankası Tesisi, Ankara, s.297.

⁵⁸ İhsan Cora, “Örgütlerin Yönetimi Açısından Ahilik Örgütüne Genel Bir Bakış; Tarihi Bir Araştırma”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, IX/16, (2017), s. 6.

1.1.4. Ehl-i Vukuf

İslam hukuku ile alakalı Arapça kaynaklarda ehl-i vukuf terimine karşılık gelen "ehlü'l-ilm, ehlü'l-basar ve'l-ma'rife, ehlü'l-basire, ehlü'l-hibre" gibi tabirlere rastlanır. Kur'an-ı Kerim, adaletin yerine getirilmesi için gerekli özenin gösterilmesini kural olarak koymuş ve bilinmeyen konuların bilenlerden sorulmasını; bilgisizlikle, sanıyla, şüpheli bilgiyle hareket edilmemesi gerektiğini önemle belirtmiştir. Kur'an'ın tanıklık ve tanıklığın yerine getirilmesi ile ilgili hükümlerinin aynı zamanda ehl-i vukufu da kapsadığı görülebilir. İlk dönemlerden itibaren İslam hukukunda yer verilen ehl-i vukuf'un görüş ve beyanı, ilk dönemdeki yargılama hukukundaki ispat araçlarının sınırlı tutulması nedeniyle kimi kaynaklarda bir çeşit tanıklık sayılarak bu başlık altında incelenmiştir. Daha sonraki dönemlerde ehl-i vukuf, ayrı bir ispat aracı olarak ele alınmaya başlamıştır⁵⁹. Hâkim, ceza ve hukuk davalarında ehl-i vukuf'un oy ve görüşlerini alarak kararına dayanak yapabilmıştır. Örneğin, Hz. Ömer vergi ile alakalı bir davada bilirkişi olarak Ka'b b. Sur'u dinlemiştir. Hicivle manevi kişiliğine hakaret edildiğini iddia eden şahıs Hz. Ömer'e dava açmış, Hz. Ömer şiirde yergi olup olmadığı meselesini bu konuda uzman olan meşhur şair hassan b. Sabit'e havale etmiştir. Kur'anı Kerim'de de "Hz. Yusuf'un uğramış olduğu iftirada suçun kime ait olduğunu tespit etmek için davanın bir bilene havale edildiği görülmektedir"⁶⁰. Hz. Peygamber zamanında ve sonraki dönemlerde kaif⁶¹ adı verilen kişilerden kan bağının tespit edilmesi davalarında yararlanılmıştır⁶². "Kadın vaz'-ı haml edince ona giden erkekler toplanıp bir kaif getirirlerdi. Kaif çocuğun babasını tayin eder oda kabule mecbur olurdu"⁶³. Yılmaz Öztuna, Kıta Avrupa'sında, özellikle de Almanya'daki jürilerle benzerliği ileri sürülen ve Osmanlı hukukunda yeri olan şühüdül-ha'i, ehl-i vukuf olarak kabul etmektedir. Ancak Ekrem Buğra Ekinci şühüdül-hâl'in ehl-i vukuftan farklı olduğunu ifade etmekte ve Öztuna'nın da sonradan bu farka işaret ettiğini

⁵⁹ Ali Şafak, "Ehl-i vukuf", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. X., s. 531-532.

⁶⁰ Kur'anı Kerim Meali, (Elmalılı Hamdi Yazır), Haz. Mustafa Özel, Kelebek Matbaası, Yusuf Suresi, 26-27-28. Ayetler, s. 239.

⁶¹ Sözlükte kıyâfe, iz sürme; doğan çocuğun fizyonomisine bakarak nesebini tespit etme, anlamlarına gelmektedir. Bu işle meşgul olanlara kâif, kavâf, kavvâf denilir. Terim olarak kıyâfe bir kimsenin fiziki yapısı ve organlarına bakarak onun nesebini, ahlak ve karakteri hakkında tahminde bulunmaktır. Bkz. Mehmet Serhan Tayşi, "Kıyâfe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV., Ankara, 2022, s.507.

⁶² Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1991, s. 207.

⁶³ Mahmud Esa'd B. Emin Seydişehirli, Ed: Hasan Özket, Çev: Hasan Özket-Bünyamin Demir-Abdülkadir Altınhan-Ahmet Kırtekin-Mehmet Seyyar-Recep Yıldırım-Sedat Aksakal-Veysel İpekçi, *Hukuk Tarihi*, Medhal İlmi Araştırma Derneği Yayınları, İstanbul, 2012, s. 195.

belirtmektedir⁶⁴. 19. yüzyılın ikinci yarısında hazırlanan ve cumhuriyetin ilanına kadar yürürlükte kalan Mecelle’de ehl-i vukufun tarafsız olması gerektiği belirtilmiştir. Ehl-i vukuf olması gereken özelliklerin olup olmadığının tespit edilmesi ve bunun sağlanması hâkimin takdirindedir. Günahkâr, gayrimüslimin, erkek veya kadın olan bir kişinin ehli vukuf olabildiği görülmektedir. Bir kişinin ehl-i vukuf olarak görevlendirildiği gibi bazı durumlarda birden fazla kişinin de görevlendirildiği bilinmektedir. Ehl-i vukufun şahitlik yapması gerektiğinde iki kişi olması istenmiştir. Ehl-i vukuf beyanını değerlendirme konusunda hâkimlere İslam hukukçuları tarafından oldukça geniş yetkiler tanınmıştır. Bu vaziyet ehl-i vukufun yargılama hukukunda bir çeşit takdiri delil niteliğinde kabul edildiğinin göstergesi olarak görülebilmektedir⁶⁵. İslam hukukunda ölüm dışında yapılacak kısasları devletin görevlendireceği bir memur veya ehl-i vukuf yerine getirmiştir⁶⁶.

Osmanlı hukuk literatüründe yer alan tabire göre ehl -i vukuf, hukuki anlaşmazlık ve ispat hususunun özel ve teknik bilgiyi gerektirmesi durumunda uzmanlığına başvuru olan üçüncü kişi veya kişilerdir⁶⁷. Bu tabir 1970’li yıllardan itibaren ilgili kanunlarda ve mahkeme içtihatlarında bilirkişi olarak kullanılmaya başlamış ve 16.07.1981 tarihli ve 2494 sayılı HUMK’nin ilgili maddelerde yaptığı değişikliklerle yerini bilirkişi terimine bırakmıştır⁶⁸.

Sözlükte bir şeyi bilmek anlamında açıklanan ehl-i vukuf, hukukla ilgisi olan bir kişinin belirli bir zamanda meydana gelen bir olayı bilmesi veya bilmemesi durumunu anlatan bir terim bir şeyi layıkıyla bilen kimse⁶⁹, olarak ifade edilmiştir. Aynı sözlükte yapılan diğer açıklamada hesap durumunun veya yazı ve imzanın incelenmesi, ölü veya sağ bir şahıs üzerinde tıbbi araştırma icrası, bir malın kıymetini tayin ve tespit gibi maddi delillere taalluk eden bir konuda haiz oldukları bilgi ve ihtisas hasebiyle hâkime yardım için tavzif edilen kimseler⁷⁰ olarak ifade edilmiştir.

⁶⁴ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü”, *Belleten*, LXV/61, s. 976.

⁶⁵ Şafak, “Ehl-i vukuf”, s. 532.

⁶⁶ Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*, s. 219.

⁶⁷ Şafak, “Ehl-i vukuf”, s. 531.

⁶⁸ Çayan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*, s. 7.

⁶⁹ Türk Hukuk Lügati, *Türk Hukuk Kurumu*, Başbakanlık Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1991, s. 361.

⁷⁰ Türk Hukuk Lügati, s. 80-81.

1.1.5. Şuhudü'l-Hal

Şuhûdü'l-hâl, Osmanlı klasik döneminde mahkemede kadının yanında duruşmalarda gözlemci olarak hazır bulunan kimselerdir. Mahkemelerde ayrıca kadı adına duruşmaları idare eden naip dışında birkaç kâtip, ehl-i vukuf, muhızır ve asesbaşı görev yapmaktadır. Şuhudü'l-hal her zaman aynı kişilerden oluşmasa da her oturumda bu şeklide birkaç kişinin duruşmaya şahit olması zorunlu tutulmuştur. Bulundukları bölgenin ileri gelenleri arasında sayılan ve sayısı genellikle beş ile on arasında olan ve bazı zamanlarda otuza kadar çıkabilen, aralarında müftü, müderris, emekli kadı ve diğer âlimlerle beraber her meslek ve sınıftan insanların bulunduğu, verilen karara ve resmi kayıtlara şahit tutulan müşahitler topluluğu olarak ifade edilmiştir. Şeriye sicillerine bakıldığında şuhudü'l-hal olarak mahalle imamı, cerrah, müezzin, müderris, çuhadar, muhızır, şehir kethüdası, mahkeme emini, emekli kadı, emekli kazasker gibi çeşitli mesleklere sahip kişilerin görev aldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde yargılama faaliyetleri içerisinde kadının yardımcıları arasında bulunan şuhudü'l-hal'in görevleri hakkında çeşitli görüşler vardır. Buna göre yargılama faaliyetinde yargılamanın aleniyeti ve denetimi olarak iki temel işlevi göze çarpmaktadır. Doktrinde, şuhudü'l-hal'in bu fonksiyonları yerine getirirken yargılamaya herhangi bir müdahalede bulunmadığı yönünde görüş bulunmaktadır.

Anglosakson hukuk sistemlerinde yer alan ve jüri kurumuna benzer bir işlevi olan şuhudü'l-hal, yargılama bölgesindeki örf ve adet hususunda kadıya bilgi vererek bilirkişilik niteliğinde danışma görevi yapmıştır⁷¹. En önemli özelliği davalarda kesin delil olarak kabul edilen hüccetlerin üst kısmında kadıların mühür ve imzalarının, sonrasında sırasıyla tarafların isimlerinin, adreslerinin, hüccetin konusunun, hukuki olayın veya davranışın şekli ve şartlarının, yapılan ikrar beyanlarının, sonunda belgenin düzenlenme tarihinin ve şuhudü'l-hal başlığı altında tanıkların isimlerinin yer almasıdır⁷².

Şuhudü'l-hal yargılamada daha çok keşfe veya bilirkişiye başvurulması halinde karşımıza çıkmaktadır. Şuhudü'l-hal'in keşif ve bilirkişi heyetlerinde yer alarak görüşlere katkı sağlaması, bu delilleri kadı nezdinde takdiri delil olmaktan öteye götürmemiştir. Bundan

⁷¹ Ahmet Kılınç-Betül Kayar, "Osmanlı Yargılama Hukukunda Şuhudü'l-Hâl'in Fonksiyonunu Yeniden Değerlendirtme Gerekliği", *Adalet Dergisi*, (2019), s. 36-39.

⁷² Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011, s. 392.

dolayı konu edilen deliller kadıyı bağlayıcı olmamıştır. Şeriye sicillerinde geçen “hüccetin zeylinde kayd olunan kimesneler”, zeyl-i kitabda masturü’l esami gibi ifadeler, şuhudü’l-hal’in keşif ve bilirkişi heyeti üyesi olduğuna dair düşüncenin sebeplerindendir. Yaralama olaylarını aydınlatmak amacıyla kurulan keşif heyeti içinde bulunan şuhudü’l-hal adlı görevlilerin aynı zamanda bilirkişilik yaptığı ve hazırlanan raporu imzaladığı örneklerde vardır. Keşfe katıldığı görülen ve mahkemece hazırlanan hücceti imzalayan şuhudü’l-hal böylece hüccetin olaya uygunluğunu denetlemiş olmaktadır⁷³.

1.2. Osmanlı Hukuku ve Bilirkişilik Kurumu

1.2.1. Osmanlı Hukukunun Kaynakları

Dünyada, günümüze kadar uygulanmış ve uygulanmakta olan çeşitli hukuk sistemleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları İslam Hukuku gibi ilahî emir ve yasaklardan, bazıları Common Law, Anglo-Sakson Law gibi örf ve âdetlerden, gelenek ve göreneklerden, bazıları ise Kıta Avrupası Hukuku gibi yasama yetkisini kendisinde toplayan hükümdarın düzenlediği buyruklar ya da yasama meclisinin çıkardığı kanunlardan meydana gelmektedir. Osmanlı hukukuna kaynaklık etmiş olan İslam Hukuku, öncelikli olarak ilk İslam Devleti olarak bilinen Medine Devleti’nde, sonrasında da Türk Devletlerinden Tolunoğulları (868-905), İhşidler (935-969), Karahanlılar (840-1212), Gazneliler (962-1187), Büyük Selçuklu (1040-1157) ve Anadolu Selçuklu (1077-1308) devletlerinde uygulanarak gelişmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin kurulmasıyla birlikte yeni ve kendine özgü bir hukuk sistemi başlanamış, eski Türklerin devlet ve yönetim anlayışıyla İslam hukukunun birleşiminden meydana gelen bir hukuk sistemi oluşmuştur⁷⁴. Osmanlı hukukunun kaynaklarından olan İslam hukukunun dayandığı temel esaslar kitap, sünnet, icmâ ve kıyas olarak bilinmektedir. Bu dört temel esas dışında mezhepler arasındaki farklı görüşler de İslam hukukunun oluşmasında önemli rol oynamış ve Osmanlı hukukuna da kaynaklık etmiştir. Ayrıca fıkıh kitapları, usul-ı fıkıh kitapları, hadis ve tefsir kitapları ile fetva kitapları da Osmanlı hukukuna kaynaklık eden İslam hukuku eserlerindendir⁷⁵. Osmanlı hukukunun temel taşlarından biri olan örfi hukukun varlığından Fatih Sultan

⁷³ Kılınç-Kayar, s. 40-42,49.

⁷⁴ Aktürk, “*Osmanlı Yargılama Hukukunda İspat Vasıtaları*”, s. 4.

⁷⁵ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s.31., Ahmet Kılınç, *Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s.32.

Mehmet döneminin tarihçisi Tursun Bey söz etmektedir. Örfi hukuk, gelenek ve göreneklerle birlikte süreç içerisinde belirli esas ve teamüllerin uygulanıp yerleşik hale gelmesiyle oluşmuştur. Osmanlı devletinin kurulmasıyla birlikte daha önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi devletin dirlik ve düzenliği için çeşitli kanunnameler uygulamaya konulmuştur⁷⁶. Osmanlı padişahları ülkenin idaresini gerçekleştirmek, kendi topraklarında yaşayan tebaasının ve yeni fethettiği yerlerdeki insanların dirlik ve düzenliği için İslam hukukunun temel kaidelerine aykırı olmayacak şekilde kanunnameler çıkarmışlardır.

Osmanlı padişahları tarafından yayımlanan bu kanunnameler daha çok idare, vergi ve ceza gibi örfi hukukun uygulandığı alanları kapsamaktadır. Çıkarılış şekillerine göre üç grupta toplanan kanunnamelerden birincisi, padişah kararları şeklinde çıkarıldığı bilinen kanunnamelerdir. Bunlar, belirli idari sorunlara ya da ihtiyaçlara cevap vermek için düzenlenerek fermanlar yahut beratlar şeklinde yayımlanarak yerel yöneticiler ve kadılar tarafından uygulanmışlardır. İkincisi belli bir bölgede uygulamada olan, daha çok arazi ve vergi hukukuyla alakalı olan hüküm ve ilkeleri bir araya getiren sancak kanunnameleridir. Devletin bütün topraklarında uygulamaya girecek olan reaya kanunnamesinde bu ilkeleri kanunlaştıran ilk padişah Fatih Sultan Mehmet olmuştur. Bu kanunnameler ilk olarak reaya ile tımar sahipleri arasında çıkacak olan anlaşmazlıkları çözmek ve engellemek amacıyla, devlet arazi sisteminin ve tımarların yürürlükte olduğu eyaletler için çıkarılmıştır. Üçüncüsü tüm imparatorlukta geçerli olan hükümleri bir araya getiren genel kanunnamelerdir. Fatih Sultan Mehmet'in reaya kanunnamesi, daha sonra tahta çıkan padişahların kanunlarının temelini oluşturmuştur. Bu kanunname, II. Bayezid zamanında (H.907/M.1501) yılında genişletilerek “Kitâb-ı Kavânîn-i Örfiyye-i Osmâniyye” başlığı altında yürürlüğe konulmuş ve Kanuni Sultan Süleyman’a atfedilen kanunnamenin temelini oluşturmuştur⁷⁷.

Osmanlı Devleti'nde III. Selim tarafından başlatılan ve II. Mahmut'la devam eden batılılaşma hareketi, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat fermanı ile sonuçlarını göstermeye başlamıştır⁷⁸. Türk hukuk tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına neden olan Tanzimat Fermanı, örfi hukukun şer'i hükümlere uygun şekilde geliştirilmesini istemeyerek ikili

⁷⁶ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 66.

⁷⁷ Aktürk, “*Osmanlı Yargılama Hukukunda İspat Vasıtaları*”, s. 31-32.

⁷⁸ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, C.1, Timaş Yay., İstanbul, 1990, s. 144.

bir hukuk yapısının uygulanmasına zemin hazırlamıştır. Abdülmecid o güne kadar padişahlara tanınan örfi cezaları verme yetkisinden vazgeçerek cezaların şeriat ve kanuna uygun şekilde mahkemelerce verileceğini belirtmiştir. Diğer yandan o zamana kadar padişahlar tarafından istedikleri zaman istedikleri konuda çıkarılan buyruklara sınırlama getirilmiştir. Hukuk kurallarının yapılması için belli usuller öngörülmüş, kurullar kurularak bu kurullarda bulunanlarının düşüncelerine yer verileceği söylenmiştir⁷⁹.

1837’de kurulan ve şura meclisi niteliğinde olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’nin çalışmalarıyla başta 1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu ve 1851 tarihli Kanun-ı Cedid isimli ceza kanunları ve Osmanlı Devleti’nin Şer’i Şerife dayanan birçok kanunu çıkarılarak uygulamaya konulmuştur⁸⁰. Mecelle ismi ile bilinen Osmanlı Medeni Kanun’un özgün ismi,

“Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye’dir” ve Avrupalılar, Mecelleye “Kavânin-i Mülkiye-i Devleti Aliyye” (Osmanlı Devleti’nin Mülki Kanunları) ismini vermiştir. Mecelle, sınırlı yasama yetkisine dayanarak, borçlar, eşya ve usûl hukuku ile alakalı fıkıh kitaplarında mevcut şer’i hükümleri kanun şeklinde derleyen bir kanundur⁸¹.

Medeni kanun hükmünde olan Mecelle 1926 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu’na kadar uygulanmıştır.

1.2.2. Osmanlı Devleti’nin Adli Teşkilatı

Osmanlı Devleti’nde, Abbasi adliye teşkilatı⁸² modeli geliştirilmiş ve sağlam bir adliye teşkilatı yapısı ortaya çıkarılarak asırlarca devam etmiştir. Abbasi adliye teşkilatı içinde önemli bir konumu olan Kadı’l-Kutadlık⁸³ kurumunun yerini Osmanlı Devleti’nde kazaskerlik kurumu almıştır. Osmanlı döneminde, yargılama yetkisi esas olarak padişaha verilmiştir ve padişah da bu yetkisini kadılar aracılığıyla kullanmıştır. Kadıların verdikleri kararların istinaf ve temyiz edilmesi gerektiğinde kazaskerler görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve büyüme dönemlerinde yargı teşkilatının en üst konumunda olan kazaskerler, askeri sınıfın ihtilaflarını çözmek

⁷⁹ Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, 6. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1987, s.313.

⁸⁰ Cin-Akgündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, I, s. 199.

⁸¹ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 587.

⁸² Abbasi Adliye Teşkilatı hakkında geniş bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, I., İstanbul, 1988, s.40.

⁸³ Kâdıkudâtılık hakkında geniş bilgi için bkz. Şükrü Özen, “Kâdıkudât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV., İstanbul, 2001, s.77-82.

amacıyla I. Murat döneminde kurulmuştur. 15. yüzyılın sonlarından itibaren kazaskerliğin sayısı Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri şeklinde ikiye çıkarılmış, Yavuz Sultan Selim döneminde de Arap ve Acem kazaskerliği şeklinde üçüncü bir kazaskerlik oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin idare merkezi olan Divan-ı Hümayun'un üyelerinden biri olan kazaskerlerin görev ve yetkileri 16. yüzyıldan itibaren azalmış, onların yerine şeyhülislamın söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Divan-ı Hümayun'un diğer önemli üyelerinden biri olan; padişah fermanı, tuğra ve bazı belgelere tuğra çeken nişancı ise örfi hukuk alanında önemli yeri ve yetkileri olan görevlidir. Örfi hukukla ilgili kanunların konulmasında ve değiştirilmesinde söz sahibi ve sorumluluğu olan nişancılar 16. yüzyılın başlarına kadar ilmiye sınıfı arasından seçilmiştir. Bu durum onların şer'i ve örfi hukuk alanında eğitilmiş olduklarını göstermektedir⁸⁴.

Osmanlı Devleti klasik adli teşkilatında, karar yetkisi bulunan kadının yer aldığı şer'îye mahkemesiyle birlikte başka yargı mercileri de bulunmaktaydı. Divan-ı Hümayun, vezir-i azamların çarşamba ve cuma divanları, kazaskerlerin ve defterdarların kendi konaklarında kurdukları divanlar, beylerbeyi başkanlığında toplanan eyaletlerdeki paşa divanları da birtakım yargısal yetkilere haiz olan mercilerdir. Bunların dışında esnaf üzerinde lonca ve benzeri meslek oluşumları ile muhtesiplerin, asker üzerinde yeniçeri ağası ve kaptan-ı deryanın, tarikat mensupları üzerinde şeyhlerin, nakibü'l-eşrâf'ın Peygamber soyundan gelen seyyid ve şerif olarak adlandırılan kişiler üzerinde birtakım yargı yetkileri bulunuyordu⁸⁵.

Osmanlı divanında görüşülen hukuki meselelerde söz sahibi olan kadı askerlerin emri altında onlara yardımcı olan tezkireci, ruznamçeci, matlabcı, tatbikçi, mektupçu ve kethüda denilen görevliler bulunmaktaydı. Padişahın yargı yetkisini verdiği kadılar padişah fermanı ile atanmakta ve devlet adına hüküm vermekteydiler. XIX. yüzyıla gelindiğinde modernleşme dönemine giren Osmanlı Devleti'nde askeri, mali, eğitim ve ekonomik reformlara paralel olarak hukuk alanında da düzenlemeler yapılmıştır.

⁸⁴ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, (2010), s. 136,139.

⁸⁵ Aydın Yetkin, "Osmanlı Devleti'nde Hukuk Devletin Gelişim Süreci", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/24, (2013), s.391.

24 Mart 1838'de kurulan Meclisi Vâlâ, 31 Mart 1838'de faaliyete geçmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yapılacak reformları görüşmek ve belirlemek görevi Meclis-i Vâlâ'ya verilmiş ve bu meclisin üye sayısı arttırılmıştır⁸⁶. XIX. yüzyıldan itibaren livalarda, taşralarda, şehir ve kasabalarda yargılama yetkisi elinde olan birtakım meclisler de kurulmuştur. 1842'de memleket meclisleri adını alan ve 1849 yılından sonra eyalet ve sancak meclisleri olarak bilinen taşra meclisleri, merkezde olan Meclis-i Vâlâ'nın taşradaki örneği olarak 1864 yılına kadar yargılama görevi de yapmıştır⁸⁷.

21 Nisan 1857'de yapılan bir düzenleme ile Meclis-i Vâlâ; Mülkiye, Maliye, Evkaf, Askeriye, Hariciye ve Deavi olarak beş ayrı cemiyete ayrılmıştır. 26 Eylül 1854 tarihinde de Meclis-i Ali-i Tanzimat isminde bir cemiyet kurularak Meclis-i Vâlâ'nın temel iki görev alanından birisi olan yasama yetkisi devralınmıştır. Mevcut iki meclis arasında yaşanan bazı kargaşa ve sıkıntılar nedeniyle, 15 Temmuz 1861 tarihinde yapılan bir düzenleme ile mevcut iki meclis Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye adı altında birleştirilmiştir. 1868 yılına kadar yoğun şekilde faaliyet gösteren Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye (6 Mart 1868) yayımlanan bir irade ile Şurây-ı Devlet ve Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye şeklinde ikiye ayrılmıştır. Kanun ve nizamnameler yapmakla, devlet ve halk arasındaki ihtilafları çözmekle yükümlü olan Şurây-ı Devletin başkanlığına Midhat Paşa; yüksek temyiz mahkemesi vazifesi görecek olan Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye başkanlığına da Ahmet Cevdet Paşa getirilmiştir⁸⁸. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanıyla birlikte Müslüman ve gayrimüslim olan herkesin aynı hukuk kurallarına tabi olabilmesi için mevcut ve batı menşeli hukuk tekniği ile düzenlenen kanunların ve mahkemelerin oluşturulması sürecine girilmiştir. Oluşturulan yeni kanunların şer'i mahkemelerde Kadılar tarafından uygulanabilmesi söz konusu olmamıştır. Bu nedenle Tanzimat'ın yenilikçi devlet adamları, bir taraftan iyi eğitilmiş hâkimleri olan yeni mahkemeler kurma hazırlığı içerisine girerken diğer taraftan da Şeriat Mahkemelerini düzenlemeye çalışmışlardır⁸⁹. Bu dönemde ünlü tarihçi, devlet adamı ve hukukçu olan Ahmet Cevdet Paşa'nın öncülüğünde Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye isimli kanun kitabı hazırlanmıştır. Bu dönem sonrası kadılık kurumu kaldırılmış; ardından ilk olarak Nezâret-i Deavi, daha

⁸⁶ Ali Akyıldız, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVIII., Ankara, (2003), s.250.

⁸⁷ Macit Kenanoğlu, "Nizamiye Mahkemeleri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIII., İstanbul, (2007), s. 185.

⁸⁸ Akyıldız, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", s.250-251.

⁸⁹ Yetkin, "Osmanlı Devleti'nde Hukuk Devletin Gelişim Süreci", s.411.

sonra da Adliye Nezareti kurulmuştur. 19. yüzyıl sonlarında ser'i mahkemelerin yetkileri sınırlandırılmış ve Cemaat Mahkemeleri, Konsolosluk Mahkemeleri, Ticaret Mahkemeleri ve Nizamiye Mahkemeleri isminde batı usulü mahkemeler ihdas edilmiştir⁹⁰.

Yapılan çalışmalar neticesinde oluşturulan yeni mahkemeler, yargıda çok başlılığı bitirmek yerine durumu daha da karışık bir hale getirmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti; şeriat mahkemelerini, eski ayrıcalıkları sürekli teyit etmek mecburiyetinde olduğu için cemaat mahkemelerini ve kapitülasyonları kaldıramadığı için de konsolosluk mahkemelerini muhafaza etmek durumunda kalmıştır. Bu mahkemelere karma ticaret mahkemeleri ile temeli Abdülmecit döneminde atılan ve Abdülaziz döneminde teşkilatı tamamlanan Nizamiye Mahkemeleri de dâhil olmuştur. Nizamiye Mahkemeleri ile Ticaret Mahkemeleri Adliye Nezareti'ne, Şeriat Mahkemeleri Şeyhülislam'lığa (Meşihat), Cemaat Mahkemeleri ruhani teşkilatlara, Konsolosluk Mahkemeleri de konsolosluklara bağlı olarak görev yapmışlardır. Bu durum Tanzimat Dönemi'nde düalizmin yaşanmasına neden olmuştur⁹¹.

Osmanlı Devleti'nde adli teşkilat konusunda ilk düzenlemenin 1848 yılında İstanbul'da kurulan ticaret mahkemeleriyle başladığı bilinmektedir⁹². Ticari hukuk alanındaki değişim talepleri ve batı hukuku kaynaklı kanunlaştırma çalışmaları, maddi hukuk ve usûl hukuku alanlarında da yeni birçok kanunun ve farklı düzenlemelerin uygulamaya konulması sonucunu doğurmuştur⁹³. Bu dönemde mahkeme türlerinin sayısının arttığı gibi yargılama usulü çeşidinin de arttığı görülmektedir.

7 Kasım 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi⁹⁴ ile Osmanlı idari teşkilatı vilayet adı verilen birimlere bölünmüş ve her vilayette bir Divan-ı Temyiz kurulmuştur. Divan-ı Temyizin görevi; emval ve emlake dair hukuk davaları ile cinayet davalarına bakmak, ikinci derecedeki liva meclislerinin kararlarını istinaf yoluyla görmektir. İlk teşkilatlanmanın ardından 1 Nisan 1868 tarihinde çıkarılan ve idari işlerle hukuki işleri ayırmayı amaçlayan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye-i Nizamname-i Esasi ile Osmanlı Devleti'nde şer'i

⁹⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 11. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2015, s.122-124.

⁹¹ Yetkin, "Osmanlı Devleti'nde Hukuk Devletin Gelişim Süreci", s.411.

⁹² Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014, s. 323.

⁹³ Ahmet Akman, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Usûl Hukukundaki Gelişmeler", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/1, (2019), s. 448.

⁹⁴ Kenanoğlu, "Nizamiye Mahkemeleri", s. 185.

davalar dışındaki davalar en yüksek yargı mercii olarak kurulan Divan-ı Ahkâmı Adliyede görülmeye başlamıştır. Nizamiye mahkemelerinin bir üst yargı organı haline getirilen Divan-ı Ahkâmı Adliye'nin üyeleri Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasından seçilmiştir⁹⁵.

Divan-ı Ahkâmı Adliye istinaf ve temyiz mahkemesi olarak iki mahkemeden meydana getirilmiştir. Mahkeme-i Temyiz kendi içinde biri ceza davalarına diğeri hukuk davalarına bakmak üzere ikiye ayrılmış; nizamiye mahkemelerinin hukuk ve ceza konularında verdiği kararları tetkik etmekle görevlendirilmiştir. İstanbul'daki en yüksek nizamiye mahkemesi olarak kabul edilen istinaf mahkemesinde bir başkan, dört üye ve beş mümeyyizden oluşan heyet; hukuk, ceza ve ticaret davalarında yargılama yapmakla görevlendirilmiştir 11 Ocak 1872 tarihinde Mehâkim-i Nizâmiye Teşkilâtı Kanunu kabul edilerek nizamiye mahkemeleriyle ilgili temel düzenlemelerden biri yapılmıştır. Bu nizamname ile nizamiye mahkemeleri iki dereceye ayrılmış ve ilk derece mahkemelerinin başlangıç, ikinci derece mahkemelerinin bir üst derecede dava göreceği bu sebeple kazalardaki dava meclislerinin üst derece, livalardaki temyiz meclislerinin hem ilk derece hem de üst derece, vilayet temyiz divanlarının göreceği dava ise sadece üst derece mahkemelerinde hükme bağlanmıştır⁹⁶.

Adli teşkilat yenilenmeden önce şer'i mahkemelerce verilen kararlar kadı tarafından icra edilirken; nizamiye mahkemelerinin icra görevi taşrada mutasarrıf ve kaymakamlara, İstanbul'da ise deavi nazırına verilmiştir. Deavi Nezareti'nin⁹⁷ kaldırılmasının ardından bir nizamname çıkarılarak (1 Kasım 1870) mahkeme kararlarının i'lam⁹⁸ edilmesi için icra cemiyetleri oluşturulmuştur⁹⁹. 1870 tarihli “Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabıta ve Mülkiyye ve Mehakim-i Nizamiyyesine Dair Nizamname'nin¹⁰⁰ 61. maddesinde; “divan-ı temyizde erbab-ı cinayet aleyhinde müddei sıfatında bulunmak üzere devlet namına umur-ı hukukiyye ve kanuniyyeye vakıf bir memur bulunacaktır” denilmiş ve aynı nizamnamenin 71. maddesinde de ilk kez “müdde-i umumi” (savcılık) tabiri

⁹⁵ Akman, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Usûl Hukukundaki Gelişmeler”, s. 438.

⁹⁶ Kenanoğlu, “Nizamiye Mahkemeleri”, s.186.

⁹⁷ Nezaretler öncesi dönemde Bâbîâlî'de adalet ve polis teşkilatı ile yakından alakalı olan Çavuşbaşılık 1836 yılında Deâvi Nezareti adını almıştır. Geniş bilgi için bkz: Mehmet İpşirli, “Bâbîâlî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV., İstanbul, 1991, s.378-386.

⁹⁸ Bir davanın mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren resmî belge, TDK.

⁹⁹ Kenanoğlu, “Nizamiye Mahkemeleri”, s.188.

¹⁰⁰ Nizamnamenin metni için bkz., *Düstur*, 1.tertip, C.I, s.688 vd.

kullanılmış ancak nizamnamede müdde-i umuminin görev ve yetkileri belirtilmemiştir¹⁰¹. Dava vekilliği ile ilgili bilinen İslâm düşüncesinin bırakılmaya başlanması ve avukatlık kurumunun Osmanlı hukuk sistemi içerisine girmesi, 1875 tarihli “Mehakim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname¹⁰²” ile olmuştur. Bu nizamname ile sadece İstanbul için kabul edilen avukatlık kurumu, 1879 yılında yayımlanan bir irade ile tüm yurтта uygulanabilir duruma getirilmiştir. Avukatlık (dava vekilliği) kurumunun Osmanlı yargı sistemi içerisinde yer almasının ardından ihtiyaç duyulan insan sayısını sağlamak için Galatasaray Sultanisi’nin bir şubesi olarak Mekteb-i Hukuk-i Sultani kurulmuştur. 1875 yılında modern anlamda ilk hukuk okulu olarak açılan bu okulun nizamnamesine “mektebi lisans rütbesiyle bitirenlerin ülkenin her tarafında dava vekâletine mezun olacakları” hükmü eklenerek, avukatlık mesleğinin hukuk fakültesi mezunları tarafından yapılabileceği belirtilmiştir. Mekteb-i Hukuk-i Sultani’nin kapatılmasından sonra, “Mekteb-i Hukuk” (1880) adıyla yeni bir okul açılmıştır. Günümüzdeki ismiyle İstanbul Hukuk Fakültesi’nin temelini oluşturan bu okul, hâkim ve avukat yetiştirmek amacıyla açılmıştır¹⁰³.

1879 yılında nizamiye mahkemelerinde uygulanmak üzere geniş içerikli bir usul kanunu kabul edilmiştir¹⁰⁴. Bu dönemde savcılık ve avukatlık kurumları dışında Osmanlı hukukuna başka kurumlar da girmiştir. 1879 tarihli Mukâvelat Muharrirleri Nizamnamesi¹⁰⁵ ile noterlik kurumu kabul edilmiş; İstanbul’da ve vilayetlerdeki her bidayet mahkemesinin yargı çevresi içerisinde Adliye Nezareti tarafından görevlendirilecek olan bir “mukâvelat muharriri (noter)” bulunacağı belirtilmiştir¹⁰⁶. 1879 tarihli Teşkilât-ı Mehakim Kanunu¹⁰⁷ ile nizamiye mahkemeleri bünyesinde “icra memurlukları” ve “mübaşirlikler”, nizamiye mahkemelerinin yargıçlarını ve memurlarını denetlemek amacıyla da “adliye müfettişlikleri” kurulmuştur¹⁰⁸. 24 Nisan 1913 tarihli Sulh Hâkimleri Hakkında Muvakkat Kanunu’nun yayımlanarak kaza ve nahiye

¹⁰¹ İbrahim Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII/3-4, (2008), s.101.

¹⁰² 1875 (1292) Tarihli “Mehakim-İ Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname”nin metni için bkz., *Düstur*, 1.tertip, C.III, s.198 vd.

¹⁰³ Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, s.104-105.

¹⁰⁴ Akman, s.431.

¹⁰⁵ 1879(1296) tarihli “Mukâvelat Muharrirleri Nizamnamesi”nin metni için bkz., *Düstur*, 1.tertip, C.IV, s.338 vd.

¹⁰⁶ Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, s. 106.

¹⁰⁷ Kanun hakkında geniş bilgi için Bkz., *Düstur*, 1.tertip, C.IV, s.237-240.

¹⁰⁸ Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, s. 107.

merkezleri ile köylerde, kanunda belirtilen hususlarla ilgili davaları görmek üzere gezici sulh hâkimi adıyla hâkimlikler tesis edilmiştir.

29 Şubat 1888 tarihli bir iradede şer'iyeye mahkemeleriyle nizamiye mahkemelerinin vazifelerinin neler olduğu belirlenmiştir¹⁰⁹. Kanunlarla yapılan belirlemelere rağmen şer'iyeye ve nizamiye mahkemeleri arasında sık sık yetki ve görev konularında uyuşmazlıklar çıkmıştır. Zaman zaman hangi kanunların hangi mahkemelerde uygulanması gerektiği hususu yüksek yargı kararlarına da konu olmuştur. 1917 yılına gelindiğinde şer'iyeye mahkemelerine özgü bir kararname çıkarılarak daha önce usul hukuku için yapılmış düzenlemeler tek çatı altında toplanmıştır. Cumhuriyetin ilanının ardından mevcut ikili yapıya son verilmiştir¹¹⁰. 1924'te çıkarılan Mehakim-i Şer' iyyenin İlgasına ve Mehakim Teşkilatına Dair Muadil Kanun ile Ahkâmı Adliye teşkilatında köklü değişiklikler yapılmış, istinaf ve şeriye mahkemeleri kaldırılarak nizamiye mahkemelerinin varlığı sona verilmiştir¹¹¹.

Tanzimat döneminin bilinen özelliği olan ikiliğin izleri, yargı alanında da Cumhuriyet Dönemine kadar kendini hissettirmiştir. İlk kez nizamiye mahkemelerinin kurulmasının ardından yaygınlaşan bu mahkemeler, 1868'de Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin kurulmasıyla hiyerarşik yapılanmalarını tamamlamış ve 1868-1876 yılları arasında ise idareden tam anlamıyla ayrılarak, bağımsız bir adli örgüt durumuna gelmiştir. 1876 sonrasında bu mahkemelerde yapılan düzenlemelerle cumhuriyet döneminin mahkeme teşkilatının temeli atılmıştır.

1.2.3. Osmanlı Hukukunda Bilirkişilik

Günümüz yargı sisteminin bir parçası olan bilirkişilik kurumunun birebir aynısı olmasa da bir benzerinin Osmanlı yargı sisteminde yer aldığı bilinmektedir. Günümüz hukukunda uygulanan haliyle bilirkişilik takdiri delil niteliğinde iken, Osmanlı dönemi bilirkişisinin söyledikleri hâkimin kararı niteliğindedir. O dönemde uygulanan hukuk sisteminde bilirkişilik kurumunun işleyişi, kimlerin bilirkişi olabileceği ve görevlerini nasıl yerine getirecekleri gibi sorulara cevap olabilecek nitelikte hukuki bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak bu durum bilirkişilik gerektiren konularda herhangi bir

¹⁰⁹ Kenanoğlu, “Nizamiye Mahkemeleri”, s.187.

¹¹⁰ Akman, s.431.

¹¹¹ Kenanoğlu, “Nizamiye Mahkemeleri”, s.188.

gelişigüzelik olduğunu da göstermemektedir. Osmanlı hukukunda çoğu alanda olduğu gibi bu konuda da uygulamalardan edinilen bilgilere göre kurumun işleyişi hakkında bilgi edinilebilmektedir¹¹².

Osmanlı mahkemelerinde davalar aleni şekilde görülmektedir. Yargının başı olan kadı mahkemede tek başına bulunmamakta; kadının yanında kâtipler, muhızrlar veya şahitler bulunmaktadır¹¹³. Şeriye sicillerindeki kayıtlar incelendiğinde her davayı güvenilir ve dürüst kimselerin dinlediği, bunların “şuhudü’l-hal/ şuhudü’l-udûl/ udûl-ül” müslimin adlarıyla bilirkişi heyeti haliyle şahit olarak imzalarının alındığı görülmektedir. Sicile kaydedilen kararların altında adları yazılı bulunan bu kimselerin sayıları beş, altı bazen daha fazla sayıda ve mahkemede adeta bir jüri konumundaydılar. Bazı davalarda kadı, bölgenin örf ve adetlerini iyi bilen bu kişilere karar vermeden önce danıştığı gibi tarafların haklarının adalete ve hukuka uygun şekilde gözetildiğinin ispatı açısından da kendisinin tarafsız olduğunu hazır olanların önünde göstermekteydi¹¹⁴.

Kayıtlardan bilirkişinin alanında uzman olduğu “üstât-fahrü’l” gibi sıfatlardan anlaşıldığı gibi, aynı zamanda “bigaraz (tarafsız)” olması gerektiği de görülmektedir¹¹⁵. Kasabadaki ileri gelen şahsiyetler arasından seçilen müşahitler grubunun içerisinde müderrisler, âyân ve eşraftan olanlar ya da bilirkişi denilebilecek nitelikte adı geçen kişiler her mahkemede aynı kadro ile bulunmayıp bazen sayılarında da değişiklikler yapılmıştır. Bazen belli başlı 8-10 kişinin isimleri kayıt olduktan sonra “...ve gayrihim” sözü ilave edilerek diğerlerinin isimleri kaydedilmemiştir¹¹⁶.

Osmanlı mahkemelerinde görülen davaların kaydedildiği siciller incelendiğinde, bilirkişilik kurumunun atanmış bilirkişiler ve fiili bilirkişiler olarak iki gruba ayrıldığı söylenebilecektir. Osmanlı tarih terminolojisindeki adı ile ehl-i hibre olarak atanmış bilirkişilerin loncalar ile ilgili uygulamalar kapsamında var olduğu görülmektedir. Mahkeme dokümanlarından görüldüğü kadarıyla loncaları ilgilendiren meselelerde bilirkişilerin atanma süreci, loncaların diğer görevlilerinin atanması süreci ile aynı olmuştur. Lonca üyelerinin kendi içlerinden seçtikleri kişi, kadı tarafından kaydedilip

¹¹² Nurcan Abacı, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, S.3, 2002, s.77,84.

¹¹³ Cin-Akgündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, I, s. 417.

¹¹⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 103.

¹¹⁵ Kılınç-Kayar, s. 42.

¹¹⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, I, Cem Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 404-405.

merkezden berat alındıktan sonra resmen görevine başlamaktadır. Modern hukuk sisteminde kurumların kendileri ile ilgili hususlarda bilirkişi atama uygulaması oldukça yabancı olunan bir durumdur¹¹⁷.

Lonca uygulamaları kapsamında ehl-i hibre olarak atanan kişilerden üretimde kalitenin kontrolünün sağlanması beklenmektedir. Örneğin: “Vechi-i tezkire oldur ki Nefs-i Üsküdar’dan Kemal Halife’nin Kabil b. Kalaycı (...) Nasuh nâm kalaycının kalayladığı maşraba meclis-i şer’den (...) (...) ve ehl-i hibre meşveretiyle noksân üzere kalayladığı sâbit ve zâhir oldukda muhtesib âdemi Osman talebiyle sebt-i defter olundu” denilerek Kalaycı Nasuh’un kapları eksik kalayladığı ehl-i hibre tarafından tespit edilmiştir¹¹⁸.

İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp’teki Nalçacı esnafının isimleri arasında, Saraçhane başında bulunan ehl-i hibre Mehmet Çelebi’nin ismi yer almaktadır¹¹⁹. Eşyanın değerinin belirlenmesi hususunda da ehl-i hibre’ye danışılmıştır¹²⁰. Demirci esnafının yamaklık konusunda kuyumculara taarruzda bulunulduğu şikâyetiyle mahkemeye başvurulmuş, kuyumcuların ehl-i hibrelerinden olan Mehmet Çelebi’nin görüşü alınmış ve görülen dava sonunda taarruzda bulunulmaması istenmiştir¹²¹.

Lonca uygulamaları çerçevesinde ehl-i vukuf olarak isimlendirilen, resmen atanmadıkları halde bilirkişi olarak tanınan ve bilgilerine başvuru alan kişiler daha vardır. Ehl-i vukuf olarak isimlendirilen bu kişiler üretim dalının önde gelen ustalarındandır. Bu grup atanmış ehl-i hibre gibi devamlı görevliler arasında değildirler, ancak kendilerine başvurulduğu zaman bilirkişilik yapmaktadırlar¹²². 16. yüzyılda Mehmed Çelebi b.

¹¹⁷ Abacı, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, s.77.

¹¹⁸ Üsküdar mahkemesi, 2 numaralı sicil, (H.924-927/M. 1518-1521), C.II., Hüküm no:233, Orijinal metin no:[26b-1], s.148, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.

¹¹⁹ İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151/M.1726-1738), C.XXI., s. 274, Hüküm no: 189, Orijinal metin no: [57b-2], İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.

¹²⁰ Üsküdar mahkemesi, 14 numaralı sicil, (H.953-955/m.1546-1549), C.V., Hüküm no:331, Orijinal metin no [48b-1], İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.

¹²¹ Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), C. LXIX, s. 371, Hüküm no: 376, Orijinal metin no: [57a-3], İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ortaklığı ile hazırlanmıştır.

¹²² Abacı, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, s.79.

Yusuf'un muhallefâtında yer alan evin müzâyede ile satıldığı ile ilgili görülen davada ehl-i vukuf ve ehl-i hibrenin bir arada bulunduğu görülmektedir¹²³.

Lonca uygulamaları dışında varlıkları bilinenler arasında bulunan saray hekimleri fiili bilirkişiler olarak kabul edilmektedir. Aklı yerinde olmayan cariyeyi Na'ima Halil Efendi'ye satan Esirci Mehmed'in cariyenin bedelini iade etmesi konusunda mahkemeye başvurulduğu, mahkemenin de bu konunun açıklığa kavuşması için ehl-i hibre olarak saray hekimlerinden Hasan Efendi b. Ali ve es-Seyyid İbrahim Beyleri atadığı, bahsi geçen olayda cariyenin aklının yerinde olmadığı hakkında görüş bildirdikleri ifade edilmiştir.¹²⁴ Bir başka davada da Fâtıma b. Abdi Paşa Esirci Ümmühâni bt. Ali'den aldığı cariyenin kusurlu olduğunu iddia etmiştir. Mahkemeye intikal eden olayda saray tarafından görevlendirilen ehl-i hibre cariyenin kusurlu olduğunu tespit etmiş ve iadesi yönünde karar vermiştir¹²⁵.

Bazı sicillerde bilgisine başvurulacak kişilerin isimleri verilmeden yaşadıkları yeri iyi bildiklerine işaret eden ahali-i vukufa ilişkin, sorunla alakalı bilgileri olduğuna dair ehl-i vukuf müslimin veya bi gârez müslimin ifadeleriyle tanımlama yapılmıştır. Fiili olarak bilirkişilik görevini yapanlar arasında mimarbaşının özel bir yeri bulunmaktadır. Bu görevli gerek vakıf/resmi yapıların tamiri ile ilgili konularda gerekse sıradan kişilerin anlaşmazlıklarında her zaman bilgisine başvurulacak kişilerdendir. Mimarbaşının bilgisine başvurulacak konular arasında ilk sırayı resmi binaların tamir öncesi ve sonrası masraf tahmini yer alır. Tamir öncesi yapılan masraf tahmini daha sonra ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümüne yöneliktir¹²⁶.

Osmanlı mahkemelerinde yapılan yargılamalarda şuhudü'l-hâl isimli kişilerin şahit olarak yer aldığı sicillerde görülebilmektedir. Bulundukları yerin ileri gelenlerinden olan, genellikle dava ve taraflarla ilgili kimselerden birden çok kişinin oluşturduğu bu heyet mahkemenin işleyişine ve hükme karışmamakta; fakat kadının hukuka göre karar

¹²³ Balat Mahkemesi, 1 numaralı sicil, (H.964-965/M. 1557-1558), C. XLI., Hüküm no:429, Orijinal metin no: [59a-3]arapça, s.244, *İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

¹²⁴ Bab mahkemesi, 150 numaralı sicil, (H.1143-1144/M.1730-1732), C.LXV., Hüküm no:326, orijinal metin no:[72b-1], s.328, *İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

¹²⁵ Bab mahkemesi, 54 numaralı sicil, (H.1102-M.1691), C.XX., Hüküm no:349, Orijinal metin no: [59a-3], s.294, *İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

¹²⁶ Abacı, "Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma", s. 80-81.

vermesine dolaylı olarak etki etmektedirler. Gerek müftü ve gerekse şühüdü'l-hâl denilen kişilerin, kadının hükmünün hukuka uygun ve adil olması için bir çeşit ilk kademe temyiz görevi yaptığına bazı müelliflerce dikkat çekilmiştir¹²⁷. Osmanlı mahkemelerinde; özellikle ticaret, zanaat, maliye ve araziye ait hukuki uyuşmazlıklarda yerel uygulama ve örfi hukuk bakımından kadıyı aydınlatma görevi üstlenen ve adına şühüdü'l-hâl denilen bu kişilerin bir çeşit bilirkişilik yaptığını ifade edenler olmuştur¹²⁸.

Kadı sicillerine bakıldığında müşahit konumunda mahkemede yer alan şühüdü'l-hâlin arasında ehl-i hibre olarak adlandırılan kimselerin yer aldığı görülmektedir. 17. yüzyıl sonlarında Mustafa Reis b. Hacı Derviş ile Hasan Beşe b. Derviş'in birbirlerinin zimmetini ibra etmesi hususunda başvurdıkları mahkemede şühüdü'l-hâl olarak; Ali Kaptan b. Mustafa, ehl-i hibre Mahmud Çelebi b. İbrahim, Mehmed Çelebi b. Mahmud, Ahmed b. Mehmed el-mübâşir, Mustafa b. Musa¹²⁹ yer almaktadır.

19. yüzyıla gelindiğinde batı hukukunun Osmanlı hukukunda yapılan kanunlaştırma hareketlerine etki ettiği görülmektedir. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı sonrasında birçok kurumda olduğu gibi yargılama ve usul hukukunda batı kaynaklı modernleşme çalışmaları görülmüştür¹³⁰. Bu dönemde yapılan çalışmalardan biri de 19. yüzyıl Osmanlı hukuk tarihinde oldukça etkili bir konuma sahip olan, ünlü devlet adamı ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşanın başında olduğu bir komisyon tarafından hazırlanarak uygulamaya konulan Mecelle isimli kanun kitabıdır. Mecellenin tanıklık ile ilgili bölümünde bilirkişilikle alakalı hükümlere yer verilmiştir. Madde 338'de "ayb diye ehil ve erbabı beyninde malın bahasına îras-ı noksan eden kusura derler" ve madde 346'da "noksan-ı semen bîgaraz ehli vukufun ihbarıyla mâlum olur" şeklinde ifade edilerek, ehl-i hibre'nin görevi yalnızca sorulan şeyi haber vermek olarak belirlenmiş ve şahitten ayrı tutulmuştur¹³¹. Yine mecellenin Kitab'ül İcarâ başlıklı kısmında madde 414'te "Ecr-i misl, bîgaraz ehli vukufun takdir ettikleri ücrettir" tarafsız ehl-i vukufun belirlediği kira

¹²⁷ Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü", s. 976.

¹²⁸ Yahya Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, Adalet Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2017, s. 9.

¹²⁹ Bâb Mahkemesi, 54 numaralı sicil, (H.1102-M.1691), C.XX., Hüküm no:195, Orijinal metin no:[31b-2],s.182-183, *İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır*.

¹³⁰ Tanzimat sonrasında milli niteliği ağır basan 1850-1851 tarihli Ceza Kanunları, 1857-1858 tarihli Arazi Kanunu, batılı özelliği ağır olan 1850 Ticaret Kanunnamesi, 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu, 1861 tarihli Usul-ü Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi, 1863 tarihli Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi, 1879 tarihli Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu ve 1880 tarihli Usul-ü Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu yapılmıştır., Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1973, s.14-15.

¹³¹ Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, s.192-193., Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, s. 7.

bedelinin geçerli olacağı ifade edilmiştir. Mecellenin şehadet hakkında yazılmış kısmının 1689. maddesinde “... ve eğerçi, ehl-i hibre’nin ihbarı gibi mücerred tahkik ve istikşâf-ı hâl için vaki’ olan ifâdâtda şehadet lâfzı şart değildir, ancak bunlar şehadet-i şeriyye olmayıp mücerred ihbar kabilindedir” denilerek ehl-i hibre’nin “şehadet ederim” lafzını söylemesine gerek olmadığı, şahidin ise “şehadet ederim” lafzını söylemesi gerektiği belirtilmiştir¹³².

¹³² Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, s.203, 399.

BÖLÜM II: CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA TÜRK HUKUKUNDA BİLİRKİŞİLİK

Bilirkişilik, ilk defa Fransız ceza hukuku kaynaklı 1879 tarihli Usûl-i Muhakemat-i Cezaiye Kanun-ı Muvakkati'nin yürürlüğe girmesiyle Fransız hukukunun uygulamasına paralel şekilde uygulanmıştır. Bu kanunun yürürlükte kaldığı 1929 yılına kadar bilirkişilik; herhangi bir kanuni düzenleme yapılmamasına rağmen, öğretide ve mahkeme hükümlerinde uygulanarak bir çeşit tanık olarak görülmüştür. 1923 yılında ise Cumhuriyet döneminin ihtiyaç duyduğu kanunların hazırlanması yönünde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu amaçla mecelle Vacibat, mecelle Ahval-i Şahsiyye Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye ve Şer'iyye, Ticaret-i Berriyye, Usul-i Muhakeme-i Cezaiyye, ve Kanun-ı Ceza Komisyonları kurulmuştur¹³³. Bugünkü anlamda bilirkişilikle ilgili ilk düzenleme 1929 tarihinde Alman Ceza Usûl Kanunu'nun alınması ile yapılmıştır. Böylece bilirkişilik kurumu, 1929 tarihli 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile yazılı metin şeklinde Türk hukukuna girmiştir¹³⁴. CMUK'nin yanı sıra Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda da bilirkişiliğe yer verildiği, zaman zaman yapılan değişiklikler ve eklemelerle günümüze kadar uygulandığı bilinmektedir.

Özetle bilirkişilik, Cumhuriyet dönemi Türk hukukunda, mahkemelerin ve hâkimlerin adaleti uygularken takip edecekleri usulleri düzenleyen hukuk dalı olan usul hukuku kanunlarında düzenlenmiştir¹³⁵.

Bilirkişilik, Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun Ehl-i Hibre ve Keşif başlıklı¹³⁶ yedinci faslının 65. ve 77. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Fakat bu maddelerde bilirkişi ve bilirkişi görüşünün niteliği ile alakalı açık bir hüküm yer almamıştır. Kanunu hazırlayanlar bilirkişiliğin niteliğinin bilindiğini kabul ederek kurumun işleyişini düzenleyen esasları belirlemişlerdir. Kanun insanlarından bazıları bilirkişinin hâkim yardımcısı olarak görülmesi gerektiğini ve yasal düzenlemelerin de bu yönde yapılması gerektiği düşüncesini savunmuştur. Türk hukukunda bilirkişilik; bir taraftan ispat aracı

¹³³ Aydın, s. 325.

¹³⁴ Süleyman Kaymakçı, "Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014, s.32.

¹³⁵ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 369.

¹³⁶ Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, *Resmî Gazete*, (20-04-1929), S.1172, s.6972-6973., Kanun Numarası: 1412

olarak delillerin içerisinde olduğu, diğer taraftan niteliği sebebiyle hâkim yardımcısı olduğu belirtilerek bir ara model olarak kabul edilmiştir¹³⁷.

2.1. Medeni Yargılama Hukukunda Bilirkişilik

2.1.1 Medeni Yargılama Hukuku

Hukuk kurallarının bir kısmının kişiler ile kişiler arası ilişkileri bir kısmının ise kişiler ile devlet arası ilişkileri düzenlediği bilinmektedir. Kaynağı Roma hukukuna dayanan bu ayırım hukuk kurallarını iki temel alana ayırmaktadır. Romanın ünlü hukukçusu Ulpianus, devletin yapısıyla ilgili hukuka “kamu hukuku” (jus publicum), kişilerin çıkarlarıyla alakalı hukuka ise özel hukuk (jus privatum) ismini vermiştir. Kamu hukuku ve özel hukuk şeklinde yapılan bu ayırım daha çok Kıta Avrupası hukukunda gelişmiştir. Kıta Avrupası hukukuna dâhil olan Türk hukuku için de bu ayırım geçerlidir. Cumhuriyet dönemi Türk hukukunda da bu ayırımın geçerli olduğu ve kanunlaştırma çalışmalarının buna göre yapıldığı bilinmektedir.

Hukuk alanında yapılan bu ayırmada kullanılan birçok ölçüt bulunmakla beraber en yaygın kullanılanlarından biri “eşitlik” ölçütüdür. Bu kapsamda eşitler arasındaki ilişkileri düzenlemek özel hukukun alanına girmektedir¹³⁸. Özel hukuk alanında, kişisel vaziyetleri, ailevi ilişkileri, mallar üzerindeki hak ve yetkileri, diğer kişilerle olan ilişkileri, ölümlerinden sonra kalan varlıkları üzerindeki hak ve borçlarının ne olacağı ilişkileri düzenleyen medeni hukuk; işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen iş hukuku; tacirler arası ilişkileri düzenleyen ticaret hukuku gibi dallar yer almaktadır. Özel hukuk alanındaki bu hukuk dallarına ilişkin yargılamalar medeni yargılama hukukuna göre yürütülmektedir. Medeni yargılama hukuku hukuk terminolojisinde; hukuk muhakemeleri usulü, hukuk yargılama usulü, medeni usul hukuku ve medeni yargılama hukuku, medeni muhakeme hukuku şeklinde anılmaktadır.

Medeni yargılama hukuku, mahkemelerin nasıl işlemesi gerektiği ile mahkeme ve taraflar arasındaki münasebeti düzenleyen hukuk dalıdır. Görevi tarafların ve mahkemenin yargılamaya etkisini belirlemektir. Bu belirleme kanunda kabul edilen ilkeler doğrultusunda farklı olabilmektedir. Medeni usul hukukunun amaçları zaman içinde

¹³⁷ S. Mücahit Tanverdi, “Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik”, s.137,230.

¹³⁸ Doğramacı, Medeni Hukuk Dersleri, s. 3.

değişiklik göstermektedir. Bazı dönemlerde daha liberal bir etkiyle, bazı dönemlerde ise daha sosyal usul anlayışıyla değişiklikler yapılmıştır. Geçmişte hakkı elinden alınan kişi; kendi başına, ailesinin ya da çevresinin yardımıyla, içinde bulunduğu cemiyetin yardımıyla hakkını geri alabilmek için çabalamaktaydı. Bazen de kişiler zor kullanarak hakkını alma yolunu kullanmaktaydı. Bu durum toplumda genellikle güçlü olanın hakkını alması gibi sonuçları doğurabiliyordu. Toplum içinde huzursuzlukların ortaya çıkmasına ve toplum barışının ihlaline neden olan bu durumun ortadan kaldırılması ve hakkın geri alınabilmesi amacıyla devlet bu görevi kendisi üstlenmiştir. Medeni usul hukuku iddia edilen hakkın mahkeme tarafından yerine getirilmesini sağlarken objektif bir yargılamanın gerçekleşmesiyle de yükümlüdür. Şekli bir hukuk olan medeni usul hukukunda, taraflar yargılama süresince belirli süreler ve kurallar içinde iddia ve savunmalarını yapabilmektedir. Medeni usul hukukunda yer verilen hükümler genellikle emredici özelliktedir ve taraflarca aksi kararlaştırılamamaktadır¹³⁹. Medeni yargılama hukukunda, asıl olan yazılı yargılama usulü ve ender durumlarda yapılan basit yargılama usulü şeklinde iki çeşit yargılama usulü vardır. Basit yargılama usulü, davaların daha hızlı bir şekilde sonuçlandırılması üzerine tasarlanmıştır.

Medeni usul hukukunda bilirkişilerin yemin etmesi yasal olarak zorunlu değildir ve hâkimin takdirine bırakılmıştır. Kamulaştırma davalarında ise hâkimin bilirkişiye yemin ettirmesi zorunlu kılınmıştır¹⁴⁰. Bilirkişi, delil niteliğini taşımasının yanında hâkimin yardımcısı niteliğini de taşımaktadır. Bilirkişi tanık gibi davaya konu olan olaylar hakkında doğrudan bilgi sahibi değildir, inceleme faaliyetini yerine getirmektedir. Hâkim kendi görevinin inceleme ile alakalı görevinin bir kısmında dilerse bilirkişi görevlendirebilmektedir. Bilirkişinin yerine getirdiği görev hâkime yaklaştığı için, bunların seçilmesi, görevi ve sorumluluğu gibi hususlarda kanunda ayrıntılı bir şekilde düzenleme yapılmıştır.

2.1.2. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (HUMK) Dönemi

Mecelle cemiyeti tarafından 1807 tarihli Fransız usul kanunundan sistem ve içerik olarak yararlanılarak 301 maddelik usul kanunu tasarısı hazırlanmıştır. 1879 yılında nizamiye

¹³⁹ Hakan Pekcanıtez-Oğuz Atalay-Muhammet Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001, s.40-41,44,49.

¹⁴⁰ Gökhan Çayan, s. 52.

mahkemelerinde ve ticaret mahkemelerinde uygulanacak olan Usul-i Muhâkeme-i Hukukiye Kanun-ı Muvakkatı yürürlüğe girmiş ve 1927 yılına kadar yürürlükte kalmıştır¹⁴¹. 1879 yılında kabul edilen kanunlarla muhakeme hukuku alanında ilk kez hukuk ve ceza ayrımının yapıldığı düşünülmektedir. Ancak bu ayrımın yirmi yıl kadar önce 1859 tarihli Nizam-ı Muvakkat'la (geçici düzenleme) yapıldığı hakkında yargılar da vardır¹⁴².

Usul-i Muhâkeme-i Hukukiye Kanun-ı Muvakkatı kanunu 297 madde ve 9 bab halinde hazırlanmıştır. Görev ve yetki kurallarını içeren önsözle başlayan kanunun 1. babında genel esaslar, 2.bab'da mahkeme görevlilerinin görevleri, 3.bab'da davanın açılması, dilekçeler, tarafların mahkemeye gelmesi, 4.bab'da yargılama-yargılamanın açıklığı ve güvenliği, davanın görülmesi, karar türleri, kanıtlar, senetler, kesin kanıtlar, yemin teklifi, mühür ve imza incelemesi, zarar ve ziyan davaları, ilk savunmalar, 5.bab'da ilk hükümler, yüz yüze hüküm, gıyabi hüküm, 6.bab'da kanun yolları, istinaf, yargılamanın iadesi, 7.bab'da temyiz hükümleri, 8.bab'da hâkimin reddi ve 9.bab'da haciz ve hükümleri yer almaktadır.

1917 yılında Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye Kararnâmesi ismiyle 65 madde ve 4 fasıl halinde yeni şer'î usul kanunu çıkarılmıştır. Çıkarılan kanunun birçok maddesinde 1879 yılında hazırlanan Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiye Kanununa ve eklerine atıf yapılmıştır. TBMM döneminde de yürürlükte olan Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye Kararnamesi 1921 yılında yapılan değişikliğin dışında 1927 yılının Ekim ayına kadar Şer'îye mahkemelerinde uygulanmıştır¹⁴³.

Bilindiği gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan Türk hukuk reformu kapsamında, İsviçre Federal Medenî Kanunu ve Borçlar Kanunu'nun alınması ile özel hukuk alanında düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin ardından, 1925 tarihli Neuchâtel Medenî Usul Kanunu'nun, ufak bazı değişiklikler ve farklılaştırmalar sonucu yapılan çevirisinden faydalanılarak hazırlanan metnin, 1927 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından benimsenmesi ile 1086 sayılı HUMK kabul edilmiştir. Mahkemelerde görülen hukuk davaları, kabul edilen bu kanun çerçevesinde yürütülmüştür. 1927 tarihli ve 1086 sayılı

¹⁴¹ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 403.

¹⁴² Faruk Y. Turinay, "1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu (Usul-İ Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkatı) Üzerine Bir İnceleme", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI/1, (2021), s.176.

¹⁴³ Cin-Ahmet Akgündüz, s.404, 406- 407.

kanunda, seksen yıl boyunca küçüklü büyüklü olmak üzere otuz altı defa değişiklik yapılmış ve uygulanmıştır. Yabancı bir ülkeden alınan ve alındığı tarih itibariyle mevcut Türk hukukuna yabancı olan 1086 sayılı kanun, zaman içerisinde ihtiyaca binaen yapılan değişikliklerle, millî bir kanun haline gelmiştir.

4 Temmuz 1927 tarihinde resmi ceridede yayımlanan 1086 numaralı Hukuk Usulü muhakemeleri kanununun 323. maddesinde tahkikat hâkiminin ibrazı zor olan belgeleri yerinde kendisi veya görevlendireceği ehl-i hibre vasıtasıyla tetkik eder hükmü yer almaktadır.

HUMK'nin masarifi muhakeme başlıklı 12. faslında yer alan madde 423'te mahkeme masrafları içerisinde tanığın yolculuk ve ikamet masrafları ile yevmiyesi ve ehl-i hibre'nin ücret ve masraflarının olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁴ Madde 409'da ehl-i hibre vasıtasıyla araştırmaya karar verildiğinde medarı tetkik olacak yazı ve ehl-i hibrenin incelemeyi yapacağı gün hâkim tarafından belirlenir. Devamında ehl-i hibre tarafından şahsa yazı yazdırılmak suretiyle tespit yapılabileceği ifade edilmiştir¹⁴⁵.

4. kısım esbabı subutiye'nin tetkiki başlığı altında bulunan madde 487'de kanıtlar diğer tarafa bildirilme zorunluluğu olmadan incelenir, denilmektedir. İki tarafın ifadeleri ve tanıkların şهادeti ve ehl-i hibrenin beyanatı ve keşif yapılması ve 367. maddede söz konusu olan davranış özet olarak kaydedilir, hükmü yer almaktadır.

1927 tarihli kanunun 3. kısmı ehl-i hibre başlığı altında ve madde 275 ile başlamıştır. Madde 275'te hâkimin malumata mahsusı ehl-i hibrenin oy ve görüşünü alacağı belirtilmiştir. Madde 276'da ehl-i vukufun seçimi konusunda iki taraf ittifak edemedikleri takdirde tahkikat hâkimi tarafından seçileceği ifade edilmiş. Özel meselelere dair hükümet tarafından ehl-i vukuf görevlendirilmiş ise bunlar arasından seçim yapılacağına, ehl-i vukufun bir kişi olabileceği gibi üç kişi olabileceğine vurgu yapılmıştır. Maddenin devamında ehl-i vukufun tarafsız olacağına dair hâkim tarafından yemin ettirilebileceği yer almaktadır. 1927 tarihli kanunun 275-286. maddeleri arasında ehl-i vukufa dair hükümlere bakıldığında ehl-i vukuf teriminin yanı sıra ehl-i hibre ve bilirkişi kavramlarının da kullanıldığı görülmektedir. Bu maddeler arasında ehl-i vukufun seçimi,

¹⁴⁴ Celal Erdoğan, *HUMK (En Son Değişikliklere Göre Açıklamalı ve İctihatlı)*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1982, s.490.

¹⁴⁵ *Resmî Ceride*, (02.07.1927), S.622, s. 2775, 2777.

kimler tarafından seçilebileceği, sayılarının ne kadar olacağı, ehl-i vukufun tarafsızlığı, hangi şartlarda reddedilebileceği, hangi şartlarda ehl-i vukufun görevi kabule zorunlu olacağı, mahkemeye çağrılmaları ve gelmemeleri durumunda bir yaptırıma maruz kalıp kalmayacağı, ehl-i vukufun raporunu tanzim etme ve mahkemeye sunma usulü, sunulan raporun yetersiz veya eksik kaldığı durumda ne yapılabileceğine dair hükümler yer almaktadır¹⁴⁶. 16.07.1981 tarihinde 2494 sayılı kanunla madde 275 ve madde 281’de değişiklik yapılmıştır. 26.02.1985 tarihinde 3156 sayılı kanunla 281. maddede değişiklik yapılmıştır. 12.12. 2003 tarihinde ve 5020 sayılı kanunla da madde 286’ya ek fıkra eklenmiştir. Hâkimin davaya bakmaktan yasaklı olması ve reddi hususunda açıklama yapılan madde 29’da muhakeme celseleri-zabıtları-dosyalarına dair madde 151’de, senete dair madde 309-317-323’de, delillerin tespiti hakkında hazırlanmış olan madde 368 ve 371’de, masarifi muhakeme başlıklı on ikinci fasılda yer verilen madde 414-423’te, iadei muhakemeye dair madde 445-447’de, müzaheret-i adliye hususunda madde 466’da ve esbabı subutiye’nin tetkikine dair madde 487’de ehl-i hibre terimi kullanılmıştır.

Muhasebeye muhtaç davalarda ihzari muameleler konusunda hazırlanan madde 227’de, deliller ve ikamesi hususunda madde 241’de, şehadete dair madde 270’de, ehl-i vukuf başlığı altında yer verilen madde 275-286 arasında, keşife dair madde 365’te, tahkikatın hitamı ve muhakeme hususunda madde 378’de ehl-i vukuf terimi kullanılmıştır.

Ehl-i vukufa dair konu başlığı altında yer verilen madde 275 ile madde 281 ve madde 286’ya 2003 yılında yapılan ekte, mevaddı mahsusaya dair madde 579’a 1985 yılında yapılan ek kısmında bilirkişi terimi kullanılmıştır.

Temelde ehl-i vukuf ve ehl-i hibre kavramlarının birbirlerinden ayrıldığı noktalar olmasına rağmen bilirkişiye karşılık geldiği kabul görmüş ve bu kullanım yargı kararlarına da yansımıştır. Hukuk Usulü Kanunu içerisinde ‘takdiri deliller’ arasında yer alan bilirkişi, sekizinci faslın ikinci bölümünde ‘şehadetten’ hemen sonra düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye bakıldığında bilirkişinin hâkimin yardımcısı ve bir ispat aracı olduğu kabul edilmektedir. Bilirkişinin yaptığı işin işlevselliğini yargısal nitelikte görev ve

¹⁴⁶ Resmi Ceride, (02.07.1927), S.622, s. 2771-2773, 2795.

yetkilerle donatılmış bir danışmanlık hizmeti olarak nitelendiren görüşler de bulunmaktadır¹⁴⁷.

HUMK'nin 276/4. maddesinde hâkimin gerekli gördüğü takdirde ve bilirkişinin tarafsızlığı konusunda yemin ettirebileceği fakat kesin bir zorunluluğun bulunmadığı şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Diğer konularda yemine başvurulamayacağı ve bilirkişinin de tarafsızlık konusunda belirtilen yemini yerine getirme zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak yemin edileceği zamanda oy ve görüşün alınmasından önce yaptırılabilceği gibi sonrada yaptırılabilceği ifade edilmektedir¹⁴⁸.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun keşif başlıklı 6. kısmının 365. maddesinde tıpkı şahit gibi ehl-i vukuf'un da mahallinde dinlenebileceği belirtilmiştir¹⁴⁹. Ceza yargılamasında şahit ve bilirkişiye yemin verme zorunluluğu bulunmasına rağmen Hukuk Usul kanununda şahide ve bilirkişiye yemin verme zorunluluğu yoktur. Ancak tapulamaya dair madde 15'te yer alan ifadeye göre bilirkişilere tapulama başlamadan önce tapulama müdürünün davetiyle tapulama hâkimi veya aynı bölgedeki sulh hâkimi tarafından yemin ettirilebileceği ve durumun tutanağa kaydedilmesi önerilmektedir¹⁵⁰.

Kanunda özel ve teknik bilgi gerektiren konuların sınırının belirtilmemesi ve kanun koyucu tarafından hâkimlere bilirkişiye başvurularının söylenmesi hâkimler tarafından neredeyse her davanın bilirkişiye gönderilmesi şeklinde bir sonuç doğurmuştur. Bu durum birçok sorunu ortaya çıkardığı için 1981 yılında kanun koyucu tarafından 2494 sayılı bir kanun çıkarılarak HUMK'nin 275. maddesinin düzenlemesi değiştirilerek hâkimlere özel ve teknik konular dışında bilirkişi dinlemesi yasaklanarak sorun giderilmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan değişikliğe ve yasaklamaya rağmen hâkimler tarafından hukukun bazı alanlarının özel ve teknik bilgiye girdiği gerekçesi ile neredeyse hukukun her alanında bilirkişiye başvurulmaya devam edilmiştir¹⁵¹. 1981 yılında kabul edilen bu değişiklik çoğu hukukçu tarafından uygulanabilir olarak görülmüşse de bazı hukukçular tarafından yerinde bir değişiklik olarak görülmemiştir. Bu değişikliği yerinde

¹⁴⁷ Yahya Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri*, Beta Basım, İstanbul, 2001, s.4.

¹⁴⁸ Hasan Köroğlu, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 40.

¹⁴⁹ Erdoğan, *HUMK (En Son Değişikliklere Göre Açıklamalı ve İctihathı)*, s.445-446.

¹⁵⁰ Erdoğan, s.551, 781.

¹⁵¹ Acun Papakçı, "Hukuki Bilirkişilik", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXII/1, s. 435-436.

bulmayan hukukçulara göre hâkimlerin avukatlıktan başka uzmanlığı olmayan kişilerin yerine en azından belli bir konuda hukuk doktorası yapmış öğretim üyelerinin görüşlerine başvurulabilmelidir¹⁵². Hukuki konularda bilirkişiye başvuru yasağı 1991 tarihinde hazırlanan hukuk yargılama usulü kanun tasarısının 197. maddesinde de vurgulanmış ardından yasağın ihlali halinde tarafların bilirkişi ücreti yatırmaya zorlanamayacağı şeklinde belirtilen yaptırıma yer verilmiştir. Hukuki meselelerde bilirkişiye başvurma yasağı bulunmasına rağmen, hukukçuların çoğunun bu yasağa uymadığı sorunu devam etmiştir.

Öğretide çözümü özel veya teknik bilgi gerektiren bazı hallerde tayin edilecek bilirkişi heyetinde hukukçu bir bilirkişiye yer vermenin, hukuktan farklı bir alanda uzmanlığa sahip kimselere gerekli hukuki açıklamaları yapmak konusunda faydalı olacağı savunulmaktadır. Öyle ki Yargıtay hükme vardığı çoğu kararında hukuk alanında uzman bilirkişilere başvurulmasını veya görevlendirilecek heyette hukukçu bilirkişilere de yer verilmesini istemektedir¹⁵³. Hukuk usulünde; cinsiyet değişikliği talepleri, akıl hastalarının evlenme talepleri, akıl hastalığı veya zayıflığı nedeniyle kısıtlama kararı verebilmek veya kısıtlanan kişi üzerindeki vesayetin kaldırılması halinde, hayvan alım satımında hayvanın kusurlu olup olmadığı hususunda, yayın sözleşmesinde eser sahibinin ücretinin belirlenmesinde, anonim ortaklıklarda ayın türünden sermayeye ve devralınacak işletmeye kıymet biçilmesi gereken durumlarda, kamulaştırma bedeline itiraz davalarında, 3402 sayılı Kadastro kanunu m.13 ve 14'e göre tapuya kayıtlı olan veya olmayan taşınmaz malların zilyedi adına yapılacak tespitlerde, köy kanununda yer alan madde 16/b gereğince mera, yaylak, kışlak, panayır, otlak, yol meydan vs. gibi yerlerin orta malı sayılıp sayılmayacağının tespiti meselesinde, sermaye piyasası kanununun madde 16/a hükmüne dayanılarak sermaye piyasası kurulu tarafından çıkarılan birleşme işlemlerine ilişkin esasların tebliği, devralma veya yeni ortaklık kurulması yoluyla birleşme işlemlerinde, taşınan eşyanın hasar tespiti davalarında, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların kuruluş ve görevleri hakkında kanunun 28. maddesinde düzetme ve cevap hakkı çerçevesinde açılacak olan manevi tazminat davalarında¹⁵⁴ bilirkişiye başvuru zorunluluğu bulunmaktadır.

¹⁵² Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri*, (2011), s. 18.

¹⁵³ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s. 116-117,130-131.

¹⁵⁴ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s. 177-181.

HUMK ve CMUK'ye göre bilirkişi seçimi hususunda farklı düzenlemeler yapılmıştır. HUMK'ye göre bilirkişinin her iki tarafın oy birliği ile seçileceği, anlaşılmadığında ise hâkim tarafından seçileceği belirtilmiş olmasına rağmen uygulamada bu usule uyulmaması bilirkişiler üzerinde bazı şüphelere neden olmuştur¹⁵⁵.

Bilirkişiler inceleme sırasında taraflardan başka bilgi ve belgeler isteyebilecekleri gibi dava konusu olan yeri de görmek isteyebilir, olağan dışı işlemlerin hâkimin bilgisi ve yetkilendirmesi dâhilinde yapılması da gerekmektedir. Bilirkişiler bilirkişilik kapsamında olan bütün işlemleri kendileri yapmak zorundadır, başkalarını görevlendiremez, yetkilendiremez ve aynı zamanda tanık dinleme yetkileri de bulunmamaktadır.

Kanunda bilirkişiye verdirilecek yeminin şekli hususunda bir açıklık bulunmamaktadır. Bu konuda genellikle tanık yemini ile ilgili 264. maddenin uygulanması kabul edilmektedir. Hâkim bilirkişiye sorulan sorulara gerçeğe uygun ve tarafsız şekilde cevap vereceği konusunda Allah ve namus üzerine yemin ediyor musunuz diye sorar. Bilirkişi de Allah ve namusu üzerine yemin edeceğini ifade eder. Fakat uygulamada yemin tedbirine neredeyse hiç başvurulmadığı görülmektedir.

HUMK madde 286'ya göre ehl-i vukufun oy ve görüşleri hâkimi bağlı kılmaz. Taraflar bilirkişi görüşünde üzerinde birleşseler ve görüş sahipleri resmi bilirkişi olsalar da bu hüküm değişmez. Ceza usulünde bu kesinlikte bir hüküm bulunmamış olmasına rağmen aynı esas geçerlidir¹⁵⁶. HUMK madde 285 gereğince ehl-i vukufun ücreti hâkim tarafından belirlenir. Fakat bu belirlemenin hangi ölçüye, kıstasa veya tarife göre yapılacağı hususunda kanunda herhangi bir açıklık yoktur. 1985 yılında 3239 sayılı kanun değişikliği ile yıllık tutarı 360 bin lirayı geçmeyen bilirkişi ücretleri gelir vergisinden muaf tutulmuştur. 1993 yılında yapılan değişiklikle bu ifade bütünüyle yürürlükten kaldırılmıştır. 2000'li yıllarla birlikte bilirkişi ücretleri %15 oranında gelir vergisine tabi olmuştur.

Türk Ceza Kanunu'nda ve herhangi bir başka kanunda bilirkişilerin cezai sorumluluğu düzenlenmemiştir. Fakat Türk Ceza Kanunu'nun 290, 282. maddeleriyle Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 258, 271. maddeleri ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 46,70,282. maddeleri gereğince cezai işleme tabi tutulabilecekleri ifade

¹⁵⁵ Köroğlu, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, s.27.

¹⁵⁶ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri*, s. 45, 47, 59-60.

edilmiştir¹⁵⁷. HUMK madde 281 de bilirkişi raporunun mahkemeye verilme süresi belirtilmemiştir. Daha sonra düzenlenen madde 281/III ile bilirkişi raporunun mahkemeye verilme süresi üç ayı geçmeyecek şekilde belirlenmiştir¹⁵⁸.

HUMK'nin kabulünden 1998 yılına kadar geçen 71 yıllık dönemde yapılan değişiklikler genel olarak İsviçre, Almanya, Fransa, İtalya ve Avusturya Avrupa ülkelerinden örnek alınarak yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler bu ülkelerdeki usul kanunlarıyla paralel şekildedir ve bu durum giderek usul hukukunu kamu hukuku ağırlıklı hale getirmiştir¹⁵⁹.

HUMK yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 35 defa değişikliğe uğramış, geciken yargının daha basit ve ucuz bir şekilde yerine getirilmesi amaç edinilmiştir. Avrupa Birliği (AB) Anayasası olarak tanımlanan Lizbon Anlaşması'nın gündeme getirdiği düzenleme ile temel kanunlarımızda yeni yasa tasarıları hazırlanması çalışmaları yapılmıştır¹⁶⁰.

2.1.3. Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) Dönemi

1927 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu uygulandığı dönem içerisinde bazı değişiklik ve düzenlemelere maruz kalmıştır. 1952, 1955, 1967, 1971 ve 1993 yıllarında Hukuk Usulü Muhakemeleri kanunu değiştirmek adına tasarı çalışmaları yapılmış fakat bir sonuca ulaşamamıştır. Kanunun değiştirilme gerekçesinde dilinin eskimiş olduğu ve genç hukukçular tarafından anlaşılamadığı, bazı kurum ve terimlerin ayrı kavramlarla ifade edildiği belirtilmiştir. Örneğin bazı maddelerde yetki kelimesi bazı maddelerde salahiyet kelimesi, bilirkişi terimi bazı maddelerde ehl-i hibre ve ehl-i vukuf olarak kullanılmıştır. Yeni bir tasarı hazırlanmasının gerekçelerinden biri de adil yargılanma hakkının sağlanabilmesi olarak belirtilmiştir. Yukarıda belirtilen nedenler dışında çeşitli nedenler öne sürülerek mevcut kanunun gözden geçirilerek yeni kanun için bir tasarı hazırlamak üzere 27-01-2004 tarihli bakan oluru ile bir komisyon oluşturulmuştur¹⁶¹. Dönemin hükümeti tasarıyı hazırlarken madde numaralarının muhafaza edilemediğini belirtmiştir. Bunun nedeni olarak ta

¹⁵⁷ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri*, (2001), s.65,67-69.

¹⁵⁸ Yılmaz, "Hukukumuzda Bilirkişilik Kurumu", I, (2014), s. 807.

¹⁵⁹ Yılmaz, "Cumhuriyetimizin Yetmiş Beş Yılında Hukuk Usulü ve Muhakemeleri Kanununda ve İcra ve İflas Kanunu'nda Ortaya Çıkan Gelişmeler", I, (2014), s. 986.

¹⁶⁰ Kemalettin Yüksel, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Hakkındaki İncelemeler", *Bankacılar Dergisi*, Sayı 67, (2008), s. 94.

¹⁶¹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), *TBMM Tutanak Dergisi*, 2008, s.2.

getirilen yeniliklere çıkarılan seksen maddenin boşlukları içerisinde yer vermenin mümkün olmadığı ve madde numaralarının aynı kalamayacağı gösterilmiştir. Tasarıda ayrıntılı düzenlemeler yapılmasından kaçınılmış, usul hukukunun ana amacı olan gerçeği ortaya çıkarma ilkesinden ödün verilmediği, deliller açısından teknik gelişmelerin dikkate alındığı ifade edilmiştir¹⁶². Bilirkişiliğe dair tasarıda yer verilen değişikliklere bakıldığında madde 270’de hâkimin hukuki konular hakkında bilirkişiye başvuramayacağı kesin bir dille ifade edilmiştir. Madde 271’de görevlendirilecek bilirkişi sayısı ile ilgili bir düzenleme yapılmıştır. Madde 272’nin birinci fıkrasında yer alan düzenleme ile konunun uzmanı olan kişilerin, bilirkişi olarak görevlendirilmesini mümkün kılmak, bilirkişilerin disiplin altına alınmasını ve takip edilmelerini sağlamak amacıyla, mahkemelerce bilirkişi görevlendirilmesinde, yargı çevreleri içinde yer aldıkları bölge adliye mahkemeleri adli yargı adalet komisyonları tarafından her yıl düzenlenecek bilirkişi listelerinin gözetilmesi esası kabul edilmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında resmi bilirkişi bulunması halinde başka bilirkişi atanamayacağına işaret olunmuştur. Maddenin üçüncü fıkrasında yer alan düzenlemeyle, bilirkişi listelerinin düzenlenmesine, güncellenmesine ve listede kendisine yer verilmiş olanların liste dışına çıkartılmasına ilişkin usul ve esasların, ayrıntılı bir şekilde, ilgili bakanlıkların da görüşü alınarak, Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanacak olan yönetmelikle görevlendirileceği meselesi, hüküm altına alınmıştır. Madde 273’te bilirkişilik görevinin kapsamı, konuları, seçilmesi halinde görevini yerine getirmeyen bilirkişilere uygulanacak yaptırım açıklığa kavuşturulmuştur. Madde 274’te bilirkişilik görevini yapmakla yükümlü olanlar hüküm altına alınmıştır¹⁶³. Madde 275’te bilirkişiye yemin verdirilmesi hususu belirlenmiştir. Bu düzenleme ile yemin verdirilmesi tümüyle hâkimin takdirine bırakılmış olan eski hüküm kaldırılmış ve bilirkişiye yemin verdirme zorunluluğu getirilmiştir. Maddenin bir ve ikinci fıkrasında konu ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Madde 276’da yapılan düzenleme ile bilirkişinin tarafsızlığını ve objektifliğini sağlamak için, kurumlar arasında bilirkişilik görevini yapmaktan yasaklı olma ile bilirkişinin reddi hususları hüküm altına alınarak bilirkişi pozisyon olarak hâkimin konumuna yaklaştırılmıştır. Maddenin dört fıkrasında da bu konu ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Madde 277’nin birinci fıkrasında bilirkişinin görev alanının belirlenmesi ve bilirkişinin görevlendirilmesiyle ilgili kararda,

¹⁶² *TBMM Tutanak Dergisi*, s.584.

¹⁶³ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, *TBMM Tutanak Dergisi*, 2008, s.77-78.

hangi konulara yer verileceğine açıkça belirtilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında yapılan düzenleme ile bilirkişiye, görevlendirme yazısının ekinde, belgelerle, inceleyeceği diğer konuların nasıl ve ne şekilde verileceği açıklanmıştır. Madde 278’de yapılan düzenleme ile bilirkişiye raporunu hazırlayıp sunması için verilen süre ve kapsamı anlatılmaktadır. Madde 280’de bilirkişinin görevini bizzat kendisinin yerine getirmesi yükümlülüğü ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Madde 281’de bilirkişinin sır saklama sorumluluğunun olduğu konu açıkça belirlenerek ayrıntılarına yer verilmiştir. Madde 282’de bilirkişinin yönlendirme ve yönetme işinin mahkemeye ait olduğu, görev alanı ve sınırları hususunda karşılaştığı bir sorunda görevlendiren mahkeme ile koordinasyonu ve bilirkişinin bilgi alma yetkisinin olduğu açıkça vurgulanmıştır. Madde 283’te bilirkişinin oy ve görüşünü nasıl açıklayacağı ve buna kimin karar vereceği, raporunun içeriğinde yer alması gereken hususlar, bilirkişinin sözlü olarak rey ve mütalaasını açıklaması ve bu konulara ait ayrıntılı hususlar hüküm altına alınmıştır. Madde 284’te görevini bitiren bilirkişinin hazırladığı raporu, kendisine teslim edilmiş evrakları mahkeme ve taraflara tebliği hüküm altına alınmıştır. Madde 285’te bilirkişi raporuna itiraz hakkı imkânlarının varlığının güvence altına alınması, ek rapor isteme ve başka bir bilirkişi görevlendirme hakkı açıklanmıştır. Madde 286’da bilirkişi görüşünün hâkimin diğer delillerle birlikte serbest olarak değerlendirebileceği belirtilerek bu görüş ve reyin takdiri delil niteliği taşıdığı hüküm altına alınmıştır. Madde 287’de bilirkişiye verilecek ücret ve giderlerin tespitinin nasıl yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Bilirkişi olarak hizmet vermeye özendirmek amacıyla, Adalet Bakanlığınca, bilirkişi gider ve ücret tarifesinin düzenlenmesi ve tarifenin Bakanlıkça her yıl güncellenmesi esaslı bu maddede benimsenmiştir. Madde 288’de TCK anlamında bilirkişinin kamu görevlisi olduğu açıkça ve kesin bir şekilde ifade edilmiştir. Madde 289’da bilirkişinin hukuki sorumluluğu ile ilgili düzenleme yapılarak hâkimin yardımcısı olması niteliği dikkate alınarak, hâkimin hukuki niteliği ile paralel bir düzenleme yapılmıştır. Madde 290’da devlete karşı açılacak olan tazminat davalarında ve devletin sorumlu bilirkişiye karşı açacağı rücu davalarına bakacak olan yargı yerlerinin belirlenmesine ilişkin ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır. Madde 291’de bilirkişinin, görevini yapamaz hâle gelmesini önlemek amacıyla, Devletin sorumlu bilirkişiye karşı açacağı rücu davası bakımından, bir yıllık zamanaşımı süresi

öngörülmüştür¹⁶⁴. Hazırlanan Hukuk Muhakemeleri Kanun Tasarısı (1/574), 2/5/2008 tarihinde esas komisyon olarak Adalet Komisyonuna gönderilmiştir. Tasarı, 13/5/2008 tarihinde, Adalet Komisyonu tarafından 30 gün içerisinde düşünce ve önerilerini bildirmeleri amacıyla ilk olarak Yargıtay, Danıştay, Türkiye Barolar Birliği ve İl Baro Başkanlıkları, Hukuk Fakültesi Dekanlıkları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Noterler Birliği, Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği, Türkiye Bankalar Birliği olmak üzere toplam 166 kurum ve kuruluş ile sivil toplum kuruluşlarına gönderilmiştir. Tasarı ayrıca Türkiye’de Medeni Yargılama Hukuku kazanımlarının ortaya çıkmasında yazılarıyla ve verdikleri kararlarıyla katkıları olan bazı hukukçulara da gönderilmiştir. Komisyon tarafından farklı tarihlerde yapılan toplantılar ve çalışmalar 15.04.2009 tarihinde son bulmuştur. Komisyon, tasarıyı katılımcı tartışmalara açmış, kurum, üniversite, birlik ve kişiler dâhil olmak üzere 166 birimin görüşlerine başvurmuştur. Komisyon, tasarıya dönüştürücü özellik niteliğinde önemli müdahalelerde bulunmuştur. Bunlardan biri de bilirkişinin sorumluluğunun, hâkimin sorumluluğuna benzer olarak ayrıntılı ve net bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır.

Adalet komisyonu, Başkan Ahmet İyimaya, başkanvekili Hakkı Köylü, sözcü Mehmet Emin Ekmen ile birlikte bir kâtip ve yirmi üyeden oluşturulmuştur. Adalet komisyonu tarafından daha önce hazırlanmış olan kanun tasarısında bazı düzeltmeler ve eklemeler yapılarak son hali komisyonun hazırladığı bir raporla birlikte TBMM’de görüşülmüştür. Mecliste görüşülen tasarı hakkında bazı eleştiriler yapılmış, bunlardan biri de tasarıda Osmanlıca ve Öztürkçe sözcük ve terimlerin kullanılmaya devam ettiğidir¹⁶⁵. Görüşmeler sonucunda gerekli düzeltme ve yenilikler yapılarak 12.01.2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu 12 kısım ve 452 madde şeklinde hazırlanmış ve kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 1086 sayılı HUMK’de bilirkişiliğe dair konular 275-286. maddeler arasında toplam 11 madde halinde ifade edilmişken yeni kanunda madde sayısı 21’e çıkarılmıştır. Yürürlüğe giren kanunun ismi eski kanunun isminden usul kelimesi çıkarılarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu olarak belirlenmiştir. Ceza Muhakemesi Kanunu ile paralellik sağlanması amacıyla eski isimden usul kelimesi çıkarılmıştır. Bu konu kimi hukukçular tarafından eleştiri konusu yapılmış kimi hukukçular ise bu

¹⁶⁴ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, *TBMM Tutanak Dergisi*, 2008, s. 80-82,84-85,87-88

¹⁶⁵ *Adalet Komisyonu Raporu*, s. 127-129, 172.

eleştirinin yersiz olduğu görüşünü savunmuşlardır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu, birçok kanunu tekrar gözden geçirerek bir bölümünde sadeleştirme yaptığı gibi ve isimde de sadeleştirmeye gidilmiştir. Yapılan sadeleştirmenin yerinde olduğu ve isimde “usul” kelimesinin geçmemesi Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun usul tarafını ortadan kaldırmayacağı pek çok hukukçu tarafından savunulmuştur. Bununla birlikte Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun bazı maddelerinde terim birliğinden uzaklaşıldığı hakkında çeşitli eleştiriler yapılmıştır. 1927 tarihli HUMK’nin hükümlerinin çoğu korunmuş olmakla birlikte HMK’nin tamamı değiştirilmiş, madde numaraları farklılaştırıldığı gibi farklı bir sınıflandırma uygulanmıştır¹⁶⁶.

2011 tarihli HMK’nin tanık başlıklı dördüncü bölümünde bulunan madde 263’ün 2. fıkrasında okuma yazma bilmeyen sağır ve dilsiz olan tanığın işaret dilini bilen bilirkişi yardımıyla dinlenebileceği belirtilmiştir. Kanunun beşinci bölümü bilirkişi incelemesi konusuna dair düzenlenmelere ayrılmıştır. Madde 266 ile 287 arasında bilirkişiye başvurulması gereğini ortaya çıkaran durumlar, bilirkişi sayısının belirlenmesi, bilirkişilerin görevlendirilmesi, bilirkişilik görevinin kapsamı, bilirkişilik görevini yapmak durumunda olanlar, bilirkişiye yemin ettirilmesi, bilirkişinin görevini yapmaktan yasaklı olması ve reddi, görev çerçevesinin tayin edilmesi, görev süresi, haber verme sorumluluğu, görevini yerine getirme ve sır saklama yükümlülüğü, yetkileri, açıklamalarının tespiti ve rapor, raporun verilmesi ve itiraz, bilirkişi oy ve görüşünün değerlendirilmesi, bilirkişi gider ve ücreti, ceza hukuku açısından durumu, bilirkişinin hukuki sorumluluğu, davaların açılacağı mahkeme ile rücu davasında zaman aşımı konuları yer almaktadır¹⁶⁷.

Madde 268’de CMK’nin bilirkişi ile ilgili ifadesine paralel bir düzenleme yapılarak, bilirkişinin bölge adliye mahkemesi adli yargı adalet komisyonları tarafından her yıl düzenlenecek listelerde yer alacak kişiler arasından seçilmesi belirlenmiştir. Madde 275’te bilirkişinin haber verme mecburiyeti, md. 276’da görevini bizzat yerine getirme zorunluluğu, md. 277’de sır saklama yükümlülüğü, md. 284’te Türk Ceza Kanunu anlamında kamu görevlisi sayılması ve bilirkişinin görev süresi, md. 285’te bilirkişinin hukuki sorumluluğu, md. 286’da bilirkişiye karşı açılacak sorumluluk davasında görevli

¹⁶⁶M. Serhat Sarısözen, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Medeni Usul Hukukumuzda Getirdiği Yeni Düzenlemeler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (2011), s.332.

¹⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, *Kanunlar Dergisi*, C. 95, 12.1.2011, s.514-519.

mahkeme ve md. 287’de bilirkişiye açılacak rücu davasında¹⁶⁸ zaman aşımı gibi yeni olarak nitelenebilecek bazı hükümlere yer verilmiştir¹⁶⁹.

HUMK’de yer alan madde 275 ile getirilmiş olan yasağa rağmen hukukun her alanında bilirkişi raporu alınmasına duyulan tepki sebebiyle, HMK madde 266/I ile mahkemelere yabancı hukuk konusunda dahi bilirkişiden görüş alınması açık bir şekilde yasaklanmıştır. Bu yasağın koyulmasına rağmen yabancı hukuku, örf ve adet hukukunu Türk hâkimin bilmemesi halinde sorunun HMK madde 293’ün düzenlemesi gereğince taraflar tarafından uzmanlardan alınacak görüşler ile doldurulması mümkün hale gelmiştir¹⁷⁰.

2.2. Ceza Yargılama Hukukunda Bilirkişilik

2.2.1. Ceza Yargılama Hukuku

Geniş manada ceza hukuku toplumun düzen, huzur ve rahatının sağlanması veya işlenmemesi gereken fiillerle bunların önüne geçecek araç ve önlemleri, işleyenler hakkında araştırma ve uygulanacak yaptırımları, bu konuda yetkili makam ve mahkemelerce takip edilmesi gereken usul ve kurallar ile yaptırımların tatbik şekillerini irdelleyendir¹⁷¹.

Eski hukuk insanları ceza hukukunu; “İnsan toplumunun Allah tarafından irade edildiği şekilde medeni olarak yaşayıp gelişmesi için tanzim edilen kanun ve nizamların hükümlerini korumak amacıyla konulan kaidelerdir”, şeklinde açıklamışlardır. Yapılan açıklamanın ana düşüncesi olan, toplumun düzenini sağlayan kanun ve düzenlemeleri koruma ve insanların huzurunu temin etme düşüncesi günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir.

Ceza hukuku ile ilgili eski Türk hukukunun hükümleri fıkıh kitapları, usûl’ül- fıkıh kitapları ve farklı dönemlerde ülü’l-emr olarak bilinen yüksek otoritenin düzenlediği ceza kanunnamelerinde bulunabilmektedir. Eski Türk hukukunun had, cinayet ve ta’zir suç ve cezaları şeklinde üçlü bölümlenmesi 986 yıl süresince hiçbir değişikliğe uğramamış,

¹⁶⁸ “Sözlükte “dönmek, vazgeçmek” anlamındaki rücu’ kelimesi fıkıh literatüründe ağırlıklı olarak, sebepsiz zenginleşme teşkil eden durumlarda ortaya çıkan talep hakkı ile bazı hukukî ilişkilerde başkası için yapılan ödeme veya harcamayı ilgiliden istemeyi ifade eder”. Bilal Aybakan, “Rücu”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV., İstanbul, 2008, s.284.

¹⁶⁹ Çayan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*, s. 7.

¹⁷⁰ Papakçı, “Hukuki Bilirkişilik”, s. 439.

¹⁷¹ Tahir Taner, *Ceza Hukuku*, İsmail Akgün Matbaası, 3. Basım, İstanbul, 1953, s. 2.

değişiklik yapılan yalnızca ta'zir suç ve cezalarının düzenlemesi olmuştur. Fatih'in kanunları, II. Bâyezid'in Kavânin-i Örfiye-i Osmanîsi, Yavuz'un Kanunnâmesi, Kanuni'nin Kanunnâmeleri, Tanzimat'a kadar düzenlenen Türk Ceza Kanunlarıdır. Yaklaşık 300 madde halinde hazırlanan Kanuni'nin kanunnamesine, II. Selim, III. Murad ve IV. Murad döneminde bazı değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. 1840 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hûmâyûnu, 1267/ 1851 tarihli Kanun-ı Cedid ve 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hûmâyûnu¹⁷² Tanzimat'tan sonra hazırlanarak yürürlüğe giren ceza kanunlarıdır.

Ceza hukuku başlıca iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi esas ve maddi ceza hukuku da denilen asıl ceza hukukudur; suçlardan, cezalardan ve güvenlik önlemlerinden söz etmektedir. İkincisi ise şekli ceza hukuku olarak ta bilinen ceza muhakemeleri usulü hukukudur; suçların ve suçluların ortaya çıkarılması, cezaların düzen ve uygulanma safhasında izlenecek kuralları belirlemektedir¹⁷³. 765 sayılı ve 1 Temmuz 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu, 1889 tarihli İtalyan ceza kanunundan alınmıştır ve dönemin adalet bakanı olan Zanar Delli'den ismini alarak “Zanar Delli Kanunu” olarak adlandırılmıştır. Kanunun çevirisi yapılırken bazı değişikliklere gerek duyulmuş ve 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hûmâyûnundan da bazı hükümler alınmıştır. İtalya'da 1889 tarihli Ceza Kanunu kaldırılıp yerine 1930 tarihli “Rocco Kanunu” isimli ceza kanunu kabul edilmiştir. Daha sonra Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerde 1930 tarihli Rocco Kanunu esas olarak alınmaya başlamıştır. Yürürlükte olduğu dönem boyunca 60'dan fazla değişikliğe uğrayan Türk Ceza Kanunu'nun en kapsamlı olanları 8.6.1933 gün ve 2275 sayılı kanun, 11.6.1936 gün ve 3038 sayılı kanun ve 9.7.1953 gün ve 6123 sayılı kanundur¹⁷⁴.

1926 yılından itibaren uygulanan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu 1 Haziran 2005 tarihinde yerini 26.9.2004 gün ve 5237 sayılı Türk Ceza yasasına bırakmıştır¹⁷⁵. Yasa adalet bakanlığı tarafından kurulan komisyon tarafından hazırlanan 2003 tarihli tasarının TBMM meclis alt komisyonunda büyük oranda değiştirilmesiyle hazırlanmıştır¹⁷⁶.

¹⁷² Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, (2011), s.289,301,321-323,325-326.

¹⁷³ Taner, *Ceza Hukuku*, (1953), s. 3.

¹⁷⁴ Centel, Nur-Zafer, Hamide-Özlem, Çakmut, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Yayınları, 7. Baskı, s. 35.

¹⁷⁵ 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, *Resmî Gazete*, (12.09.2004), S.25611.

¹⁷⁶ Centel-Zafer-Çakmut, *Türk Ceza hukukuna Giriş*, Beta Yayınları, 7. Baskı, s. 39.

2.2.2. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) Dönemi

Bir suçun işlenip işlenmediğinin bilinmesi, suç işlenmişse kim tarafından ve hangi şartlar altında işlendiğini ve yaptırımın ne olacağını araştıran hukuk dalına ceza muhakemesi hukuku adı verilmektedir¹⁷⁷.

1808 tarihli Fransız Ceza Usul Kanununun tercümesi ve bazı kısımlarının değiştirilmesiyle 1879 yılında hazırlanan Usul-i Muhakemât-ı Cezaiye Kanunu (Nizami Ceza usulü) Cumhuriyet döneminde de uygulanan Türkiye'nin ilk Ceza Muhakemesi Kanunudur. 487 madde, bir mukaddime ve iki kitap halinde hazırlanan bu kanunla birlikte ilk kez Osmanlı hukukuna Savcılık Müessesesi (Müddeiumumilik) girmiştir¹⁷⁸. 1879 tarihli kanun, birçok açıdan Türk Ceza muhakemesi hukuku tarihinde başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu kanunla birlikte Türkiye'de ilk defa ceza muhakemesi hukuku genel ve kapsamlı bir yasal çerçeveye ulaşmış ve modern ceza muhakemesi kanunlarında etkili olan iş birliği sistemini benimsemiştir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber ilk defa soruşturma ve kovuşturma dönemleri birbirinden net bir şekilde ayrılmış, sorgu hâkimliği, kanun yolları gibi temel kurumlar oluşturulmuş ve ceza mahkemelerinin yargılama yöntemleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir¹⁷⁹.

Cumhuriyetin ilanının ardından yeni teşekkül eden devlet gibi hukuk kuralları da batı kanunları esas alınarak hazırlanmaya başlamıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde 743 sayılı Türk Medeni Kanunu¹⁸⁰, 765 sayılı TCK¹⁸¹ ve 1412 sayılı CMUK yürürlüğe konulmuştur¹⁸². 1929 tarihinde kabul edilen 1412 sayılı Kanunu'nun 65-75. maddeleri arasında bilirkişiliğe dair konulara yer verilmiş ve bilirkişi ehl-i hibre olarak ifade edilmiştir. 5.3.1973 tarihinde 66, 67 ve 74. maddelerinde, 21.05.1985 tarihinde 66, 70, 74 ve 75. maddelerinde, 18.11.1992 tarihinde de 74. madde yeniden düzenlenmiştir.

Kanunda ehl-i hibrenin seçilmesi ve kaç kişi olacağı hâkimin kararına bırakılmış; fakat resmi bilirkişinin olduğu durumlarda özel nedenler olmadıkça başka bilirkişinin görevlendirilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Ehl-i hibrenin reddi, hâkimin reddini

¹⁷⁷ Sinan Sakin, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Savaş Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 2018, s.3.

¹⁷⁸ Cin-Akgündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, I, (1990), s. 435.

¹⁷⁹ Turinay, "1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu (Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati) Üzerine Bir İnceleme", s.171.

¹⁸⁰ 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu, *Resmî Gazete*, (4 Nisan 1926).

¹⁸¹ 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu, *Resmî Gazete*, (14 Mart 1926).

¹⁸² Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, *Resmî Gazete*, (20 Nisan 1929).

gerektiren sebeplerle aynı şekilde mümkün kılınmıştır. Kanuna göre şahitlik ehl-i hibre olmaya engel değildir. Ehl-i hibreliği kabule mecbur olanlar, resmen görevlendirilmiş olanlar ve önceden adliyeye bilirkişilik yapmak için başvuruda bulunanlardır. Şahitlikten çekinmeyi gerektirecek nedenler ehl-i hibrenin çekinmesi içinde geçerli olmaktadır. Devlet memurları ehl-i hibre olarak dinlememektedir. Davet edildiği halde gelmeyen, geldiğinde yemin ve görüş vermekten çeken ehl-i hibre bu durumun sebep olacağı masrafları ödemekle birlikte hafif para cezasına mahkûm edilebilmektedir. Para cezası ödenmediği takdirde ise bu cezaya uygun hapis cezası verilmektedir. Hâkimin gerekli bulunduğu hallerde ehl-i hibrenin yapacağı tetkiki kendisinin sevk ve idare edebileceği ile ehl-i hibrenin görüşünü bildirmeden ve raporunu vermeden önce tarafsız şekilde, bilim ve fenne uygun yemin etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ehl-i hibrenin daha önce yemin ettirildiği hallerde ise yeniden yemin etmesine gerek olmadığı belirtilmiştir. Ehl-i hibre gerek gördüğü takdirde raporunu yazmadan önce şahitleri ve tarafları dinleyerek ihtiyaç duyduğu bilgileri edinebilmektedir. Sanıkların gözaltına alınma sürecinde bilinç durumlarının anlaşılması için hâkim gerek gördüğünde bilirkişi tayin edebilmektedir. Hazırlık ve ilk soruşturma sırasında ehl-i hibre görüşünü yazılı olarak bildirebildiği gibi adi san'atlarla ilgili hususlarda sözlü olarak görüş bildirebilmekte, bu sözlü beyan zapta geçirilerek imza ettirilmektedir. Hâkim ehl-i hibrenin verdiği raporu yeterli görmediği takdirde tekrar aynı bilirkişiyi görevlendirebileceği gibi farklı bilirkişi görevlendirerek tekrar rapor isteyebilmektedir. Ehl-i hibre, araştırma sürecinde harcadığı zaman için tarife uygun ücret alabileceği gibi ayrıca seyahat masraflarını da alabilmektedir.

Kanunun 78'inci maddesi ile 83'üncü maddesi arasında keşif, otopsi, ölü muayenesi gibi hususlara yer verilmiştir. 84 ve 85'inci maddelerde kalpazanlık yapanların ve sahte evrak hazırlayanların kimliklerinin tespiti ile yapılan sahteciliğin ortaya çıkarılmasında ehl-i hibrenin görevlendirileceğini belirtmektedir. 1412 sayılı kanunun üçüncü faslında yer alan 21. maddede hâkimin davaya bakamayacağı durumlar içerisinde aynı davada şahit veya ehl-i hibre sıfatıyla dinlendiği takdirde hâkimin davaya bakamayacağı ifade edilmiştir. Aynı kanunun dördüncü faslında bulunan, "kararlar, tefhim ve tebliğ" ile alakalı başlık içinde yer alan 36'ıncı maddede bir ceza davasında şahit ve ehl-i hibre çağırmaya yetkili olanların bunu mahkeme mübaşiri vasıtasıyla yapacağı hükmü bulunmaktadır. Sanık tarafından getirtilecek ehl-i hibrenin ancak hâkimin görevlendirdiği ehl-i hibrenin görevini zorlaştırmayacağı takdirde çağrılabilmesi belirtilmektedir.

(md.188) 207'nci maddede sanık, şahit veya ehl-i hibrenin çok olmasından dolayı ya da herhangi bir sebepten dolayı mahkemenin uzaması halinde hâkim tarafından şahit veya ehl-i hibrelerin tekrar çağrılabilmesi belirtilmektedir¹⁸³. 214, 215, 216, 217, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 241, 244, 246, 249, 250, 279, 297, 327, 330, 337, 355 ve 413. maddelerde ehl-i hibre kelimesi geçmektedir.

Bilirkişi, CMUK 72/1 maddesinde belirtildiği şekilde tarafsız, bilime ve hukuka uygun görüş beyan edeceğine vicdanı üzerine yemin etmektedir¹⁸⁴. Ceza kanununda bilirkişinin cezai yükümlülüğü şahitlerin cezai sorumluluğuna atıf yapılarak dolaylı şekilde düzenlemiştir. Hukuki düzenlemelerde yapılan dolaylı atıfların gerektiği kadar anlaşılamadığı düşüncesinde olan hukukçular bilirkişinin cezai sorumluluğunun ceza kanununda özel olarak düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. CMUK'de bilirkişi raporunun mahkemeye verilme süresi iki ayı geçmeyecek şekilde belirtilmiştir¹⁸⁵. Ceza muhakemeleri usulünde bilirkişiye başvuru zorunluluğu olan konulardan bazıları; sanığın bilincinin incelenmesi, ölünün adli muayenesi, otopsi, zehirlenme şüphesinin bulunması¹⁸⁶ şeklindedir. 4.4.1929 tarihinde kabul edilen Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunun 65-75. maddeleri arasında bilirkişiliğe dair konulara yer verilmiştir. 5.3.1973 tarihinde 66, 67 ve 74. maddeleri, 21.05.1985 tarihinde 66, 70, 74 ve 75. maddeleri, 18.11.1992 tarihinde de 74. madde yeniden düzenlenmiştir.

2.2.3. Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK) Dönemi

4.12.2004 tarihli 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu 335 madde halinde 17.12.2004 tarihinde resmî gazetede yayımlanmıştır. Kanunun üçüncü kısmının ikinci bölümünde, 62. madde ile 73. maddeleri arası bilirkişi incelemesine ayrılmıştır. 3.11.2016 tarihinde 63, 64, 67 ve 72. maddelerinde cümle değişikliği, değişiklik ve eklemeler yapılmıştır¹⁸⁷.

Ceza muhakemesi hukukunda sonuca ulaşmak için uyulması ve izlenmesi gereken ilkeler ve usuller bulunmaktadır. Ceza muhakemesi hukukunun temel ilkeleri; insan haklarının korunmasına ilişkin ilkeler, kıyasın mümkün olması, muhakemenin hazırlanmasına

¹⁸³ 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, *Resmî Gazete*, (4.4.1929) S.1172, s.6971-6973, 6976-6977, 6990, 6992.

¹⁸⁴ Köroğlu, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, (2001), s. 71.

¹⁸⁵ Ejder Yılmaz, "Hukukumuzda Bilirkişilik Kurumu", *Makaleler*, I, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 807-808.

¹⁸⁶ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri*, (2001), s. 10.

¹⁸⁷ 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, *Resmî Gazete*, (17.12.2004), S.25673.

ilişkin ilkeler, muhakemenin şekline ilişkin ilkeler, ispata ilişkin ilkeler şeklinde sayılabilmektedir¹⁸⁸.

5271 sayılı CMK'nin 64'üncü maddesine dayanılarak hazırlanan İl Adli Yargı Adalet Komisyonlarınca Bilirkişi Listelerinin Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik, 01.06.2005 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Yönetmeliğin birinci bölümünde amaç ve kapsam, dayanak ve tanımların açıklandığı üç madde yer almaktadır. İkinci bölüm; uzmanlık alanlarının belirlenmesi, listeye kabul şartları, başvuru usulü, başvuru dilekçesine eklenecek belgeler, başvuruların değerlendirilmesi, yemin, listelerin ilânı, listeden çıkarılma sebepleri, listeden çıkarılma usulü ve listelerin yenilenmesi usulü başlıklarını açıklayıcı genel hükümler kısmı olarak düzenlenmiştir. Üçüncü bölümde de yürürlük ve yürütme başlıkları birer madde halinde yer almıştır.

5271 sayılı CMK'nin şahitlik, bilirkişi incelemesi ve keşif başlıklı üçüncü kısmının ikinci bölümü bilirkişi incelemesine ayrılmıştır. Bölüm bilirkişilere uygulanacak hükümlerin yer aldığı 62. madde ile başlamaktadır. 63. maddede bilirkişinin atanmasına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu maddeye 3.11.2016 tarihinde cümle değişikliğiyle beraber ek bir cümle de eklenmiştir. Bilirkişi olarak atanabileceklerin yer aldığı 64. maddede 3.11.2016 tarihinde değişiklik yapılmıştır. Bilirkişiliği kabule mecbur olma durumu 65. maddede; atama kararı ve incelemelerin yürütülmesi 66. maddede, bilirkişi raporu ve uzman görüşü 67. maddede yer almıştır. Duruşma sırasında bilirkişinin açıklaması 68. maddede, bilirkişinin reddi 69. maddede, bilirkişilikten çekinme ve bilirkişi olarak dinlenemeyenler 70. maddede, görevini yerine getirmeyen bilirkişi hakkındaki işlem 71. maddede, bilirkişi ücret ve tarifesine ilişkin hüküm 72. maddede, sahte para ve değerler üzerinde yapılacak incelemelere dair hüküm ise 73'üncü maddede düzenlenmiştir. Üçüncü bölüm madde 74 itibarıyla gözlem altına alma, şüpheli veya sanığın beden muayenesi ve vücudundan örnek alınması, diğer kişilerin beden muayenesi ve vücuttan örnek alınması, kadının muayenesi, moleküler genetik incelemeler, hâkimin kararı ve inceleme yapılması, genetik inceleme sonuçlarının gizliliği, fizik kimliğin tespiti, keşifte tanık veya bilirkişinin dinlenmesinde bulunabilecekler, ölünün kimliğini belirleme ve adli muayene, otopsi, yeni doğanın cesedinin adli muayenesi veya otopsi, zehirlenme şüphesi üzerine yapılacak

¹⁸⁸ Sakin, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, (2018), s.4-18

işlem yer almıştır¹⁸⁹. Yargıtay, fotokopi yoluyla yayınların çoğaltılarak öğrenciye satılmasının, kitabın haksız çoğaltılması kapsamında olup olmadığının belirlenmesinde de bilirkişiye başvurma zorunluluğu olduğu kararını vermiştir¹⁹⁰.

Mahkemede kendisinden görüş alınan bilirkişinin hazırladığı raporun bir delil olmadığı ve delilleri değerlendirme aracı olduğu doktrinde ağırlıklı olarak kabul edilmektedir. Tanıkların tarafsız olması gerektiği gibi bilirkişilerinde bağımsız ve tarafsız olması gerekmektedir¹⁹¹. Ceza usulünde bilirkişilik yapmakla yükümlü olanlar; resmi bilirkişilikle görevlendirilmiş olanlar ile CMK m. 64'te belirtilen listelerde yer almış olanlar, incelemenin yapılması için bilinmesi gerekli fen ve sanatları meslek edinenler ve incelemenin yapılması için gerekli mesleği yapmaya resmen yetkili olanlar¹⁹² şeklinde üç grupta toplanmıştır. Bilirkişilik, Ceza yargısında bir kurum olarak CMUK tarafından düzenlenmiştir. CMK kanununda bilirkişiliğin hukuki çerçevesini çizmeye yetecek bir hüküm bulunmamaktadır. Yasama bilirkişiliğin kapsamının bilindiği düşüncesiyle kurumun işleyişini düzenleyici hükümler koymuştur¹⁹³.

Küçük şehir ve ilçelerden, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlere bilirkişi incelemesine dair davalar gelmekte ve bu durum büyük şehirlerde ki yargı yükünü arttırmaktaydı. CMUK'ye yeni bir hüküm eklenerek yerel adalet komisyonlarına bilirkişi listelerini hazırlama görevi verilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte hazırlanan bu listelerden bilirkişi tayini yapılması yoluyla mevcut sorun çözülmüştür¹⁹⁴.

6.12.2006 tarihinde yapılan değişiklikle, çağrıya rağmen gelmeyen şahit, bilirkişi, mağdur ve şikâyetçi ile ilgili olarak da zorla getirme kararı verilebileceği şeklindeki 7. fıkra ilave edilmiştir¹⁹⁵.

CMUK döneminde olduğu gibi CMK'nin yürürlüğe girmesinden sonra da hukuki meselelerde bilirkişiye başvurma oranı oldukça yüksek olmuştur. Bu meselenin en önemli

¹⁸⁹ 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, *Resmî Gazete*, (17.12.2004), S.25673, s.9117-9123, md.74-81,84,86-89.

¹⁹⁰ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s.187.

¹⁹¹ Sakin, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, (2018), s.94.

¹⁹² Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s.259.

¹⁹³ Köroğlu, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, (2001), s. 52.

¹⁹⁴ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Ankara, 2005, "Bilirkişi Eğiticilerinin Eğitim Semineri", Çetin Aşçıoğlu, s. 18.

¹⁹⁵ Yaprak Öntan, "Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku -Ceza ve Ceza Muhakemeleri Hukuku Anabilim Dalı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (2011), Ankara, s. 101-102.

nedenleri arasında iş yükünün çok olması, savcı ve hâkimlerin kendilerini yetersiz görmeleri, hâkimlerin verecekleri kararlarının Yargıtay tarafından bozulmasından çekinmeleri, sorumluluğu paylaşma endişeleri ve bazı hallerde de yargı üyelerinin bilgi ve tecrübe eksiklikleri olarak sayılabilir¹⁹⁶. CMUK döneminde de CMK döneminde de bilirkişilere hukuki meselelerde danışılması ve görüş alınması çoğu hukukçu tarafından eleştiri konusu olmuştur. Hukuki konularda danışılacak bilirkişi hukuk bilgisi almış avukat, hâkim ve savcı gibi hukuk insanları arasından seçilmektedir. Bundan dolayı zaten kendisi de hukuk bilgisi almış ve davanın hâkimi olan kişiden hukuki bilgilere hâkim olması ve buna göre karar vermesi beklenmektedir.

2.3. Bilirkişiliğin Yer Aldığı Diğer Kanunlar

2.3.1. İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK)

Devlet ile vatandaş arasında gerçekleşen hukuki uyuşmazlıklar idare hukuku çatısı altında incelenmektedir. İdare hukuku ve vergi hukukuna ilişkin bu uyuşmazlıkların yargılamaları idari yargılama usulüne göre yapılmaktadır. İdari yargıda açılacak davalarda yani Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinin görev kapsamına giren uyuşmazlıkların çözümü İdari Yargılama Usulü Kanunu çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. 65 madde ve 9 geçici maddeden oluşan İYUK’de idari yargıda açılacak davaların bütün süreçleri detaylı olarak düzenlemiştir.

1868 yılında Fransız örneğine göre oluşturulmuş olan “Şuray-ı Devlet” (günümüzdeki ismi Danıştay), hükümet ile vatandaş arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklara bakmakla yetkilendirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin idari anlamda modernleşme sürecinin önemli unsurlarından biri olan Şûrâ-yı Devlet (Devlet Şurası)¹⁹⁷, Cumhuriyet idaresinin de benimseyerek sürdürdüğü yapılardan biri olmuştur. Osmanlı Devleti’nde 1840 yılı itibarıyla oluşturulan taşra meclisleri idarenin yargısal denetimi için başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Birçok tarihçi ve hukukçu idari yargının başlangıç noktası olarak Şurâ-yı Devleti kabul ediyor ise de taşra meclislerinin varlığı unutulmamalıdır. Şurâ-yı Devlet kurulmadan önce aktif idarenin dışından kurumsal olarak denetimi Meclis-i Vâlâ-yı Âhkâm-ı Adliye tarafından yapılmaktadır. Dolayısıyla 1868 yılında Meclis-i

¹⁹⁶ Öntan, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik”, s. 49.

¹⁹⁷ Geniş bilgi için bkz: Ali Akyıldız, “Şurâ-yı Devlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIX, İstanbul, 2010, s.236-239.

Vâlâ'nın ayrılmasıyla teşkil edilen Şurâ-yı Devletten önce kuvvetler ayrılığı ve idari yargı sisteminin temelleri atılmıştır¹⁹⁸.

1922 yılının kasım ayına kadar İstanbul'da faaliyetini devam ettiren Şurâ-yı Devlet'in yürütme ve idareyi yargı yolu ile denetleme görev ve yetkisine sahip olarak mahkeme kimliği ve etkinliği Cumhuriyet idaresi ile belirterek işlerlik kazanmıştır. 1938 yılında adı Devlet Şurasına çevrilmiş olan Şurâ-yı Devlet'in 1945 ve 1961 yıllarında ismi Danıştay olarak değiştirilerek kullanılmaya başlanmıştır¹⁹⁹. Cumhuriyetin ilanından sonra hazırlanan ve ilk Anayasa olarak tarihe geçen 1924 Anayasasının 51. maddesinde Şurâ-yı Devlet'e yer verilmiştir. Yasada yer verilen maddeye dayanılarak 1925 tarihinde 669 sayılı Şurayı Devlet Kanunu çıkarılmıştır. 1960 darbesi sonrasında hazırlanarak yürürlüğe giren 1961 Anayasası döneminde 1964 tarihli 521 sayılı Danıştay Kanunu kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarafından da resmî kurumlar arasına alınan Şurâ-yı Devlet, Anayasa'nın 125. maddesinde

“idarenin, her tür eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğu ve kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü bulunduğu açıkça hükme bağlanmıştır. Bu anayasal hüküm çerçevesinde, idarî yargı, idarenin, idarî işlemlerinden ve genel olarak kamusal faaliyetlerinden doğan uyuşmazlıkların giderilmesi amacını güden, adli yargının dışında kendine özgü kuralları ve yargılama yöntemleri olan ayrı bir yargı düzenidir”²⁰⁰

şeklinde yer almıştır. İdari yargılama usulü açısından bilirkişilik, Devlet Şurasının çalışmalarını ve idari yargılamayı düzenleyen, 3546 sayılı Devlet Şûrası Kanununun muhakeme usulü başlıklı yedinci faslının 44. maddesinde yer almıştır. Maddede

“Tebliğat işleriyle hâkimin davaya bakmaktan yasaklı olması ve reddi, ehli vukuf incelemesi, keşif ve muayene, üçüncü şahısların davaya dahil, adli müzaheret durumlarında ve duruşma sırasında tarafların sükûnu ve inzibatı bozacak davranışlarına karşı yapılacak muamelelerde, HUMK'nin genel hükümleri uygulanır”²⁰¹

¹⁹⁸ Ayşe Aslı Yücesoy, “Şurâ-yı Devlet (1868-1876)”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VIII/2, (2017), s.192.

¹⁹⁹ Lütfi Duran, “Atatürk Döneminde Danıştay”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, II/3, (1981), s.20.

²⁰⁰ Mehmet Aktuna, “İdari Yargıda Bilirkişinin Yasaklı Olması ve Reddi”, *Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), (2019), s. 19.

²⁰¹ 3546 Sayılı Devlet Şûrası Kanunu, *Resmî Gazete*, (30.12.1938), S.4098, s. 11045.

şeklinde ifade edilmiştir. 521 sayılı Danıştay Kanunu; 1982 yılında çıkarılan 2575 sayılı Danıştay Kanunu, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'na kadar uygulanmıştır. 1982 yılında kabul edilen ve günümüzde de yürürlükte olan Kanunlar ile Danıştay haricinde ilk derece İdare ve Vergi Mahkemeleri ile Bölge İdare Mahkemeleri Kurulmuştur²⁰².

Bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinin kurulmasıyla ve usul konularının düzenlenmesiyle, 24.12.1964 tarihli Danıştay Kanunu'nda bulunan hükümlerin gözden geçirilerek Danıştay'da ve idare ile vergi mahkemelerinde uygulanır olmasıyla İdarî Yargılama Usûlü Kanunu bağımsız bir usul kanunu olarak hazırlanmıştır²⁰³. 06.01.1982 tarihinde kabul edilen İYUK'nin idarî genel esaslarında yer alan madde 1'de "Danıştay Kanunu, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun ile birlikte idarî yargı reformunu oluşturduğu", ifade edilmiştir²⁰⁴. 1982 tarihli İdari Yargılama Usulü kanunu; genel esaslar, idari davalarda yetki ve bağlantı ile görevsizlik ve yetkisizlik durumlarında yapılacak işlemler, kararlara karşı başvuru kanalları ve çeşitli hükümlerin yer aldığı dört bölüm ve toplam 65 madde halinde hazırlanmıştır. İdari Yargılama Usul Kanunu'nun bazı maddelerinde 1990, 1994, 1999, 2012, 2013, 2014 ve 2021 yıllarında değişiklik, ekleme ve düzenleme yapılmıştır.

Kanunun duruşmalara uygun esaslar başlıklı 18. maddesinde, "duruşmalı işlerde savcılar, keşif, bilirkişi incelemesi veya delil tespiti yapılmasını yahut işlem dosyasının getirtilmesini istediklerinde, bu istekleri görevli daire veya kurul tarafından kabul edilmezse, işin esası hakkında ayrıca yazılı olarak düşünce bildirirler" fıkrası yer almaktadır. İvedi yargılama usulü başlıklı 20/A maddesinin ikinci fıkrasının f bendinde; bu davaların dosyanın gelişmesiyle birlikte en geç bir ay içinde karara bağlanacağı şeklinde ara kararı verilmesi, keşif, bilirkişi incelemesi ya da duruşma yapılması gibi işlemlerin hızla sonuçlandırılacağı hükme bağlanmıştır. Benzer şekilde 20/B maddesinde

²⁰² Umur Yıldırım, *İYUK Nedir? - İdari Yargılama Usulü Kanunu I İdari Dava*, <https://kadimhukuk.com.tr>, E. T. 11/05/2022.

²⁰³ Aktuna, "İdari Yargıda Bilirkişinin yasaklı Olması ve Reddi", s. 25.

²⁰⁴ 2577 sayılı İdarî Yargılama Usûlü Kanunu, *Resmî Gazete*, (20.01.1982), S.17580.

de merkezî ve ortak sınavlarla ilgili yargılama usulünde benzer işlemlerin hızla sonuçlandırılacağı hükmüne bağlanmıştır. Kanununun 31/1. maddesinde

“hâkimin davaya bakmaktan yasaklı olması ve reddi, yetkinlik, üçüncü kişilerin davaya dâhil olması, davanın ihbarı, tarafların vekilleri, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin belirlenmesi, yargılama masrafları, adli yardım durumunda ve duruşma esnasında tarafların mahkemenin sükûnunu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemlerde HUMK hükümleri uygulanır”

hükmü getirilerek bu kanunda belirtilmeyen hususlarda HMK’nin uygulanacağı belirtilmiştir. 3.11.2016 tarihinde bu maddeye ekleme yapılarak bilirkişilerin, bölge kurulları tarafından hazırlanan listelerden seçileceği ve bilirkişiler hakkında Bilirkişilik Kanunu’nun ve 6100 sayılı HMK’nin (md. 275 ve 286) ilgili hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir. Yargılamanın yenilenmesine dair yer verilen madde 53’te bulunan hükümlerden biri bilirkişinin bilerek gerçek dışı beyanda bulunduğu mahkeme tarafından tespit edilmesi halinde yargılamanın yenilenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

İdari yargılama hukukunda bilirkişilik, idari yargılamanın nasıl yapılması gerektiğini düzenleyen İYUK’de özel olarak düzenlenmemiştir. 1086 sayılı HUMK’nin ilgili hükümlerine atıf yapılarak bilirkişilikle ilgili durum belirlenmiştir. Bilirkişi incelemesi, hukuk yargılamasında nasıl uygulanıyorsa, idari yargıda da aynı şekilde uygulanmaktadır. Bilirkişinin seçimine dair küçük değişiklikler bulunsa da İdari yargının kendine özgü nitelikleri bilirkişilik kurumunun uygulanmasını değiştirmemektedir. Bu durum bilirkişilik kurumunun özelliğinden kaynaklanmaktadır²⁰⁵.

2.3.2. Askeri Yargılama Hukuku

Milletlerin dünyada var olup varlıklarını devam ettirebilmeleri için yaşamsal öneme sahip savaşlarla beraber ortaya çıkan askeri ceza ve disiplin hukuku, hukuk dalları içerisinde en köklü olanıdır. Hukuk tarihindeki sürece bakıldığında askeri ceza ve disiplin hukukuna ilgili en geniş çerçevesi olan hükümlerin, ilk askeri suç tanımlamasının ve genel suç-askeri suç ayrımının Roma Hukukunda düzenlendiği bilinse de bu alanda Roma Hukukunun ilk sırada yer aldığı söylenemez. Moğol Kanunlarında da askeri ceza ve

²⁰⁵ Ramazan Yıldırım, Zehra Odyakmaz vd., “İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişilik Uygulamaları”, s.12.

disiplin hukukunu içeren düzenlemelerin olduğu bilinmektedir. Avrupa ülkeleri içerisinde, askeri ceza hukukuyla alakalı düzenlemeleri kural gücü niteliğinde tek metin haline getiren ilk Avrupa ülkesi Almanya olmuştur²⁰⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren askerliğe büyük değer ve özen gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nde diğer hukuk dallarında olduğu gibi askeri hukukta da İslam kurallarının etkisi büyük olmuştur. Osmanlı Devleti'nde devamlı ordu niteliğinde olan yeniçerilere dair yapılan bazı hükümler ilk askeri ceza hukuku hükümleri olarak bilinmektedir. 16 Haziran 1826 tarihinde meydana gelen Vaka-i Hayriye ile yeniçerilik ocağı kaldırılmış yerine kurulan Nizam-ı Cedid ordusunda askeri suç ve cezaları belirleyen bir kanun çıkarılmıştır. 1828 (1244) tarihinden itibaren “Kanunname-i Asakiri Muhammediye” ismiyle yürürlüğe giren kanun askeri ceza kanunu özelliğinin yanı sıra, askeri hizmetlerin ve görevlerin ifasını düzenleyen iç hizmet kanunu özelliğini de taşımaktaydı. Modern anlamda ilk Askeri Ceza Kanunu ise II. Mahmut döneminde 1837 (1253) tarihinde “Cezanname” (Kanunname-i Ceza-i Askeriyye) adı altında uygulanmaya başlanmıştır. Cezanname adlı bu kanun Fransız buyruklarından alınarak mecelle özelliğinde ve Askeri Ceza ile alakalı ilk toplu kanun niteliğini taşımaktadır²⁰⁷. (1253) 1837 tarihinde hazırlanan Askeri Ceza kanununun bazı maddelerine 1828 tarihli kanundan usul hükümleri sevk edilmiştir²⁰⁸. Bu kanunla birlikte ilk defa genel yargı askeri yargı ayırımına gidilmiştir. Yaklaşık olarak 50 yıl kadar yürürlükte kalan Kanunname-i Ceza-i Askeriyye dönemin ihtiyaçları karşısında yetersiz kalınca Fransız Askeri Ceza Kanunundan yararlanılarak 1869 (1286) tarihinde iki bâb (bölüm) ve 206 madde halinde hazırlanan Askeri Ceza Kanunname-i Hümayunu kabul edilmiştir. 1930 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanunun bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Askeri Ceza Kanunname-i Hümayununa dayanılarak verilen cezalar dönemin resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayi ve on beş günde bir yayımlanan ve büyük çoğunluğu askeri hadiselerden oluşan Ceride-i Askeriye'den ilan edilerek duyurulmuştur. 1869 tarihli Kanun'da yer alan; duruşmaların aleni olması, sanığa savunma hakkının tanınması,

²⁰⁶ Alkın Karakurumer, “Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri”, *ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, IX/2, (2021), s.224-225.

²⁰⁷ Fehmi Şener Gülseren, “Askeri Ceza Hukukunda Müessir Fiil Suçları”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku*, (Basılmamış Doktora Tezi), (1990), s.28-29.

²⁰⁸ Sahir Erman, *Askeri Ceza Hukuku (Umumi Kısım ve Usul)*, 5. Baskı, İstanbul, 1970, s.301.

hâkimin reddi müessesesine gidilmesi, davaları nakletme hakkının bulunması ve temyiz gibi haklara dair maddeler yürürlükten kaldırılmıştır²⁰⁹.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan ceza hukuku ve yargı örgütüne paralel şekilde, askeri ceza mahkemeleri olan ve “divan-ı harb” genel ismiyle gelişime dâhil olarak teşkilatlanan askeri mahkemeler görev yapmıştır²¹⁰. Tanzimat dönemi ve sonrasında yaşanan batı kaynaklı kanunlaştırma hareketinin içerisinde yer alan askeri hukukun eksiklikleri, II. Abdülhamid döneminde yapılan çalışmalarla ve Alman Askeri Ceza Kanunu'nun tercüme edilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Kanunun tercüme edilmesi için askeri dairede yabancı dil bilenlerden oluşan bir komisyon hazırlanarak bir mazbatayla padişahın onayına sunulmuştur. 5 Mart 1880 (23 Rebiyülevvel 1297) tarihinde padişah tarafından kabul edilen mazbata Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir. Kanunun değiştirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması için Erkan-ı Harbiye reisi Ethem Paşa başkanlığında Levazımat Dairesi Birinci Şube Müdürü Ahmet Vehib Paşa, ferikamdan Feyzi Paşa, İstihkâm Dairesi Reisi Abid Paşa, Topçu Dairesi İkinci Şube Müdürü Kaymakam Bekir, Erkan-ı Harbiye binbaşılardan Osman ve Hilmi Beyler ve diğer kişilerin katılımıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun hazırladığı kanun tercümesi ve bazı eklemeler Bâb-ı Âlî tarafından uygun görüldükten sonra Şuray-ı Devletçe de kabul edilerek padişahın arzına sunulmuştur²¹¹.

Askeri Ceza Kanunu'nun ikinci kısmında yer alan 62. maddesinde hâkimin aynı davada şahit veya ehl-i hibre olarak dinlendiği durumda görevini yapamayacağı belirtilmiştir²¹². Sorgu hâkiminin yetkilerini belirten 90'ıncı maddede, 89'uncu maddede yazılı amaca ulaşmak için şahitlerle beraber ehl-i hibrenin yeminli ifadelerinin alınması da dâhil olarak sorgu hâkiminin her türlü araştırmayı yapacağı düzenlenmiştir. Aynı maksada binaen ilgili makamlardan ve kurumlardan bilgi isteyebileceği; adli ve askeri sorgu hâkimleri aracılığıyla istinabe yapabileceği de belirtilmiştir. Madde 92'de zabıt varakasının düzenlemesine dair hükmün içinde maznunun, şahitlerin ve ehl-i hibrenin dinlenmesinde

²⁰⁹ Olgun Değirmenci- Alkın Karakurumer, “Askeri Ceza Kanunda Düzenlenen Firar Suçlarının Osmanlı'dan Günümüze Tarihsel Gelişimi”, *Adalet Dergisi*, S.64, s.299, 301-302.

²¹⁰ Osman Köksal, “Tarihsel Süreci İçinde Bir Özle Yargı Organı Olarak Divan-ı Harbi Örfleri (1877-1922)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996, s.37

²¹¹ Nuran Koyuncu-Salih Kış, “Alman Askeri Ceza Kanunnamesinin Osmanlı Askeri Ceza Kanunnamesine Tatbiki”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, (2011), s.178-179.

²¹² Askeri Ceza Kanunu, *Resmî Gazete*, (14.06.1930), S. 1519, s. 9058.

zabıt kâtibinin bulunacağı ve zorunlu hallerde ehl-i hibre ve münasip birinin bu görevi yapacağı belirtilmiştir. Keşif, muayene, şahit ve ehl-i hibre işlerinde bulunacakları belirten madde 94'ün ikinci fıkrasında, bir şahit veya ehl-i hibrenin duruşma sırasında hazır bulunmayacağı düşünülen veya mekânın uzaklığı nedeniyle bulunması zor olan durumlarda bu kişilerin dinlenmesinde aynı hükmün geçerli olacağı ifade edilmiştir. Ehl-i hibrenin tabi olacağı hükümlerin yer aldığı md. 115'te, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 116'ncı ve 118'inci maddelerine aykırı ehl-i hibre ve keşfe dair hükümlerinin askeri adliyede de geçerli olacağı belirtilmiştir. Kanunun 116'ncı maddesinde ehl-i hibrenin seçimi ve sayısının tayini âmiri adliye acele durumunda sorgu hâkimine ait olduğu ifade edilmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasının (a) bendinde askeri hakimlerin soruşturmada ilk ehl-i hibre sıfatıyla bulunacağı belirtilmiştir. Madde 117'de belirli hususlarda oy ve görüşlerini beyan ile belirlenmiş resmi ehl-i hibrenin varlığı durumunda özel sebepler olmadığı sürece başkasının tayin edilmeyeceği vurgulanmıştır. Şahit ve ehl-i hibrenin vekil ve istinabe yoluyla dinlenmesine dair md. 149'un birinci fıkrasında hastalık, maluliyet veya suçlamanın mümkün olmayan başka bir nedenle bir şahit veya ehl-i hibrenin uzun veya belirsiz bir zaman için duruşmada hazır bulunamayacağı anlaşılırsa amiri adli bir askeri hâkim aracılığıyla veya istinabe yoluyla onun dinlenmesine karar verebileceği düzenlenmiştir. Yemin verilmesi gereken konularda yeminden sonra dinlenebileceği hükmü bulunmaktadır. Şahit ve ehl-i hibrenin dinleneceği günün bildirilmesi hususunu içeren md. 150'de; işin gecikmesine neden olmayacaksa şahit ve ehl-i hibrenin dinlenmesi için belirlenen gün, amiri adli tarafından sanık ve savunacak kişiye bildirilir, denilmektedir. Bu kişilerin dinlenme sırasında hazır bulunmasının şart olmadığı yer almıştır²¹³. Şahit ve ehl-i hibrenin üye, savcı ve sanık tarafından açıklayıcı bilgiler istenmesini kapsayan md. 168'in birinci fıkrasında; savcı ve sanık tarafından gösterilen şahitlerle ehl-i hibrenin dinlenmelerini ve soruşturmalarını azadan biri veya savcı veya müdafî isterlerse bunların soru sormalarına izin verileceği ifade edilmektedir. Müdafî (savunucu) soruları ancak duruşmayı idare eden hâkim aracılığıyla sorabilir, cümlesi bulunmaktadır. Duruşmaya nasıl başlanacağı konusunu açıklayan md. 169'da; duruşmaya sanık, müdafî, şahitler ve ehl-i hibrenin yoklanması ile başlanacağı belirtilmiştir. Şahitler ve ehl-i hibrenin öncelikle doğru ifadelerinin okunacağı halleri içeren md. 178'de, bir şahit veya ehl-i hibre bir olayı hatırladığını ifade

²¹³ Askeri Ceza Kanunu, *Resmî Gazete*, (14.06.1930), S. 1519, s.9060,9062, 9064-9065.

ederse, önceki şehadetini içeren zabıt varakasının o olaya ait olan kısmı okunarak hatırlamasına yardım edileceği ifade edilmektedir. Raporların veya diğer evrakın okunmasına dair bilgiyi kapsayan 181'inci maddede, yüksek mevkide bulunan askeri zümrenin bir şehadet veya düşünceye ait ifadeleri ve sanığın önceden gördüğü ceza sicilleri bir görüşe ait resmi ve ehl-i hibre raporlarının okunacağı belirtilmiştir. Sanığın savunmasını içeren md. 182'de, şahidin, ehl-i hibrenin veya suç ortağının dinlenmesinden ya da herhangi bir olayın okunmasından sonra bunlara karşı sanığın söyleyeceği bir şeyin olup olmadığı sorulur hükmü vurgulanmaktadır. Duruşma zabıtnamesi ve ilgili noktaların açıklandığı md. 200'ün ikinci fıkrasının e bendinde şahitlerin, ehl-i hibrenin, iddia sahiplerinin isimleri ve hangilerine yemin verdirileceği ifadesine yer verilmiştir. Madde 201'de savcının, sanığın ve savunma tarafının, şahitlerin, ehl-i hibrenin ve davacının sözlerinden en önemlilerinin zapta geçirileceği belirtilmiştir. Madde 213'te kayıplar hakkında duruşma açılmayacağı ve sanığın hısımlarından olan kimselerin bile ona vekil tayin etme hakkına sahip olduğu belirtilerek şahit ve ehl-i hibrenin yemin ile dinleneceği ifade edilmiştir. Kanunun beşinci kısmında bulunan 258'inci maddede mahkûmun lehine muhakemenin iadesi sebepleri içinde yeminle dinlenilmiş olan şahit ve ehl-i hibrenin mahkûm aleyhine bilerek veya ihmal ile gerçeğe aykırı şahitlikte bulunduğu veya oy verdiği anlaşıldığında hükmü vurgulanmıştır. Delillerin toplanması hususunun açıklandığı md. 267'de dinlenecek şahitlere ve ehl-i hibreye yemin verilip verilmemesini Askeri Temyiz Mahkemesinin takdir edeceği belirtilmiştir²¹⁴.

Bu kanun 2035 sayılı, 2137 sayılı, 2861 sayılı, 3411 sayılı, 3915sayılı, 3929 sayılı, 4033 sayılı, 4280 sayılı, 4563 sayılı, 4650 sayılı ve 5918 sayılı kanunlarla 11 kez değiştirildikten sonra 25 Ekim 1963 tarih ve 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile kaldırılmıştır²¹⁵. 353 sayılı Kanun 7 kısım ve 259 madde halinde hazırlanarak 26.10.1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Kanunun birinci kısmının birinci bölümü genel esasları, ikinci bölümü askeri mahkemelerin görevlerini, üçüncü bölümü askeri mahkemelerin yetkilerini, dördüncü bölümü hâkimlerin davaya

²¹⁴ Askeri Ceza Kanunu, *Resmî Gazete*, (14.06.1930), S.1519, s.9066, 9068-9069, 9073-9074.

²¹⁵ Erman, *Askeri Ceza Hukuku (Umumi Kısım ve Usul)*, (1970), s.306.

bakması ve reddini, beşinci bölümü kararlar, tefhim ve tebliği, altıncı bölüm mehiller ve eski hale getirmeyi, yedinci bölümü tanıkları içeren hükümler bulunmaktadır²¹⁶.

Bilirkişi, keşif ve otopsi başlığı Yargılama Usulü Kanunu'nun 8'inci bölümünde 62-65 maddeleri arasında düzenlenmiştir²¹⁷. 353 sayılı Kanunun 65'inci maddesine göre, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda yer verilen bilirkişiliğe dair hükümler askeri yargılama çatısı altında da geçerlidir. Kanunun 62 ve 64'üncü maddelerinde açıklanan hükümler bu durumdan ayrı tutulmuştur. Farklı olan hükümlerin başında bilirkişiyi askeri yargılama hukukunda son soruşturma safhasında askeri mahkeme, hazırlık soruşturmasında ise askeri savcı belirlemekte ve sayısına da karar vermektedir. İkinci farklı olan husus da kimlerin bilirkişi olabileceği hakkındadır. İki kanunun da birleştiği nokta, resmi bilirkişi bulunuyorsa özel nedenler ortaya çıkmadığı sürece başka bilirkişi seçilmeyeceğidir. Adli tıp ile alakalı konularda yalnızca askeri hekim ve makamların görüşleri kabul edilmekte iken daha sonra yapılan değişiklikle bu durum değiştirilmiştir. İlk etapta askeri hekimlerin bilirkişi olmaları muhafaza edilmiş ise de bu kural iki açıdan yumuşatılmıştır. Birincisi mevcut olay askeri hekimin ihtisas alanını aşıyorsa daha uzman bilirkişiye başvurulabilecektir. İkinci husus ise olayın önemine binaen adli tıp kurumundan ve diğer resmî kurumlardan istifade edilebilir şeklindedir²¹⁸.

04.07.1972 tarihinde yürürlüğe giren ve 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'nda özel olarak bilirkişilik ile ilgili bir hükme yer verilmemiştir. 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu ile 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'nun, İYUK ile HUMK'nin uygulanacağı haller başlıklı 56'ncı maddesine "bilirkişiler hakkında Bilirkişilik Kanunu ve 6100 sayılı HMK'nin ilgili hükümleri uygulanır" hükmü eklenmiştir²¹⁹. 353 sayılı Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun sekizinci bölümünde yer alan bilirkişi, keşif ve otopsi başlığı altında bulunan bilirkişiye dair madde 62' otopsiye dair 64 ve 65.²²⁰ maddeleri 29.06.2006 tarihli kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır²²¹.

²¹⁶353 Sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu, *Resmî Gazete*, (26.10.1963), S.11541.

²¹⁷ Köroğlu, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, (2001), s. 103.

²¹⁸ Erman, *Askeri Ceza Hukuku (Umumi Kısım ve Usul)*, (1970), s. 413-415.

²¹⁹ Rüknettin Kumkale, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, Seçkin Hukuk, Ankara, 2018, s.88.

²²⁰Madde 62-64-65 için bkz. *Resmî Gazete*, (26.10.1963), S.11541, s.5.

²²¹ Kumkale, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, (2018), s. 86.

2.3.3. Vergi Usul Kanunu

Tarih boyunca kurulan devletlerde vergi belirlemek ve belirlenen vergileri toplamak adına sistem geliştirmek önemli bir konu olmuştur. Osmanlı Devleti de XVI. yüzyılın başlarından itibaren fetihlerle genişlettiğı topraklarda o bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını göz önüne alarak düzenlemeler yapmıştır. Osmanlı idaresi adil ve basit bir vergi düzeni kurmak için geçmişte kurulan Türk devletlerinin vergi sisteminden yararlanarak vergi kaynaklarını belirleme yolu olan tahrir sistemini benimsemiştir. Her vilayet ve sancak için vergi sisteminin kurallarını belirleyen, vergi verecek kimselerle sipahi veya devlet ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini düzenleyen çeşitli kanunnameler çıkarmıştır²²².

Kuruluşundan itibaren merkeziyetçi bir vergi devleti idaresi teşkil edememiş olan Osmanlı Devleti’nde vergiler, toprak ve askeri düzenin iç içe geçmiş olduğı tımar sistemi çerçevesinde toplanmaya çalışılmıştır. Merkeziyetçi bir vergi idaresi kuramamış olan devlet, vergi gelirlerinin önemli bir kısmını vali, sipahi, kadı, subaşı vb. kamu görevlilerine ayırmıştır. Tımar sistemi dışında kalan topraklarda vergiler, iltizam usulüyle ve mültezimler eliyle toplanmıştır. Mültezimler toplanan vergiyi arttırmak adına halka baskı yapmışlardır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vergi tahsil etmeyi devlet ve yükümlüler adına güvenli hale getirmek amacıyla halk tarafından seçilen ayanlar aracılık etmeye başlamışlardır. Başlangıçta halkı mültezimlere karşı koruyan ayanlar sonradan mültezimlerle anlaşarak kendileri iltizam almaya başlamışlardır. İmparatorluğun gücü azaldıkça ayanların bölgesel gücü ve etkinliğı artmaya başlamış ve 1804 yılında Sened-i İttifak ismiyle bilinen anlaşma ile padişahın vergilendirme gücü ve yetkisi ayanlar yararına sınırlandırılmıştır²²³. 1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanıyla padişah, tek taraflı olarak kendi iradesi ile vergilendirme gücünü sınırlandırmıştır. Tanzimat Fermanında vergi adaletinin sağlanmasıyla ilgili hükümler yer almış ve uygulamayı denetlemek için padişahın atayacağı ve görevlerine son verebileceğı kişilerden oluşan Meclis-i Ahkâmı Adliye adlı bir meclis kurulmuştur. Tanzimat sonrasında vergi hukuku alanında vergi sisteminde yapılan düzenlemeler içerisinde kanun adı verilebilecek hukuki bir metin bilinmemektedir. Bu düzenlemeler daha çok;

²²² Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, (2015), s. 167.

²²³ Muallâ Öncel- Nami Çağan-Ahmet Kumrulu, *Vergi Hukuku*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, I, Ankara, 1985, s.10.

hazırlanma, onaylanma, yaptırım gücü ya da değiştirilme yöntemi açısından önemli farklılıkları olmayan nizamnameler, talimatnameler veya iradeler olarak düzenlenmişlerdir²²⁴.

1856 yılında ilan edilen ıslahat fermanı ve 1875 yılında ilân edilen Adalet Fermanları ile padişah, vergilendirme konusunda yabancı devletlerin baskısı ile belli ilke ve kaidelere uymayı kabul etmiştir. 1881 yılına gelindiğinde dış borçlarını ödeyemez hale gelen Osmanlı Devleti'nde siyasal ve malî egemenlikten ödünler verilmesi sonucunu yaratan "Muharrem Kararnamesi"²²⁵ ilân edilmiştir. Bu kararname ile bazı vergilerin oranlarını belirleme ve tahsil yetkileri Düyunu Umumiye İdaresine verilmiştir. Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti, 1920 yılında Sevr Anlaşmasını imzalayarak Düyunu Umumiye İdaresinin yetki alanı dışında kalan kamu gelirlerini İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir malî komisyonun yönetimine bırakmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ekonomik bağımsızlığını tümüyle kaybetmiştir. Millî mücadeleyi zaferle sonuçlandıran Mustafa Kemal, Osmanlı borçlarını kabul etmiş fakat Sevr Anlaşması ve Muharrem Kararnamesini reddetmiştir. 1921 yılında hazırlanan Anayasa ile bütün yetkiler mecliste toplanmış ancak vergilendirmeye dair bir hüküm Anayasa'da yer almamıştır. 1921 yılında çıkarılan Başkomutanlık yasası ile meclisin yetkileri Mustafa Kemal'e bırakılmış ve yayımlanan Tekâlifi Milliye emirleriyle mali yükümlülükler belirlenmiştir. 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşmasıyla ekonomik bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1924 Anayasasının 84 ve 85. maddelerinde vergiyi devletin genel harcamalarına halkın katılması olarak tanımlamakta ve vergilerin sadece yasa ile belirlenip tahsil edilebileceğini belirtmekteydi. Bununla birlikte 1924 Anayasasında vergi kanunlarının Anayasaya uygunluklarının yargısal denetimi gerçekleştirilememiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en önemli vergi reformu 1949-1950 yıllarında yapılmıştır. Bu tarihlerde Federal Almanya Cumhuriyeti yasaları esas alınarak Gelir, Kurumlar ve Vergi Usul Kanunları kabul edilmiştir. 1953'de Tahsili Emval Kanununun yerine Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunu, 1957 yılında ise dolaylı vergiler alanında Gider Vergileri Kanunu çıkartılmıştır. 1971 yılında

²²⁴ Berrin Günay-Asım Furkan Tekir, "Tanzimat Sonrası Vergi Reformlarının Anayasal Vergilendirme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, XXIV/2, (2018), s. 729.

²²⁵ Muharrem Kararnamesi hakkında geniş bilgi için bkz: Cevdet Küçük-Tevfik Ertüzün, "Düyük-ı Umûmiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, X., İstanbul, 1994, s.58-62.

1961 Anayasasında yapılan değişiklikle vergilerin yasallığı ilkesi yumuşatılarak Bakanlar Kuruluna belli hudutlar dâhilinde mali yükümlülüklerin muaflık, istisna ve oranlarında değişiklik yapma yetkisi verilmiştir. 1970-1980 yılları arasında yasamanın ağır işlev görmesi sebebiyle vergi kanunlarında yapılması gerekli değişikliklerden az bir kısmı yapılabilmektedir. 12 Eylül 1980'den sonra ise neredeyse tüm vergi yasalarında önemli değişiklikler yapılarak yürürlüğe girmiştir²²⁶.

Vergi hukuku, bir tarafta devletin diğer tarafta kişilerin bulunduğu vergi ilişkisini incelenmektedir. Bu ilişkinin temelinde devletin vergilendirme yetkisinin yanında taraflar eşit değildir. Bu yüzden vergi hukuku kamu hukuku alanına girmektedir²²⁷.

Vergi yargılama hukuku ise vergi yükümlüsü ile vergi idaresi arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların yargı teşkilatı içerisinde çözüm usullerini incelemektedir. Bu hususla alakalı yasal düzenlemelerin olduğu kanunlar arasında İdari Yargılama Usulü Kanunu ve Danıştay Kanunu da bulunmaktadır. Vergi usul hukuku da vergi ilişkileri dolayısıyla doğan hak, yetki ve görevlerin yerine getirilmesi ve kullanılma yöntemlerini gösteren kuralları içermektedir. Vergi usul hukuku konuları arasında vergilerin tarh ve tahakkuku, süreler, tebliğ, zamanaşımı, mükellefin ödevleri, değerlendirme, amortisman, vergi cezaları vb. gibi konular bulunmakta ve ilgili yasal düzenlemeler Vergi Usul Kanunu içinde yer almaktadır. Vergi Usul hukuku kapsamında, yetkili makamlar tarafından istenilen matrah ve servet takdirlerini belirlemek ve vergi kanunlarında yazılı fiyat, ücret ya da diğer matrah ve değerleri takdir etmekle görevlendirilen genel yetkili takdir komisyonları oluşturulmuştur. Komisyonlar bu görevleri yerine getirirken vergi inceleme yetkisine sahip olmakla birlikte gerektiğinde bilirkişiden yararlanabilme hakkına sahiptirler. Vergi işlerinde görevlendirilen bilirkişiler, vergi işlem ve incelemeleri ile görevlendirilmiş olan memurlar, vergi yargı kurumlarında görevlendirilenler ve vergi kanunlarına göre kurulan komisyonlara dâhil olanlar vergi mahremiyetine uymak zorundadırlar²²⁸. Belirtilen bu kişiler görevlerinden ayrılmış olsalar dahi bu yasağa uymakla yükümlüdürler²²⁹. Vergi usul hukukuna göre başvurusu yapılan inceleme ve araştırma konusuyla alakalı olarak

²²⁶ Öncel vd., *Vergi Hukuku*, 1985, s.11-13.

²²⁷ Nurettin Bilici, *Vergi Hukuku*, Seçkin Yayınları, 31. Baskı., s.28.

²²⁸ Bilici, *Vergi Hukuku*, 31. Baskı, s. 31,60,128.

²²⁹ Mahmut Kalenderoğlu, *Vergi Hukuku-Türk Vergi Sistemi*, Agon Yayınları, 16. Baskı, 2014, s.33.

baş denetçi veya denetçiler bilirkişi görevlendirebilme ve şahit dinleyebilme hakkına sahiptirler²³⁰.

Vergi yargılamasında bilirkişilik, vergiye neden olan özel hukuk ilişkisi ile bağlantılı meselelerin ispatlanması ve vergilendirme süreciyle alakalı olarak vergi idaresinin veya yükümlünün işlemleri hakkında bilirkişi incelemesine başvurulabileceği şeklinde iki temel amaçla yer almıştır²³¹. Vergi uyuşmazlık davalarında eski vergi hâkimlerinin görev almaları ve bilirkişilik yapmaları Danıştay ve Yargıtay'da verilen bazı kararlara göre kabul edilmemiştir²³².

Vergi yargısında bilirkişi hususunda İYUK, HUMK'ye göndermede bulunmuştur. Bu gönderme sebebiyle bilirkişi reddedilebilir şeklinde ortaya bazı farklar çıkmıştır. Takdir komisyonunda bulunan üyeler hakkında bu konuda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bilirkişinin tarafları dinleme yetkisinin olmamasına karşılık takdir komisyonunun inceleme yetkisi bunu da kapsamaktadır. Yargıç gerektiğinde ikinci bir bilirkişiyi görevlendirebilir; vergi dairesi komisyon kararına karşı yeniden aynı yola gidemez. Bilirkişi kararları yargıcı bağlamaz; fakat vergi dairesi komisyon kararı ile bağlı olup buna karşı ancak mahkemeye başvurabilir. Vergi dairesi açısından bağlayıcı olan komisyon kararı, vergi yargıcı açısından ise takdiri delil niteliğindedir. Vergi yargıcı gerektiğinde komisyon kararına konu olan mesele için bilirkişiye başvurabilir. Takdir komisyonu tarafından yapılan belirlemeyle tarh edilen vergiye karşı dava açıldığında komisyon belirlemesinin yanlışlığını ispatla yükümlüdür. Aynı hususta yükümlü de mahkemeden bilirkişiye gidilmesini isteyebilir²³³. Takdir komisyonlarının tarh işleminden önce yaptığı maddî tespitlere, değerlendirmelere karşılık olarak bilirkişi, yargı sürecinde teknik bilgi ve uzmanlık isteyen meselelerde hâkime yardımcı olmak için bilgi verir.

Vergi Usul Kanununun 5. maddesinde bulunan hükme göre vergi işlemleri ve incelemeleri yapan memurlar; vergi mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştay'da görevli bulunanlar, vergi kanunlarına göre kurulan komisyonlarda olanlar, vergi işlerinde görevli olan bilirkişiler görevleri dolayısıyla yükümlünün ve yükümlüyle

²³⁰ Bilici, *Vergi Hukuku*, 31. Baskı., s. 169.

²³¹ Organ-Sevinç, "Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişilik Kanun Tasarısının Getireceği Yenilikler", s. 120.

²³² Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s.78.

²³³ Öncel-Çağan-Kumrulu, *Vergi Hukuku*, (1985), s.118-119.

alakalı olan kimselerin, işlem ve hesapları, işleri, işletmeleri, servetleri veya meslekleriyle ilgili öğrendikleri sırları ya da gizli kalması gereken diğer konuları açıklayamaz; kendilerinin ve üçüncü kişilerin yararına kullanamazlar. Bu yasak belirtilen kişiler görevlerinden ayrılmış olsalar dahi geçerlidir. Bu yasağa uymayanlara Türk Ceza Kanunu'nun 198. maddesinde yazılı cezanın iki katı uygulanır. Bu ceza iki aydan az olmayacak şekilde belirlenmiş ve suçları tekrarlayanlar devlet hizmetinde görev alamaz (VUK. md. 392)²³⁴.

2.3.4. Adli Tıp Kanunu

Adli tıp, insan vücudunu ve insan davranışlarının sonuçlarının, yargılama sürecinde doğru değerlendirilmesi için ihtiyaç duyulan bilimsel çıktıları ve araştırma yöntemlerini içeren, kendine özgü ilkeleri olan; psikoloji, hukuk, kriminoloji, sosyoloji, genetik, biyoloji, biyokimya, patoloji ile ilgili disiplinlerle birlikte çalışan bir bilimdir²³⁵.

Eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinde hukuk ve tıp ilişkisini gösteren işaretler bulunsa da 16. yüzyıla kadar adli tıpla alakalı önemli bir uygulamayla karşılaşılmamıştır. Fakat 1566'da Paris'te Ambrois Pare isimli bir hekim ilk otopsiyi yaparak adli tıbbın babası unvanını almıştır. 1602 yılına gelindiğinde İtalyan Fortuna Fidelli adli tıp konusunda bilinen ilk büyük eseri kaleme almıştır. Daha sonra hem Fransa'da hem de Fransa dışında konuyla ilgili pek çok eser yayımlanmıştır. 1650 yılında da ilk defa adli tıp dersleri Almanya'da Leipzig Üniversitesi Tıp Fakültesi ders programına girerek okutulmaya başlamıştır. Adli tıp çalışmaları 19. yüzyılın ilk yıllarında sistematik bir şekilde ve bilimsel olarak başlamış, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sayesinde ayrı bir bilim dalı haline dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nde de adli tıp batıyla aynı tarihlerde başlatılmış ve bu konuda önemli bir aşama kat edilmiştir.²³⁶

Doktor Bernard'ın çalışmalarıyla 1841 yılında yayımlanmaya başlanan bir fermanla Avrupa'daki tıp okullarında olduğu gibi Türkiye'de de kadavralar üzerinde diseksiyon²³⁷ uygulaması yapılmaya başlamıştır. Adli tıp dersleri de Tıbbi Kanuni ismiyle ve Doktor Bernard'ın hocalığında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin ders programında yer alarak

²³⁴ Öncel vd., *Vergi Hukuku*, (1985), s.242, 256.

²³⁵ Çayan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*, (2013), s. 40.

²³⁶ Ahmet Yüksel, "Osmanlılarda Otopsi", *Bellekten*, LXXVII/280, (2013), s. 876.

²³⁷ Kesip ayırma, *Türkçe Tıp Dili Kılavuzu*, Kocaeli Üniversitesi Basımevi, 2. Basım, 2017, s.29,

okutulmuştur. 1909 yılından itibaren de adli tıp dersleri önceleri seçmeli, daha sonra da zorunlu olarak Hukuk Fakültesi ders programlarına konulmuştur²³⁸.

Cumhuriyetin ilanının ardından çağın gereklerine uygun modern hukuk çalışmaları neticesinde, hâkim ve savcıların adalete ve gerçeğe ulaşabilmesi amacıyla adli tıbbın uzmanlık şubesi haline getirilmesi prensipte benimsenmiştir. Bu prensibin gereği olarak 19.04.1926 tarihli ve 813 sayılı kanun ile Adalet bakanlığına bağlı “Tıbb-ı Adlî Müessesesi” kurulmuştur²³⁹. 27 yıl sonra yeni bir kanun olarak hazırlanan 08.07.1953 tarihli ve 6119 sayılı Adli Tıp Müessesesi kanunu kabul edilmiştir²⁴⁰. Kanunun 1. maddesinde “Adalet işlerinde bilirkişilik göreviyle görevlendirilmek üzere Adalet vekâletine bağlı (Adlî Tıp Müessesesi) kurulmuştur. Vekâlet gerek gördüğü yerlerde şubeler de açabilir” hükmü yer almıştır²⁴¹. Sonradan bu kanunu uygulamadan kaldıran 1982 tarihli ve 2659 sayılı Adli Tıp Kurumu Kanunu ile bu kapsamda yürütülen hizmetler düzenlenmiş ve kanun günümüze kadar yürürlükte kalmıştır²⁴².

14.04.1982 tarihinde kurulan ve en temel görevi adaletin doğru bir şekilde tecelli etmesi için bilirkişilik yapmak olan Adli Tıp Kurumu, yargılama hukukundaki resmi bilirkişi kurumlarından biridir. Kurumun, merkez ve taşra teşkilatında çok özel konular için ihdas edilmiş kurulları, uzmanlık daireleri ve birimleri bulunmaktadır. Kurumun çalışma ilkeleri ve görevleri Adli Tıp Kurumu Kanunu ile ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu kanuna dayanılarak 2004 tarihli ve 25539 sayılı Adli Tıp Kanunu Uygulama Yönetmeliği düzenlenmiş ve Resmî Gazete ’de yayımlanarak uygulanmaya başlamıştır. 09.07.2018 tarihinde, 703 sayılı Kanun hükmünde kararname ile Adli Tıp Kurumu’nun resmi bilirkişilik kurumu oluşunu düzenleyen, görev ve sorumluluklarını belirleyen maddelerin pek çoğu hükümsüz kılınmıştır²⁴³.

Adli tıp müessesesi kurulduktan sonra kendi içerisinde çeşitli uzmanlık daireleri oluşturulmuştur. Oluşturulan bu uzmanlık daireleri sırasıyla; morg ihtisas dairesi, gözlem ihtisas dairesi, kimyasal tahliller ihtisas dairesi, biyoloji ihtisas dairesi, fiziki incelemeler

²³⁸ Yüksel, “Osmanlılarda Otopsi”, s. 903.

²³⁹ Tıbbi adli müessesesi Kanunu, *Resmî Gazete*, (29.04.1926), no:359.

²⁴⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, Cilt-24.

²⁴¹ *Resmî Gazete*, (11.07.1953), S.8455, s.6677.

²⁴² Kumkale, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, (2018), s. 21.

²⁴³ Deniz Kayılioğlu, “Türk İdari Yargılama Hukukunda Bilirkişilik”, *Türkiye Cumhuriyeti Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2019, s.98.

ihhtisas dairesi, trafik ihtisas dairesidir. Adli tıp kurumu çatısı altında oluşturulmuş beş farklı kurul bulunmakta ve bu kurullar ihtiyaç olduğunda bilirkişilik çalışmaları içinde yer almaktadır. Birinci Kurul; adli tıp, patoloji, genel cerrahi, anatomi, dahiliye, kardiyooloji, beyin cerrahisi, kadın doğum; İkinci Kurul; kadın hastalıkları, göz, kulak, burun, boğaz ve genel cerrahi; Üçüncü Kurul; ortopedi ve travmatoloji, nörooloji, dahiliye ve tüberküloz; Dördüncü Kurul; ruh sağlığı ve hastalıkları, psikolog, radyoloji ve nörooloji, Beşinci Kurul; kimya, alerji, immünoloji uzmanlarından oluşmaktadır²⁴⁴.

2.3.5. Bilirkişiliğin Cumhuriyet Dönemindeki Tarihî Süreci

1927 tarihli HUMK ile Türk hukukunda yer edinen bilirkişilik kurumu, başlangıçta, Osmanlı mahkemelerinde olduğu gibi ehl-i vukuf ve ehl-i hibre kavramları ile ifade edilmiştir. 1952, 1955, 1967, 1971 ve 1993 yıllarında HUMK'yi tümüyle değiştirmek adına tasarı çalışmaları yapılmış; fakat bir sonuç alınamamıştır. Kanunu değiştirme çalışmaları bir sonuca bağlanamadığı için kanun maddelerinde zaman zaman ihtiyaç oranında düzenleme, ekleme ve değiştirme yapılmıştır. HUMK'de yapılan değişikliklerin içinde bilirkişiliğe ilişkin maddeler de yer almıştır. Kanunun 275 ve 281'inci maddelerinde, 16.07.1981 tarihinde ve 2494 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır. Madde 275'te "mahkeme çözümü özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren hallerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir. Hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişi dinlemez". 281'inci maddede ise

"bilirkişinin beyan ettiği oy ve görüş hemen tutanağa geçirilir. Bilirkişi birden fazla ise aralarında görüşürler. Görüşme sonucu bildirilen oy ve düşünceler tutanağa yazılır. İşin niteliğine göre bilirkişilerin oy ve görüşlerini yazılı olarak bildirmeleri gerekiyorsa, hâkim, raporun kaç nüsha olacağını ve verileceği süreyi belli eder. Bu süre işin niteliğine göre üç ayı geçemez. Raporun, tarafların ad ve soyadlarını, bilirkişinin çözümü ile görevlendirildiği hususları, inceleme konusu yapılan maddi vakıaları, gerekçeyi, sonucu, bilirkişiler arasında anlaşmazlık varsa bunun sebebini, düzenlendiği günü ve bilirkişilerin imzalarını taşıması gerekir. Azınlıkta kalan bilirkişi ayrı bir rapor verebilir"²⁴⁵

²⁴⁴ Çayan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*, (2013), s. 41-42.

²⁴⁵ 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bu Kanuna Yeni Maddeler Eklenmesi ve 2004 Sayılı İcra ve İflas Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında 2494 Sayılı Kanun, *Resmî Gazete*, (18.07.1981), S.17404, s. 5.

şeklinde değişiklikler yapılmıştır. 26.02.1985 tarihinde 3156 sayılı HUMK’de Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kanunun 278’inci maddesinin üçüncü fıkrası “mahkemeye gelmekten veya gelip te görevden kaçınan ehli-vukuf hakkında tanıklıkla ilgili hükümler uygulanır” şeklinde değiştirilmiştir²⁴⁶. HUMK’de 1981 tarihinde yapılan değişiklikte bilirkişi terimi kullanılırken 1985 yılında yapılan değişiklikte ehl-i vukuf terimi kullanılmıştır. Yapılan değişiklikler ve düzenlemeler ile 1086 sayılı HUMK, 2011 yılında kabul edilen 6100 sayılı HMK yürürlüğe girene kadar uygulanmıştır.

04.04.1929 tarihinde yürürlüğe giren 1412 sayılı CMUK’nin 65-75’inci maddeleri arasında, ehl-i hibre başlığı altında bilirkişilik anlatılmıştır. HUMK’de olduğu gibi CMUK’de de bilirkişilik terimi yerine ehl-i vukuf ve ehl-i hibre terimi kullanılmıştır. Kanunun ehl-i hibre ile ilgili 66, 67, 70, 74 ve 75’inci maddelerinde; 1973, 1985 ve 1992 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. Maddelerde yapılan değişikliklerle birlikte CMUK, 5271 sayılı ve 04.12.2004 tarihli CMK yürürlüğe girene kadar uygulanmıştır.

İdari yargılama usulü bakımından bilirkişilik, 1938 tarihli ve 3546 sayılı Devlet Şûrası Kanunu’nun muhakeme usulü başlığı altında bulunan 44’üncü maddesinde yer almıştır. 06.01.1982 tarihinde kabul edilen ve 65 madde halinde hazırlanan 2577 sayılı İYUK’nin 20. maddesinde bilirkişi incelemesinin diğer işlemler gibi hızla yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kanunun 31/1 maddesinde açıklanan işlemler hakkında HUMK’nin uygulanacağı ifade edilmiştir.

Yargılama kanunları dışında, diğer kanunlarda da bilirkişilerin görev alması gereken bazı hallerin düzenlendiği görülmektedir. 04.11.1983 tarihli Kamulaştırma Kanunu’nda; kadastro görmemiş olan yerlerde yapılacak olan tespit işleminin nasıl olacağına ilişkin madde 9’da taşınmaz malın değerinin tespiti ve kamulaştırma bedeli ile ilgili madde 10, 11 ve 15’te bilirkişilerin görev alacağına ve rapor hazırlayacaklarına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır²⁴⁷.

22.04.1926 tarihinde yürürlüğe giren Borçlar Kanunu’nda da bilirkişiye başvurulması gereken bazı haller belirtilmiştir. Kanunun ikinci kısmında yer bulan madde 199’da hayvan alım satımında hayvanın ayıplı olup olmaması hususunda ehl-i vukuf

²⁴⁶ 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair 3156 Sayılı Kanun, *Resmî Gazete*, (05.03.1985), S.18685, s.10.

²⁴⁷ 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu, *Resmî Gazete* (08.11.1983), S.18215, s. 8-9,12.

muayenesinin talep edileceği belirtilmiştir. Aynı kanunun 380. maddesinde eser sahibinin hak etmiş olduğu ücretten feragat etmediği durumlarda eserin değeri olan bedel hakkında ehl-i hibreden alınacak görüşün hâkim tarafından takdir edileceği vurgulanmıştır. 2011 yılında çıkarılan 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu ile 1926 tarihli Borçlar Kanunu uygulamadan kaldırılrsa da yeni kanunun 224. maddesinde, hayvan satışında satıcıya verilen süre dâhilinde hayvanın ayıplı çıkma durumunda bilirkişiye başvurulacağı hükmü korunmuştur. Yalnızca, yeni kanunda ehl-i vukuf ve ehl-i hibre terimleri yerine bilirkişi terimi kullanılmıştır.

Borçlar Kanunu'nun işin sonucundan pay alma ile ilgili 403. maddesinde de işçi ve işveren arasında yaşanan anlaşmazlığın çözümünde taraflarca ya da hâkim tarafından belirlenen bilirkişiye başvurulacağı düzenlenmiştir. Aracılık ücreti ile ilgili madde 404'te de bilirkişiye başvurulacağı ifade edilmiştir. Yeni kanunun aybın sorumlusunun belirlenmesiyle alakalı 474. maddesinde de bilirkişi görüşünün alınabileceği belirtilmiştir²⁴⁸. Eski kanunda bilirkişi görüşünün alınacağı ile ilgili iki madde var iken yeni kanunda dört maddede bilirkişi görüşünün alınacağına yer verilmiştir.

Bilirkişilik, cumhuriyet döneminde yapılan kanunlarda Osmanlı kadı sicillerinde olduğu gibi ehl-i vukuf ve ehl-i hibre terimleri ile düzenlenmiştir. Yargılama kanunlarında bilirkişinin yapacağı iş ve işlemler belirtilmiş, çalışma düzeni açıklanmıştır. Toplumun zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlarına göre kanunlarda yapılan değişiklikler bilirkişilikle ilgili düzenlemelerde de etkisini göstermiştir. Nihayetinde yapılan değişikliklerin ve düzeltmelerin yetersiz kalması ile kanun koyucu tarafından yeni yargılama kanunları çıkarılmıştır. Bu yeni kanunlarda ehl-i vukuf ve ehl-i hibre terimleri kullanılmamış; düzenlemeler bilirkişilik adı altında yapılmıştır.

²⁴⁸ 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu, *Resmî Gazete* (11.01.2011), S. 27836.

BÖLÜM III: BİLİRKİŞİLİK KANUNU VE BİLİRKİŞİLİĞİN KURUMSALLAŞMASI

Türkiye Cumhuriyeti hukukunda yargılama kanunlarında düzenlenmiş olan bilirkişilik, hâkimin gerektiğinde yardımına başvurduğu bir yardımcısı ve yargılama öznesi olarak değerlendirilmiştir²⁴⁹. Daha önce yürürlüğe girmiş olan birçok kanunda da bilirkişilikle alakalı hükümler bulunmaktadır. Bunlar; 353 sayılı askeri mahkemelerin kuruluşu ve yargılama usulü kanunu; 1602 sayılı askeri yüksek idare mahkemesi kanunu; 2004 sayılı icra iflas kanunu; 2577 sayılı idari yargılama usulü kanunu; 2659 sayılı adli tıp kurumu kanunu; 2942 sayılı kamulaştırma kanunudur²⁵⁰. Kanunlarda bilirkişi ismi kullanılmadan önce ehl-i vukuf, ehl-i hibre, tanık, seçkin tanık, tanık bilirkişi, hâkim yardımcısı gibi terimlerin kullanıldığı bilinmektedir²⁵¹. Anayasa'nın adil yargılanma hakkına dair hazırlanan "Hak Arama Hürriyeti"²⁵² maddesi bilirkişilik kurumunun mevcudiyetini oluşturan en üst mertebedeki düzenlemedir. Bu hak toplumun her bir üyesinin meşru araç ve yollardan yararlanmasıyla yargılamada sav ve müdafaalarını ortaya koyabileceklerini anayasal kapsamda güvence altına almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de yüksek sözleşmecî taraf olarak imzalamış olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Adil Yargılanma Hakkı" başlıklı 6'ncı maddesinde de bu hak, Anayasa'nın düzenlemesine paralel şekilde devlet tarafından güvenceye alınmıştır²⁵³.

2010 yılında Adalet Bakanlığınca hazırlanan bilirkişilik konulu inceleme raporunda Türkiye'de uygulanmakta olan bilirkişilik sistemine dair sorunlar ele alınarak çeşitli çözüm önerileri değerlendirilmiştir. Aynı yıl Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu tarafından adli tıp kurumu faaliyetlerinin denetlenmesine ve adli tıp kurumunun verdiği hizmetin en etkili şekilde nasıl yerine getirilmesi gerektiğine yönelik hazırlanan raporda bilirkişilik kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Hazırlanan iki raporda da bilirkişilik sisteminde ortaya çıkan sorunların; bilirkişilerin eğitimi, denetimi ve seçimi hususunda kurumsal yapı eksikliğinin olduğuna dikkat çekilmiştir²⁵⁴. 2013 ve 2015 yılları

²⁴⁹ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri*, (2001), 1.

²⁵⁰ Kumkale, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, (2018), s.275.

²⁵¹ Sedat Bayrakal, "Bilirkişilik Kanun Tasarısı Bağlamında Sanat Tarihinde Bilirkişilik Uygulamalarına Genel Bakış", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXV, (2016), s. 297.

²⁵² *T.C Anayasası*, Üç Adam Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.54, md. 36.

²⁵³ Kayılıoğlu, "Türk İdari Yargılama Hukukunda Bilirkişilik", (2019), s. 39.

²⁵⁴ Kumkale, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, (2018), s. 19.

arasında Adalet Bakanlığı ile Avrupa Birliği'nin birlikte sürdürdüğü “Geliştirilmiş Bilirkişilik Sistemi Eşleştirme Projesi” çerçevesinde; bilirkişilik kurumunun yargılamaya alternatif ayrı bir adli sistem görüntüsü verdiği, yargılamanın değerini yükseltmediği, hukukî konularda bile bilirkişi mütalaasına gerek duyulduğu, tarafların itirazına bağlı olarak aynı konuda çok fazla bilirkişi görüşünün alındığı ve bu durumun yargılamaları uzattığı, bilirkişi görüşünün aynı şekilde gerekçelere kaydedildiği şeklinde sorunların olduğuna dikkat çekilmiştir. İşaret edilen sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla bilirkişilerin sertifikasyonu, eğitimi, denetimi ve görevdeki etkinliklerinin değerlendirilmesi ile bilirkişiler hakkında düzenleyici ve denetleyici bir yapının kurulması ihtiyacına dikkat çekilmiştir. 17.04.2015 tarihinde kamuoyuna duyurulan yargı reformu strateji planında bilirkişilik müessesesinin mevcut durumunun değerlendirilerek kurumsal olarak yeniden yapılandırılması hedef olarak belirlenmiştir. Burada, Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonunun 2014 verilerine yer verilerek Türkiye’de 100.000 kişi başına 252.6, hâkim başına 23.5 bilirkişinin düştüğü ve Avrupa ülkeleri arasında bilirkişi sayısı olarak Türkiye’nin birinci sırada olduğu ifade edilmiştir²⁵⁵. Yargı reformu kapsamında; bilirkişilik konusunda yaşanan sorunların belirlenmesi ve çözümüne yönelik çalışmalar yapılması, bilirkişilik uygulamalarıyla ilgili hâkim ve savcılara eğitim verilmesi, bilirkişi seçiminde tarafsız olunması ve belirli standartların oluşturulması hedefler arasında gösterilmiştir. Bilirkişi liste ve sicilleri düzenlenirken akreditasyon ve sertifikasyon sürecini yöneterek takip edecek kurumsal bir yapının oluşturulması, üniversiteler, barolar ve meslek kuruluşları ile işbirliği içerisinde olunması ve etkin bir bilirkişi denetim mekanizmasının kurulması stratejik hedefler arasında gösterilen diğer unsurlardandır²⁵⁶.

Yapılan tüm çalışmalar ve toplantılar sonrasında bilirkişilik kanun tasarısı hazırlanmıştır. Tasarıda adli, idari ve askeri yargıda, bu yargı kollarının ve usul kanunlarının kendilerine özgü getirdiği düzenlemeler saklı kalmak kaydıyla bilirkişilik görevinin yeniden düzenlenmesi amaç olarak belirlenmiştir²⁵⁷. Tasarı ile bilirkişiliğin kurumsal bir çatı altında devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Tasarıya bakıldığında bilirkişilik konusunda en

²⁵⁵ Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargı Reformu Stratejisi, 2015, s.38., Kumkale, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, (2018), s. 20.

²⁵⁶ Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargı Reformu Stratejisi, 2015, s.39.

²⁵⁷ Organ-Sevinç, “Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişilik Kanun Tasarısının Getireceği Yenilikler”, s.121.

önemli değişikliğin bilirkişi listelerinin oluşturulması ve seçiminde olacağı, kanunlarda veya uygulamada olan kuralların vurgulanarak güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir²⁵⁸. 4.3.2016 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına sunulan tasarı mecliste yapılan görüşmelerin ardından kanunlaşmıştır. Esas olarak yargılama usulü ile ilgili kanunlarda düzenlenmiş olan bilirkişilik 24.11.2016 tarihli resmî gazetede yayımlanan 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu ile kurumsal bir kimlik kazanmıştır. ²⁵⁹

3.1. Kanunun Hazırlık Süreci

1086 sayılı HUMK ile bilirkişilik yargılamanın en önemli unsurlarından biri olarak faaliyet göstermiştir. Diğer kanunlarda olduğu gibi zaman zaman HUMK ve 6100 sayılı HMK'nin maddelerinde değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Yürürlüğe giren kanunlarda özel durumlar hâsıl olmadıkça mahkemelerin adli tıp kararlarından sonra başka bir bilirkişiden görüş alınması yasaklamış olmasına rağmen uygulamada pek çok hâkim bilirkişi görüşünü kabul etmek durumunda bırakılmıştır²⁶⁰. Bilirkişi seçiminde yaşanan belirsizlikler, hukuki konularda bilirkişilere danışılması, yargılama sürecinin uzamasına etki etmesi ve bilirkişiliğin yozlaştığına dair eleştiri ve şikâyetler nedeniyle bilirkişiliğe dair düzenlemeler yapılmış olsa da 2016 yılına kadar bilirkişilik hakkında tek başına bir kanunlaştırma yapılmamıştır²⁶¹. Bilirkişiliğe dair şikâyet ve eleştiriler nedeniyle bilirkişiliği düzenleyen bir kanun yapılması gereği duyulmuş ve Adalet Bakanlığı tarafından çalışma yapılarak bir tasarı hazırlanmıştır. Hukukçular tarafından tasarının kısa süre içerisinde kanunlaşarak yürürlüğe girmesi beklenmiştir²⁶².

Tasarıda gerekçe olarak; adalet komisyonlarının oluşturduğu liste dışında herhangi bir kurumsal yapının olmaması, bütün yargı kollarını kapsayan bilirkişilik sisteminin olmaması, bilirkişilerin yeterlilik ve yetkinlik seviyelerinin belirlenmemesi, temel bilirkişilik eğitiminin verilmeyişi, bilirkişilik yeterliliği olan kişilerin listelere yeteri kadar dâhil edilmemeleri, bilirkişi rapor standartlarının belirlenmemesi, bilirkişiliğe dair kurallara ve etik ilkelere riayet etmeyenlerin sistem dışına çıkarılamaması, bilirkişilerin hâkimin yetki alanlarına girmeleri, hazırladıkları raporları zamanında teslim etmemeleri,

²⁵⁸ Organ-Sevinç, “Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişilik Kanun Tasarısının Getireceği Yenilikler”, s. 129.

²⁵⁹ Kumkale, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, (2018), s.275.

²⁶⁰ Köroğlu, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, (2001), s. 84.

²⁶¹ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri*, (2001), s.1.

²⁶² Papakçı, “Hukuki Bilirkişilik”, s. 452.

bilirkişiliği meslek olarak görmeleri gibi bilirkişilik kurumu ve bilirkişilere dair eleştiriler gösterilmiştir. Aynı zamanda mesleki yeterliliği olmayan kişilerin bilirkişi olarak atanmaları, hukuki konularda da bilirkişiye başvurulması, bilirkişiden adeta hâkim yardımcısı gibi yararlanılması, yargı yetkisinin bilirkişiye verilmesi, bilirkişilerin görev alanlarının belirlenmemesi, bilirkişi ücretlerinin verilen görevin kapsamıyla uyumlu olmaması ve bilirkişi listeleri dışından bilirkişi görevlendirilmesi gibi hususlar yargı mercilerinin uygulamalarına yönelik eleştiriler olarak tasarıda vurgulanmıştır. Belirtilen sorunların çözümü ve etkin faaliyet ortaya koyabilecek bir sistemin oluşturulması, bilirkişilik eğitiminden görevlendirilmesine kadar düzenleyici bir görev yürütebilecek kurumsal yapının oluşturulmasının zorunlu hale geldiği ifade edilmiştir²⁶³. Tasarı olarak hazırlanan 56 maddenin gerekçeleri açıklandıktan sonra alt komisyonun bu konudaki raporu 20.04.2016 tarihinde TBMM Adalet Komisyonu başkanlığına sunulmuştur. Tasarının hazırlanmış bu haliyle isminin öğretide de dile getirildiği gibi “Bilirkişilik Kurumunun Yapılandırılması Hakkında Kanun” olabileceği muhalefet tarafından ifade edilmiştir²⁶⁴.

T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü’nün 4.3.2016 tarih ve 31853594-101-1227-683 sayılı yazısıyla, TBMM Başkanlığı’na gönderilmiş olan Bilirkişilik Kanun tasarısı 3.11.2016 tarihinde kabul edilerek Türkiye’nin ilk “Bilirkişilik Yasası” olmuştur²⁶⁵. 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu genel hükümlerin yer aldığı birinci bölüm, Bilirkişilik Danışma Kurulu, Bilirkişilik Daire Başkanlığı ve Bilirkişilik Bölge Kurulları başlıklarının yer aldığı ikinci bölüm, bilirkişiliğe kabul, bilirkişilik sicili ve bilirkişilik listesi, bilirkişiliğe kabul şartları başlıklarının bulunduğu üçüncü bölüm, çeşitli ve son hükümlerin açıklandığı dördüncü bölüm, değiştirilen ve uygulamadan kaldırılan hükümlerin bulunduğu beşinci bölüm 56 madde halinde kabul edilmiştir. Böylelikle yargı faaliyetinin önemli bir parçası olarak görülen bilirkişilik kurumsal bir yapı haline getirilmiştir. Kanun koyucu Bilirkişilik Kanunu ile diğer usul kanunlarında yer alan bilirkişilikle ilgili düzenlemelerin beraber uygulanmasını öngörmüştür. Bu yüzden bazı hukukçular bilirkişilik kanunun bir yenilik getirmediğini, farklı yasa, tüzük, yönetmelik ve kararnamelerde dağınık hallerde yer alan düzenlemelerin tek bir kanun çatısı altında

²⁶³ Bilirkişilik Kanunu Tasarısı, S. 388, s.5-7.

²⁶⁴ Bilirkişilik Kanunu Tasarısı, S.388, s.40-49.

²⁶⁵ Sedat Bayrakal, “Bilirkişilik Kanun Tasarısı Bağlamında Sanat tarihinde Bilirkişilik Uygulamalarına Genel Bakış”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XXV, (2016), s.296.

topladığını ve diğer kanunların bir tekrarı niteliğinde olduğunu ileri sürmektedirler. Konuya bu açıdan bakan kişilere göre böyle bir kanuna gerek olmadığı da düşünülebilmektedir²⁶⁶. 2016 tarihinde resmî gazetede yayımlanan 6754 sayılı Bilirkişilik Kanununun üç madde halinde hazırlanan amaç ve kapsamı

“bilirkişilerin nitelikleri, eğitimi, seçimi ve denetimine ilişkin yöntem ve esasların belirlenmesi ile bilirkişilik için etkin ve verimli bir kurumsal yapı oluşturulmasıdır. Bu kanun adli, idari ve askeri yargı alanında yürütülen her türlü bilirkişilik faaliyetini kapsamaktadır. Kanunlarda bilirkişilik hizmeti verebileceği öngörülen kurumlar ile yargı mercilerinin talebi üzerine bilimsel ve teknik görüş bildiren kamu kurum ve kuruluşları bu kanunun kapsamı dışındadır”²⁶⁷

şeklinde ifade edilmiştir. Bilirkişilik Kanunu’nda belirtildiği üzere bilirkişilik tek bir çatı altında düzenlenmiş ve bilirkişilik hususunda iki farklı yönetmelik, liste ve kurallardan kaynaklanan karışıklığa son verilmiştir²⁶⁸.

3.2. Bilirkişilerin Görevlendirilmesi

Çözümü uzmanlığı, teknik ve özel bilgiyi gerektiren durumlarda bilirkişi görevlendirilmektedir. Bilirkişi resen veya ihtiyaç durumunda ilgili makam tarafından bölge kurullarınca düzenlenmiş olan listelerden seçilerek görevlendirilmektedir. Konunun içeriğine göre bir veya birden fazla kişi bilirkişi olarak görevlendirilebilmektedir. Bölge kurulunun hazırlamış olduğu listede ihtiyaç duyulan özellikte bilirkişi olmadığı durumlarda diğer bölge kurullarının hazırladığı listelerden bilirkişi görevlendirmesi yapılabilmektedir. Bilirkişi olarak görevlendirilen kişilere incelenecek konu açık bir şekilde bildirilerek, konunun sınırları, bilirkişi ücreti, cevaplanması istenen sorular, raporun verilme süresi ve gerçek dışı bir görüş bildirilmesi durumunda uygulanacak ceza açıkça belirtilmektedir. Bilirkişiye görev verildikten sonra raporunu hazırlamak için belli bir süre verilmekte, eğer bu süre içerisinde ek süreye ihtiyaç duyulursa süre talebinde bulunabilmektedir. Verilen süre zarfında raporunu hazırlayamayan bilirkişi görevinden alınmakta ve yerine başka bir bilirkişi

²⁶⁶ Hüseyin Melih Çakır, *6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu*, On İki Levha Yay., İstanbul, 2019, s.1-2,16.

²⁶⁷ Kumkale, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, (2018), s. 22.

²⁶⁸ Çakır, s. 7.

görevlendirilmektedir. Bilirkişi yapacağı incelemede ihtiyaç halinde kendisine teslim edilen dosya ve bilgilere ek olarak dosya ve bilgi talebinde bulunabilmektedir.

Sicile ve listeye kayıtlı olan kişiler bilirkişilik görevini kabul etmekle yükümlüdürler. Bilirkişi kendisine verilen görevin uzmanlık alanı dışında ve üzerinde olduğunu kanıtlamak suretiyle görevi kabul edemeyeceğini gerekçeleriyle birlikte ilgili merciye bildirmekle yükümlü kılınmıştır. Bilirkişilik yönetmeliğinin 14. maddesinde bilirkişilerin bilirkişilik yapabilmek adına herhangi bir şekilde reklam yapması yasaklanmıştır²⁶⁹. Kural olarak bilirkişilik görevini kabul etme zorunluluğu olmamasına rağmen Adli Tıp Kurumu ve Yüksek Sağlık Şurası gibi kendilerine görev verilen resmi bilirkişiler bilirkişilik görevini reddemezler²⁷⁰.

3.3. Bilirkişiliğe Kabul Şartları

2016 tarihli bilirkişilik kanunun 10. maddesinde bilirkişiliğe kabul şartları açıklanmıştır. Maddeye göre devletin güvenliğine karşı herhangi bir suç işlemek, yalan yere şahitlik ve yemin etmek, gerçek dışı bilirkişilik yapmak, kaçakçılık-hırsızlık-rüşvet vs. gibi suçlardan dolayı hüküm giymek, terör örgütleriyle irtibatlı olmak, disiplin açısından meslekten veya memuriyetten atılmak gibi durumları yaşamış olan kişiler bilirkişilik yapamayacaktır. Bilirkişilik temel eğitimini tamamlamış olanlar, fiili olarak belirtilen sürede mesleğini icra etmiş olanlar, temel ve alt uzmanlık alanlarına göre yeterliliği olanlar bilirkişilik yapabileceklerdir. Daha önce mesleki yeterliliği olmadığı gerekçesiyle başvurusu reddedilenler bir yıl geçmeden tekrar başvuru yapamayacaklardır. Hukuk eğitimi dışında bir mesleğe sahip olmayan ve herhangi bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar bilirkişilik sicil ve listesine kayıt yaptıramayacaktır²⁷¹.

Bilirkişi siciline kayıtlı olan kişilerin tüm bilgileri bölge kurulları, hâkim ve cumhuriyet savcılarının erişimine açık olarak düzenlenmiştir. Bilirkişiler sicile kayıt olmak şartıyla yemin ederek göreve başlarlar. Adli ve idari yargıda görev alacak olan bilirkişiler, bölge adliye mahkemelerinin yargı çevreleri temel alınarak bilirkişilik bölge kurulları tarafından hazırlanan listelerden seçilerek görevlendirilirler. Türkiye’de Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya,

²⁶⁹ Bilirkişilik Yönetmeliği, (md. 11, 50-52, 54), *Resmî Gazete*, (03.08.2017), S.30143, s.10, 23-24.

²⁷⁰ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s.257.

²⁷¹ Geniş bilgi için bkz. Bilirkişilik Kanunu, *Resmî Gazete*, S.29898, (24.11.2016), Kanun No.6754 s. 7.

Sakarya, Samsun, Trabzon ve Van bölge adliye mahkemelerine bağlı bilirkişi listeleri oluşturulmuştur²⁷². Görevlendirme yapılan yere bir başka bölge daha yakın ise buradaki bilirkişi görevlendirilir. Görevlendirme yapılacak yerde mevcut konu hakkında uzman bilirkişi olmadığında diğer bölgede kayıtlı olan bilirkişiler görevlendirilebilmektedir. Yüksek mahkemelerin ilk derece mahkemesi olarak baktıkları meselelerde, tüm bölge kurulları bilirkişilik listelerinde kayıtlı bilirkişiler arasından görevlendirme yapabilmektedir²⁷³.

3.4. Başvuru, Seçilme Usulü

Kanunun 11'inci maddesinde bilirkişiliğe başvuru, seçilme usulü ve sicile kayıt açıklanmıştır. Buna göre bakanlıkça belirlenen esaslar sağlanarak bilirkişinin, mesleğini icra ettiği yerdeki bölge kuruluna başvuru yapması gerekmektedir. Başvuru belgelerinde eksiklik olması durumunda eksiklerin tamamlanması amacıyla kişiye on beş gün süre verilmektedir. Bölge kurulu karar aşamasında başvuru yapan bilirkişi adayının kanunun 10'uncu maddesinde belirlenen şartlara sahip olup olmadığını değerlendirdikten sonra şartlara haiz olanlar arasından mesleki tecrübesi, eğitimleri veya uzmanlığı en yetkin olanları seçer. Bilirkişiliğe kabul edilenler üç yıl süreyle bu görevi yerine getirmekle yükümlü olmaktadır²⁷⁴.

Bilirkişinin listelere kayıtlı kişiler arasından görevlendirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Liste dışından görevlendirme, listelere kayıtlı bilirkişi olmadığında ve bu durumun ilgili bölge kuruluna bildirilmesinden sonra yapılabilmektedir. Kanunda çeşitli yetkilerle donatılan bilirkişilerin bu yetkileri kendilerine görev tevdi eden merciden bağımsız olarak kullanamayacağı da belirtilmiştir²⁷⁵.

3.5. Sicile Kayıt ve Sicilden Çıkarılma

2016 yılında yürürlüğe giren bilirkişilik kanunundan önce sayıları on binleri bulan bilirkişilerin ilgili listelere kayıt ve bu listelerden silinmesi işlemleri, adli yargı adalet komisyonları tarafından yürütülmüştür. Bu komisyonlar sadece bazı nedenler hâsıl

²⁷² <https://bilirkisilik.adalet.gov.tr>, E. T. 10/11/2022.

²⁷³ Geniş bilgi için bkz. Bilirkişilik kanunu madde 12, s.8.

²⁷⁴ Bilirkişilik Kanunu, *Resmî Gazete*, (24.11.2016), S.29898, Kanun No.6754.

²⁷⁵ *Bilirkişilik Temel Eğitimi Kaynak Kitabı*, ed. Talat Canbolat, s. 151.

olduğunda bilirkişiyi listeden çıkartabilme yetkisine sahipken bunun dışında bilirkişilik uygulamalarını takip edip denetleyebilecek yapıda kurumsal bir rol üstlenememiştir²⁷⁶.

Kanunun 11. maddesinde bilirkişilerin sicile kayıt olma süreci de açıklanmıştır. Bilirkişiliğe kabul edilenler bulundukları yerdeki bölge kurulları, bölge kurullarının olmadığı yerde de oldukları yerin ilk derece mahkemesi adli yargı adalet komisyonları tarafından belirlenen zamanda 5271 sayılı CMK'nin ilgili maddesi gereğince ve 6100 sayılı HMK'nin ilgili maddesi gereğince yemin ettirilmektedir. Bilirkişilere verilen sicilde; mesleği, eğitimi, yemin tarihi, kayıtlı bulunduğu bölge kurulu, bilirkişilik temel eğitim tarihi, yerleşim ve iletişim bilgileri gibi bilgiler yer almaktadır²⁷⁷. Bilirkişilik kanununun 13. maddesinde belirtilen durumlardan biri yaşandığı takdirde bilirkişiler kayıtlı oldukları sicil ve listelerden çıkartılabilmektedir. Bilirkişiliğe kabul esaslarının yitirilmesi durumunda veya sicile kabul tarihinde gereken şartların yerine getirilmediğinin sonradan tespit edilmesi halinde, yasal bir neden olmadan bilirkişilik yapmaktan çekinilmesi veya raporun belirtilen zaman içerisinde gerekçesiz olarak teslim edilmemesi durumunda kayıtlı oldukları listelerden çıkartılacaklardır.

Kanunun 3. maddesinde belirtilen temel ilkelere aykırı şekilde bilirkişilik faaliyetinin yapılması, bölge kurulu tarafından yapılacak performans değerlendirmeleri sonucunda yeterli bulunulmaması, süresi içerisinde bilirkişilik yenileme talebinde bulunulmamış olması, bilirkişinin sicilden çıkarılmayı talep etmiş olması, bilirkişilik vazifesi ve bu vazifenin gerektirdiği etik ilkelerle uyuşmayan, güven duygusunu sarsacak tutum ve davranışlarda bulunulması durumunda da kayıtlı bulundukları sicillerden çıkartılacaklardır²⁷⁸. Bilirkişilik yönetmeliğinin 43 ve 48. maddelerinde bilirkişilerin listeden çıkarılmasını gerektiren haller belirtilmiş, yönetmeliğin 63. maddesinde de nasıl çıkarılacaklarına dair usul esasları belirlenmiştir²⁷⁹. Adli yazı statüsünde olan bilirkişi raporunun diğer adli yazılarda aranan şartları taşıması gerekmektedir. Davanın konusuyla örtüşen, meseleleri aydınlatmaya çalışan ve tarafların kanıtlarına cevap veren, taraf denetimine açık olan bilirkişi raporu güvenilir, tarafsız ve ikna edici olarak hazırlanmalıdır²⁸⁰.

²⁷⁶ Çakır, 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu, s. 3.

²⁷⁷ Bilirkişilik Yönetmeliği, *Resmî Gazete*, (03.08.2017), S. 30143, s. 20-21.

²⁷⁸ Bilirkişilik Kanunu, md.13.

²⁷⁹ Bilirkişilik Yönetmeliği, *Resmî Gazete*, (03.08.2017), S. 30143, s. 27.

²⁸⁰ Kayılioğlu, "Türk İdari Yargılama Hukukunda Bilirkişilik", s.113,133.

3.6. Bilirkişilik Eğitimi Veren Kurumlar

Herhangi bir yetkinliğe sahip olup olmadığına bakılmaksızın herkesin bilirkişilik yapması, bazı kurum ve kuruluşların eksik ve yetersiz eğitimler vermesi gibi nedenlerle yaşanan karmaşaya son vermek amacıyla, bakanlık tarafından 2014 yılında bilirkişilik ile ilgili mevzuat düzenlemesi çalışması başlatılmıştır. 24 Kasım 2016 tarihinde uygulamaya konulan Bilirkişilik Kanunu'nun ardından 3 Ağustos 2017 tarihinde Resmî Gazete'de Bilirkişilik Yönetmeliği yayımlanmıştır. Yönetmelikle birlikte bazı yenilikler yürürlüğe girmiştir. Getirilen yeniliklerin en önemlilerinden birisi bilirkişilerin temel eğitimi olmuştur. Bu eğitimin amacı; bilirkişiliğe başvuru ve kabul şartları, bilirkişilerin nitelikleri, eğitimi, sicil ve listeye kaydı, görevlendirilmesi, uymaları gereken temel ve etik ilkeler, çalışma esasları, denetimi, sicil ve listeden çıkarılmaları ile Bilirkişilik Danışma Kurulu, Bilirkişilik Daire Başkanlığı ve Bilirkişilik Bölge Kurullarının çalışma yöntem ve temel kaidelerini düzenlemek olarak belirlenmiştir.

Bilirkişilik Yönetmeliği'nin dördüncü bölümünde yer alan madde 30'da bilirkişilik eğitime dair bilgiler verilmiştir. Maddede belirtilen esaslara göre verilen temel eğitimin, on sekiz saati teorik ve altı saati uygulamalı olmak kaydıyla en az yirmi dört ders saatinden oluştuğu belirtilmiştir. Devamında eğitim veren kuruluşların, daire başkanlığı uygun gördüğü takdirde temel eğitim saatini arttırabileceği ifade edilmiştir. Teorik eğitimin içeriğini; yargılama hukukunun temel kaideleri, bilirkişilik mevzuat maddeleri, bilirkişide olması beklenen ve gereken nitelikler, bilirkişilerin yetkileri ve sorumlulukları, uymak zorunda olduğu temel ve etik ilkeler, bilirkişi incelemesinin usul ve esasları, teknik ve hukuki konu ayrımını açıklayan esas ve usuller ile rapor yazım tekniği ve esaslarına dair bilgiler kapsamaktadır. Uygulama eğitiminde; bilirkişi sistemi nasıl kullanılır, verilen örnek bir olay üzerinden rapor düzenleme ve uygulama gözetimi faaliyeti yapılmaktadır. Uygulama ve teorik eğitimin içeriği ihtiyaç duyulduğunda daire başkanlığı tarafından güncellenebilmektedir. Temel eğitimin zorunlu olduğu, eğitim kurumları tarafından katılımın çizelge ile belirlenmesi ve derslerin ve 1/12'sine katılmayanların programla ilişkisinin kesileceği net bir şekilde ifade edilmektedir. Bilirkişilik eğitim veren kurumlar tarafından üç yılda bir teorik ve uygulamalı yenileme eğitiminin verileceği bu eğitimleri almayan bilirkişilerin bilirkişilik yapmak için tekrar başvuru yapamayacağı vurgulanmaktadır. Madde 32'de eğitimi tamamlayan bilirkişilere belgelerinin en geç on beş gün içinde eğitim kurumu tarafından verilmesi

gerektiği belirtilmektedir. Madde 33'te bilirkişilik temel eğitimi daire başkanlığınca izin verilmek şartıyla; üniversiteler, Türkiye Adalet akademisi, Adli Tıp Kurumu, Türkiye Barolar Birliği ve barolar, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve bağlı odalar, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği ve bağlı odalar, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ve Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birlikleri ile Türk Tabipleri Birliği ve bağlı odalar tarafından verilebileceği düzenlenmektedir. Eğitim verilmesine izin verilen eğitim kurumlarının listesinin elektronik ortamda yayımlanacağı belirtilmektedir. En çok üç yıl eğitim izni almış olan kurumların izin süresi bitmeden dört ay önce sürenin uzatılması amacıyla yazılı bir şekilde başvuru yapması gerektiği ve uygun görüldüğü takdirde süresinin üç yıl daha uzatılabileceği ifade edilmektedir²⁸¹.

Bilirkişilik eğitimi için ilk izin alan kurum, bünyesinde bilirkişilik müessesesi olan İstanbul Üniversitesi olmuştur. Bilirkişi olmak için eğitim alanlar arasında psikolog, arkeolog, sanat tarihçisi, inşaat mühendisi, elektrikçi, bankacı, mali müşavir, akademisyenler ve çeşitli meslek grubundan kişiler yer almaktadır²⁸². Bilirkişilik eğitimi başlangıçta 30 kadar kuruluş tarafından verilmekte iken günümüzde 75 ilde 431 kuruluş tarafından verilmektedir. Eğitimi veren kuruluşlar arasında; Türk Tabipler Birliği, Türkiye Barolar Birliği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Üniversiteler, Mimarlar Odası, Çevre Mühendisleri Odası, Makine Mühendisleri Odası, Maden Mühendisleri Odası, Jeoloji Mühendisleri Odası, Peysaj Mimarları Odası, Serbest Muhasebeci-Mali Müşavirler ve Yeminli Müşavirler Odaları Birliği, Elektrik Mühendisleri Odası, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, Bilgisayar Mühendisleri Odası, Gıda Mühendisleri Odası, Gemi Mühendisleri Odası, Orman Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisleri Odası, Metalürji ve Malzeme Mühendisleri Odası, İç Mimarlar Odası ve Tekstil Mühendisleri Odası gibi kurumlar bulunmaktadır²⁸³.

²⁸¹ Bilirkişilik Yönetmeliği, *Resmî Gazete*, (03.08.2017), S.30143, s.16-17.

²⁸² <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/bilirkişi-eğitimleri>, E. T. 22/11/2022

²⁸³ <https://bilirkisilik.adalet.gov.tr>, E. T. 10/11/2022.

3.7. Bilirkişilik Kurumunun Yapısı (Yönetim ve İdare Organları)

Bilirkişilik kurumu, teknik ve mesleki konularda mahkeme veya hâkim talimatıyla görevlendirilen uzman kimseler tarafından yapılan inceleme sonucunda hazırlanan raporun mahkemeye sunulması için gerçekleştirilen organizasyonun bütünü işlevinin yerine getirilmesi amacıyla oluşturulmuştur²⁸⁴. Bilirkişilik kurumu, uyuşmazlıkların yargı yoluyla çözümünde yararlanılan araç olarak değerlendirilebildiği gibi hukuki anlaşmazlıkları asgariye indirmeye yönelik koruyucu önlem olarak ta değerlendirilmektedir²⁸⁵.

Bilirkişilik kanununun yürürlüğe girmesinden önce bilirkişilikle ilgili idari işleri gerçekleştiren adalet komisyonları yargı teşkilatı içerisinde yer almıştır. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte bilirkişilik daire başkanlığı ve bölge kurulları idari teşkilat içinde yer almıştır. Komisyonlar tarafından bilirkişiliğe dair yürütülen faaliyetler burada görev yapan personel tarafından ek iş yükü olarak görülmüş ve gerekli özen gösterilmemiştir. Bilirkişilik kanunu ile bilirkişilik teşkilatının tek görev alanı bilirkişilik olan personel alanında uzmanlaşmanın yanı sıra bilirkişilik görevini etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesinin önü açılmıştır²⁸⁶.

Bilirkişilik görevinin en iyi şekilde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla kanunun 6. maddesinin birinci fıkrası gereğince Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü bünyesinde “Bilirkişilik Daire Başkanlığı” kurulmuştur. Daire Başkanlığı bünyesinde bir daire başkanı, yeterli sayıda tetkik hâkimi ve diğer personel görev yapmaktadır. Daire Başkanlığı yapısı altında, çıkarılan kanunla ve yönetmelikle düzenlenmiş olan bilirkişilik çalışmaları ile ilgili vazifeleri yerine getirmek üzere; Bilirkişilik Hizmetler Bürosu, Sicil Bürosu ve Eğitim Bürosu kurulmuştur. Daire Başkanlığı tarafından bilirkişilik danışma kurulu sekreteryası görevi de yürütülmektedir. Kanunun 4. maddesinde danışma kurulunda kimlerin yer alacağı ve görev kapsamı ayrıntılı şekilde yer almıştır²⁸⁷. Bilirkişilik daire başkanlığı daha çok düzenleyici nitelikte olan bilirkişiliğin ‘merkez teşkilatı’ olarak değerlendirilmektedir. Bilirkişilik usul ve esasları ile bilirkişilik daire

²⁸⁴ Organ-Sevinç, “Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişilik Kanun Tasarısının Getireceği Yenilikler”, s. 118.

²⁸⁵ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s. 1.

²⁸⁶ Çakır, *6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu*, s. 14.

²⁸⁷ <https://bilirkisilik.adalet.gov.tr>, E. T. 10/11/2022

başkanlığının düzenlemelerinin ülke genelinde aynı oranda uygulanmasını sağlama amacıyla bilirkişilik bölge kurulları kurulmuştur. Bölge adliye mahkemelerinin bulunduğu yerlerde kurulan bölge kurulları, bölge bazlı örgütlenen uygulama birimleri olması sebebiyle bilirkişiliğin taşra teşkilatı olarak nitelendirilmektedir. Bu nitelendirmeye göre bilirkişilik teşkilatı merkez ve taşra şeklinde örgütlenmiştir²⁸⁸.

3.8. Bilirkişiliğe Yöneltilen Eleştiriler

Kimileri tarafından hâkimin yardımcısı olarak kabul edilen bilirkişi, usul hukuku açısından ve kalitesi bakımından takdiri deliller arasında kabul edilen bir delil olarak görülmüştür. Buna karşılık kimileri de hukuki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturacak ve karara bağlayacak olanın bilirkişi değil de hâkimin olduğunu belirterek bilirkişi görüşünün delil olmadığına vurgu yapmaktadır. Bu yüzden bilirkişi mütalaası, delillerin takdiri açısından sadece bir araç olarak kabul edilmelidir. O sebeple 1927 tarihli ve 1086 sayılı HUMK’de olduğu gibi 2011 tarihli ve 6100 sayılı HMK’de de bilirkişi görüşünün hâkimi bağlamayacağı açıkça ifade edilerek yanlış anlamaların önüne geçilmek istenmiştir. Hâkimlerin sadece olayın değerlendirilmesinde, kanıtların takdirinde bilirkişinin görüşünden yararlanacağı açık olarak belirtilmiştir²⁸⁹.

Türk hukukunda hâkimlerin hukuki konularda bilirkişiye başvurduğu, bilirkişileri hâkim yardımcısı gibi sisteme dâhil ettikleri görülmektedir. Hâkimlerin, iş yüklerinin azalması ve sorumluluklarını paylaşabilmeleri amacıyla hukukçu bilirkişilere başvurdukları görülmektedir.²⁹⁰ Neredeyse her çeşit hususta bilirkişilere başvurulduğu ve görüşünün alındığı, bilirkişilerin hâkimin yerine geçerek yetkisini kullandığı, savcı ve hâkimleri pasif duruma düşürdüğü gibi şikâyetler dillendirilerek bilirkişi kirliliğine vurgu yapılmıştır²⁹¹. Hukukçu bilirkişiliği uygulayan hâkimlerin yargılamaya ilişkin esas görevlerini bilirkişilere verdikleri ve bilirkişilerin raporlarına göre hüküm kuran memurlara dönüştükleri de başka bir eleştiri konusudur²⁹².

Hâkimlerin bazı dosyalarda arkeoloji ve sanat tarihi ile ilgili bilirkişilik keşiflerine, dava konusu içeriğinin tam olarak bilinmemesine bağlı olarak, bazen sanat tarihçisi bazen de

²⁸⁸ Çakır, 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu, s. 10,12.

²⁸⁹ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s. 41.

²⁹⁰ Papakçı, “Hukuki Bilirkişilik”, s.447.

²⁹¹ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s. 42.

²⁹² Papakçı, “Hukuki Bilirkişilik”, s.451.

arkeolog olan bilirkişiyi eksik ya da fazla çağırımları da hâkimlerin eleştirildiği diğer konulardandır. Keşif tutanaklarında tarafların birbirlerini tanımadıklarına dair ifade yazılmasına rağmen inceleme yerine gidildiğinde, sanıkla bilirkişilerden birinin aralarında geçen konuşmadan daha önce tanıştıklarının anlaşılması gibi durumların yaşanması da bilirkişiliğe yönelik eleştiriler arasındadır. Bu durumun bilirkişilik görevine gölge düşürdüğü kabul edilmektedir.

Kamu hizmeti olarak görülmesi gereken bilirkişilik görevi, emeklilerin yaptığı meslek olarak algılanarak ek gelir kapısı olarak görülmektedir. Bilirkişilik Kanunu yürürlüğe girmeden önce bazı mahkemelerde bilirkişilerin oluşturulan listelerden değil, kalemde görevli olan personel tarafından belirlendikleri ve hâkimlerin, usule aykırı bir şekilde bilirkişiyi doğrudan arayarak görevlendirdikleri bilinmektedir. Öyle ki bazı hâkimlerin, bilirkişiyi arayarak “yanına iki kişi daha al gel” dedikleri örnekler çoğu hukukçu tarafından söz yapılmıştır. Belli mahkemelerin belirli bilirkişileri görevlendirdikleri dolayısıyla bilirkişilikte tekelleşme olarak nitelenebilecek bir uygulamanın varlığı da eleştiri konularından olmuştur²⁹³. Bilirkişi görüşüne başvurulacak konuların iyi tespit edilmediği, liyakatli bilirkişi seçiminin yapılmadığı; bilirkişiyi seçme, değerlendirme ve dosyayı tevdi etme prosedürünün tümüyle kalem personeline havale edildiği ve dolayısıyla usulsüz bilirkişi tercihlerine rastlandığına dair şikâyetlerde bulunulmuştur. Yine çoğu zaman aynı kişilerin pek çok hususta bilirkişilik yaptığı, uzmanlıkları yetkinlikleri dışında görevlendirildikleri ve haksız kazanç sağladıkları yönünde önemli eleştiriler de dile getirilmiştir²⁹⁴.

Bilirkişilik kurumunun bozulmaya uğramasında hâkimlerin ve avukatların rolü olduğu; fakat bu konuda en büyük sorumlunun Adalet Bakanlığı olduğu savunulmaktadır. Bu görüşe göre bakanlık yargı ve adalet düzenine ilişkin bir çözüm sunamamaktadır²⁹⁵. Bir başka görüşe göre ise avukatların bilirkişi olarak atanmasının doğru olmadığı, bu durumun akademisyen eksikliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bilirkişilik yapan avukatların bu unvanlarından ötürü meslektaşlarının önüne geçebileceği, bunun haksız rekabete ve reklam yasağına aykırılığa sebep olacağı ifade edilmektedir. HMK’de yasak

²⁹³ Bayrakal, s. 298-299,301.

²⁹⁴ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, (2017), s. 43.

²⁹⁵ Çetin Aşçıoğlu, “Bilirkişi Eğiticilerinin Eğitim Semineri”, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği*, Ankara, 2005, s.13.

olmasına karşın bilirkişiliğin avukatlar ve akademisyenlerce maddi getirisi olan ek bir meslek olarak görülmesi de eleştirilmektedir²⁹⁶. 1988 yılında başladığı akademik hayatında idari yargı ve ceza yargılaması alanlarında pek çok bilirkişi raporuna imza atmış olan bir hukukçu, 10 yıldan fazla bilirkişilik yaptığını ve öz eleştiri yaparak birçok hukuki konuda bilirkişiye başvurmuş olmanın pişmanlığını yaşadığını ifade etmiştir²⁹⁷.

3.9. Türkiye’de Bilirkişilik Kurumunun Güncel Durumu

Bilirkişinin niteliği ve uzmanlığı, öğreti de ve yargı kararlarında önemle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Bazı görüşlerce bilirkişiye hiç başvurmamaktansa ehliyeti olmayan bir bilirkişiye başvurmak daha iyi kabul edilmektedir²⁹⁸. 2000’li yıllarda yapılan bir anket çalışmasına göre teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren her davada bilirkişiye başvurma oranı %98,7 olmuştur²⁹⁹. Bilirkişilik faaliyetinin hukuki niteliği konusunda; bilirkişiliğin yargı faaliyeti kapsamında yer alması, kamu hizmeti olması veya serbest olarak yerine getirilen bir faaliyet olması ve idarenin kolluk denetimine tabi bulunması gibi görüşler bulunmaktadır. 6754 sayılı kanun ile bilirkişilik faaliyeti ayrı bir idari teşkilat altında örgütlenmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra bilirkişilerin yargı teşkilatı içinde yer alan adalet komisyonlarına bağlı olarak faaliyet göstermeleri usulü bırakılmıştır. Adalet Bakanlığı bünyesinde ayrı bir bilirkişilik teşkilatı teşkil edilerek bilirkişilik çalışmalarının tüm yurt genelinde aynı şekilde ve aynı nitelikte yerine getirilmesi istenmiştir. Bu yüzden bilirkişilik çalışmalarının yargı faaliyeti çerçevesinde mütalaa edilmesi olanaklı görülmemektedir. Bilirkişilik idari teşkilat içerisinde düzenlenmiş, yargı faaliyetinin işleyişine katkı sağlamaya yönelik idari faaliyet; bilirkişi de bu faaliyeti uygulayan kişi görünümündedir. Bundan dolayı yerine getirilen idari görevin kamu hizmeti olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bilirkişiler, Türk Ceza Kanunu gereğince kamu görevlisi olarak değerlendirilmişlerse de bu kişileri idare hukuku açısından memur ya da diğer kamu görevlisi olarak kabul etmenin mümkün olmadığı görüşünü savunanlar bulunmaktadır³⁰⁰.

²⁹⁶ Papakçı, “Hukuki Bilirkişilik”, s. 449.

²⁹⁷ Deryal, (2001), önsöz.

²⁹⁸ Deryal, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, Adalet Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2017, s. 85.

²⁹⁹ Yıldırım, Odyakmaz, Çoban Atik, Çalışkan, Ersöz, Deniz, “İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişilik Uygulamaları, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XIX/I, (2011), s.24.

³⁰⁰ Çakır, *6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu*, (2019), s. 25, 29.

Çağımızda birçok alanda olduğu gibi bilirkişilik hususunda da dijital sistem üzerinden kayıt yaptırma, dosyalara erişme, görevlendirilme, görevden çekilme ve rapor sunma gibi çeşitli işlemler gerçekleştirilmektedir. Bilirkişiler kısa ismi UYAP olan Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi üzerinden şartları sağlayan her bilirkişi portal bilgi sistemine kayıt yaptırabilmektedir. Bilirkişiler görev yaptıkları çevrede bulunan adalet komisyonları, bilirkişilik bölge kurulları veya bilirkişi portal sistemi üzerinden kayıtlarını yaptırdıktan sonra elektronik imza (e-imza) veya <https://bilirkişi.uyap.gov.tr> mobil imzaları (m-imza) ile sisteme giriş yapabilmektedirler³⁰¹. Bu sistem sayesinde bilirkişiler, adliyeye gitmeden dosyaları elektronik ortamda teslim alıp inceleyebildikleri gibi hazırladıkları raporlarını e-imza veya m-imza ile imzalayarak ilgili yargı merciine herhangi bir gecikme yaşanmadan gönderebilmektedirler. Bilirkişiler, bu portal üzerinden görevden çekilme talebini zaman kaybetmeden ilgili yargı birimine bildirebilmekte, dosyalar ile ilgili yapılan redleri görebilmektedirler. Bilirkişilerin, sistem üzerinden işlemlerini yapabilmelerinden dolayı harcadıkları iş gücü ve emek, zaman, seyahat, konaklama, kırtasiye ve benzeri masraflardan tasarruf sağlamaları mümkün olmaktadır. Adli birimler sistem üzerinden âdil, doğru ve hızlı bilirkişi seçimi yapılabilmekte, kurumla ilgili istatistiki bilgilere hızlı ve en doğru bir şekilde ulaşılabilir. Yargı çevresinde görevlendirilebilecek bilirkişi olmadığında, talimat yoluyla bilirkişi incelemesinin yaptırılması için başka bir yargı çevresine dosyanın gönderilmesine gerek kalmadan, elektronik ortamda yargı çevresine bağlı kalmadan bilirkişi görevlendirilmesi yapılabilmektedir. Bilirkişi Portal Bilgi Sistemi üzerinden yapılan işlemler sayesinde adliyelerde yaşanan yoğunluğun azaldığı; kâğıt, toner ve enerji kaynaklarından tasarruf sağlandığı görülmektedir. UYAP Bilişim Sistemi'nde yapılan ve kaydedilen işlemlerle ilgili bilgilere, bilirkişilerin anında erişimi mümkün kılınarak şeffaflık ve denetim işlevi de sağlanmaktadır³⁰².

Yapılan kanun, yönetmelik ve düzenlemelerle birlikte bilirkişilik kurumunun en iyi şekilde işlevini yerine getirmesi sağlanmaya çalışılmış olsa da zaman zaman bilirkişiliğe dair şikâyet ve eleştiriler devam etmektedir. Bilirkişilik kurumuna ilişkin kanunlarda bir

³⁰¹ *Bilirkişilik Temel Eğitimi Kaynak Kitabı*, ed. Talat Canbolat, s. 186. *Bilirkişiler, Sertifika-Hizmet-Sağlayıcıları adresindeki elektronik sertifika hizmeti sağlayan firmalar ile irtibata geçerek e-imza temin edebilirler. M-imza için ise; kullanmakta oldukları cep telefonu operatörü ile görüşerek m-imza alabilirler.* E. T. 10/11/2022

³⁰² *Bilirkişilik Temel Eğitimi Kaynak Kitabı*, ed. Talat Canbolat, s. 199.

eksikliğin olmadığı, sorunun kanunların uygulanmamasından ötürü ortaya çıktığı ve bu sebeple de bilirkişilik kurumunun yozlaşmasının kaçınılmaz olduğu savunulmakta; Türk hukukundaki usul yasalarının, özellikle Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu’nun çoğu Avrupa ülkesinden daha ileri önlemler getirdiği ifade edilmektedir³⁰³.

³⁰³ Çetin Aşçıoğlu, “Bilirkişi Eğiticilerinin Eğitim Semineri”, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği*, Ankara, 2005, s.12., www.tmmob.org.tr. E. T. 11/15/2021

SONUÇ

Ehl-i hibre, ehl-i vukuf ve her ikisini aynı çatı altında birleştiren bilirkişi terimlerinin anlamlarının birbirleriyle iç içe olduğu ve bu terimlerin birbirlerini karşıladığı söylenebilmektedir. Bilirkişilik kavramı, özünde bir şeyi çok iyi bilen, hukukla ilgisi olan kimsenin belirli bir zamanda bir şeyi hakkıyla ve layıkıyla bilmesi halini anlatan, bir şeyi çözümlmek için bilgisine başvurulanan kimse olarak açıklanmaktadır. Osmanlı yargı sisteminin nasıl işlediğine dair bilgilerin yer aldığı kaynaklardan olan kadı sicillerinde ehl-i vukuf ve ehl-i hibre olarak adlandırılan kimselerin, ayrı ayrı konularda bilgisine başvurulduğu, bazı durumlarda ise her ikisinin de aynı konuda görüş bildirdiği bilinmektedir.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle devletin yönetim şekli değiştiği gibi hukuk alanında çağdaş ve batı kaynaklı kanun çalışmaları yapılmıştır. Yapılan kanun çalışmalarında Türk milletinin özünde bulunan hasletler korunmuştur. 1926 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren Medeni Kanun ile 19. yüzyılın ikinci yarısında yürürlüğe giren Mecelle hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

Bilirkişilik teriminin karşılığı olarak kabul edilen ve tarihi vesikalarda karşılaştığımız ehl-i vukuf terimi ilk kez Cumhuriyet idaresinin hazırlamış olduğu 1927 tarihli Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda yer almıştır. 1927 tarihli kanun metninin ehl-i vukufa dair 275-286'ncı maddeleri arasında ehl-i vukuf terimi ile birlikte ehl-i hibre terimi de kullanılmıştır. 1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda da ehl-i hibre terimiyle birlikte ehl-i vukuf tabiri de kullanılmıştır. Her iki kanunda ve diğer kabul edilen kanunlarda bilirkişi, ehl-i vukuf ve ehl-i hibre terimleri uzun yıllar bir arada kullanılmıştır. 1970'li yılların başından itibaren ilgili kanunlarda ve mahkeme kararlarında kullanılmaya başlayan bilirkişilik terimi, 1981 tarihli ve 2494 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun ilgili maddelerinde yapılan değişiklikle yerleşik hale gelmiş, ehl-i vukuf terimi kanundan çıkarılmıştır. 1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda bilirkişilik; ehl-i hibre ve keşif başlıklı yedinci fasılda, 65-77'nci maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu maddelerde kullanılan ehl-i hibre terimi 1985 tarihinde kabul edilen 3206 sayılı kanunun 84'ncü maddesiyle değiştirilmiş ve bu terim yerine bilirkişi terimi kullanılmaya başlamıştır. HUMK ve CMUK gibi kanunların dışında çıkarılmış olan İdari Yargılama Usulü Kanunu, Askeri Yargılama Kanunu, Vergi

Usul Kanunu, Ticaret Kanunu, Adli Tıp Kanunu gibi özel kanunlarda da bilirkişiliğe ilişkin hüküm ve düzenlemeler yer almaktadır.

Cumhuriyetin ilanından önce Osmanlı mahkemelerinde ehl-i hibre ve ehl-i vukuf isimleri altında bilirkişilik görevini ifa eden kişilerin günümüz bilirkişilerinden en büyük farkı inceleme konusuna dair sundukları görüşün hâkimi bağlayıcı olmasıdır. Cumhuriyetten sonra hazırlanarak yürürlüğe giren kanunlarla birlikte bu durum değişmiş ve bilirkişilerin görüşlerinin hâkimin kararını bağlayıcılığı ortadan kaldırılmıştır. Bilirkişinin konu hakkındaki rey ve görüşü bazı durumlarda delil, bazı durumlarda delil değerlendirme aracı olarak, yerine göre de her ikisi olarak değerlendirilmiştir. Bilirkişiliğin meslek olup olmadığı konusunda da hukukçular arasında çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Bilirkişiliğin meslek haline dönüşmesinin tehlikeli olacağı hakkında görüş beyan edenler; bilirkişiliğin meslek olmadığını, bilirkişiliği meslek gereği edinilen bilgilerin mahkeme tarafından kullanılması olarak ifade etmektedirler.

Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılarak yürürlüğe giren HUMK ve CMUK ile yargılamanın önemli bir unsuru olan bilirkişilikle ilgili dönem dönem düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen bilirkişiliğin yozlaştığına dair eleştiriler ve şikâyetler dile getirilmiştir. Öyle ki kanunlarda yasaklanmış olmasına rağmen hukuki meselelerde dahi bilirkişilere başvurulduğu, bilirkişilerin hâkimlerin yetkilerini kullandığı, bilirkişinin belirlenmesinde yaşanan usulsüzlükler, haksız kazanç sağlandığı, zaman ve gider kayıplarının arttığı, resmi bilirkişiler ve bilirkişi raporları ile mahkemelerde adeta kadrolu bilirkişilerin görev yaptığı şeklinde şikâyetler dile getirilmiştir. Yaşanan ve tartışma konusu olan sorunların azaltılması ve bilirkişiliğin kurumsal yapıya kavuşturularak daha etkin, hızlı ve doğru bir şekilde yargılamaya yardımcı olması adına 03.11.2016 tarihinde 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu çıkarılmıştır. Böylece 1927 yılından itibaren HUMK ve CMUK içerisinde yer verilmiş olan bilirkişiliğin kendine özgü ve müstakil bir kanun olarak yürürlüğe girdiği ve kurumsallaştığı görülmektedir.

Bilirkişilik Kanunu ile bilirkişilik yapmak isteyenlerin belli yeterlilik ve şartlara sahip olması istenmiştir. Gerekli şartları yerine getirmiş olan kişilerin ilgili eğitim kurumlarında belli süreyle eğitim almaları ve sicillere kayıt edilmesi işlemleri düzenlenmiştir. Bünyesinde bilirkişilik müessesesi olan İstanbul Üniversitesi, Bilirkişilik eğitimi için ilk izin alan kurum olmuştur. Bilirkişi olmak için eğitim alanlar arasında psikolog, arkeolog,

sanat tarihçisi, inşaat mühendisi, elektrikçi, bankacı, mali müşavir, akademisyenler ve çeşitli meslek grubundan kişiler yer almaktadır.

Kanunla birlikte bilirkişilik danışma kurulu, bilirkişilik daire başkanlığı ve bilirkişilik bölge kurulları kurularak etkin ve verimli kurumsal bir yapının oluşturulması sağlanmıştır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak diğer kurumlarda olduğu gibi yargı kurumlarında da dijital sistem uygulanmaya başlamıştır. Bu kapsamda UYAP denilen bir yargı ağı kurularak bilirkişilerin başvuru yapmaları, sicillere kayıt olmaları, görevlendirmeleri, rapor hazırlayıp iletme işlemleri gibi pek çok işlem daha hızlı yapılarak zaman ve masraf tasarrufu sağlanmaktadır. Yapılan tüm iyileştirme ve düzenlemelere rağmen bilirkişilik kanunun bir yenilik getirmediğini, farklı yasa, tüzük, yönetmelik ve kararnamelerde dağınık şekilde yer alan düzenlemelerin tek bir kanun çatısı altında topladığını ve diğer kanunların tekrarı niteliğinde olduğunu, dolayısıyla sistemin eksik ve aksak yanlarının devam ettiğini kimi hukukçular tarafından ifade edilmektedir.

Hukukçular tarafından dile getirilen sorunların çözülmesi, yargının zamanında ve en doğru şekilde tecelli etmesi amacıyla 2016 yılında Bilirkişilik Kanunu ve 2017 yılında Bilirkişilik Yönetmeliğı çıkarılmıştır. Bu düzenlemelerle farklı kanunlarda yer verilen bilirkişiliğe ilişkin hususlar tek bir çatı altında toplanmış ve bilirkişilik kurumsal bir yapı kazanmıştır. Kimlerin bilirkişi olabileceğı, ücret politikası, eğitimleri, seçimi, bilirkişiliğe engel haller gibi konular detaylı şekilde düzenlenerek sistemli bir yapıya kavuşsa da kimileri tarafından halen eleştirildiğı görölmektedir. Beyan edilen görüşlere göre yapılan düzenlemeler yeterli olarak görülürken; uygulamanın doğru ve etkin yapılmamasından ötürü yukarıda belirtilen sorunların ve benzerlerinin devam ettiğı ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar, Tutanaklar ve Süreli Yayınlar

Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayân Tutanak Terimleri Sözlüğü, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, no:2, Ankara, 2015.

TBMM Tutanak Dergisi, 27 Nisan 1927, 60. Birleşim, C.1.

TBMM Tutanak Dergisi, 12 Ocak 2011, 50. Birleşim, C.89.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, *Resmi Ceride*, S. 622, (02.07.1927), Kanun No.1086.

Ceza Usulü Muhakemeleri Kanunu, *Resmî Gazete*, S.1172, (04.04.1929), Kanun No.1412.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, *Resmî Gazete*, S.27820, (19.01.2011), Kanun No.6100.

Ceza Muhakemeleri Kanunu, *Resmî Gazete*, S.25673, (17.12.2004), Kanun No.5271.

İdari Yargılama Usulü Kanunu, *Resmî Gazete*, S.17580, (20.01.1982), Kanun No. 2577.

Adli Tıp Kanunu, *Resmî Gazete*, S.17670, (20.04.1982), Kanun No. 2659.

Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, *Resmî Gazete*, S.1519, (14.06.1930), Kanun No. 1631.

Bilirkişilik Kanunu, *Resmî Gazete*, S.29898, (24.11.2016), Kanun No.6754.

Devlet Şurası Kanunu, *Resmî Gazete*, S.4098, (30.12.1938), Kanun No. 3546.

Kur'ânı Kerim Meali, (Elmalılı Hamdi Yazır), Haz. Mustafa Özel, Kelebek Matbaası, Yusuf Suresi, 26-27-28. Ayetler, s. 239.

Siciller

Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), C. LXIX, s. 371, Hüküm no: 376, Orijinal metin no: [57a-3], *İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

Bab mahkemesi, 150 numaralı sicil, (H.1143-1144/M.1730-1732), C.LXV., Hüküm no:326, orijinal metin no:[72b-1], s.328, *İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

Bab mahkemesi, 54 numaralı sicil, (H.1102-M.1691), C.XX., Hüküm no:349, Orijinal metin no: [59a-3], s.294, *İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

Bâb Mahkemesi, 54 numaralı sicil, (H.1102-M.1691), C.XX., Hüküm no:195, Orijinal metin no:[31b-2],s.182-183, *İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

Balat Mahkemesi, 1 numaralı sicil, (H.964-965/M. 1557-1558), C. XLI., Hüküm no:429, Orijinal metin no: [59a-3]arapça, s.244, *İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151/M.1726-1738), C.XXI., s. 274, Hüküm no: 189, Orijinal metin no: [57b-2], *İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

Üsküdar Mahkemesi,2 numaralı sicil, (H.924-927/M. 1518-1521), C.II., Hüküm no:233, Orijinal metin no:[26b-1], s.148, *İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

Üsküdar mahkemesi, 14 numaralı sicil, (H.953-955/m.1546-1549), C.V., Hüküm no:331, Orijinal metin no [48b-1], *İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ortaklığı ile hazırlanmıştır.*

Yayınlanmış Eserler

Abacı, Nurcan, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, S.3, s.75-84, 2002.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453)*, C. I, Cem Yayınevi, İstanbul, 1977.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)*, C. II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.

Akman, Ahmet, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Usul Hukukundaki Gelişmeler”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/1 (2019).

Artukmaç, Sadık, *Kamulaştırma Hukuku*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977.

Aktuna, Aktuna, “İdari Yargıda Bilirkişinin Yasaklı Olması ve Reddi”, *Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019.

Aktürk, İmran, “Osmanlı Yargılama Hukukunda İspat Vasıtaları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2015.

Akyıldız, Ali, “Şurâ-yı Devlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIX, İstanbul, 2010, s.236-239.

Akyıldız, Ali, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII., Ankara, 2003, s.250-251.

- Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İsmail Akgün Matbaası, 1947.
- Atar, Fahrettin, *İslam Adliye Teşkilatı*, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Aybakan, Bilal, “Rücû”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXXV., İstanbul, 2008, s.284.
- Aydın, M. Akif, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.
- Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta yayınları, İstanbul, 2010.
- Bayrakal, Sedat, “Bilirkişinin Kanun Tasarısı Bağlamında Sanat Tarihinde Bilirkişilik Uygulamalarına Genel Bakış”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XXV, s.295-303, 2016.
- Berki, Ali Himmet, *Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Türkiye İş Bankası Tesisi, Ankara.
- Bektaş, Ahmet Ali, “T.C Ceza Adalet Sisteminde Uzman Görüşünün Yeri ve Değerlendirilmesi”, *Üsküdar Üniversitesi Bağımlılık ve Adli Bilimler Enstitüsü Adli Bilimler Anabilim Dalı Olay Yeri İnceleme ve Kriminalistik Bilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2020.
- Bozkurt, H. Argun, “İş Mahkemesinde Bilirkişilik”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 67, S.4, s.117-125, 2009.
- Canbolat, Talat (ed), *Bilirkişilik Temel Eğitimi Kaynak Kitabı*, T.C Adalet Bakanlığı Bilirkişilik Daire Başkanlığı
- Centel, Nur-Zafer, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2019.
- Centel, Nur-Zafer, Hamide-Özlem, Çakmut, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Yayınları, 7.Baskı
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011.
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, C.I, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990.
- Cora, İhsan, “Örgütlerin Yönetimi Açısından Ahilik Örgütüne Genel Bir Bakış; Tarihi Bir Araştırma”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, IX/16, (2017), s. 251-279.
- Çakır, Hüseyin Melih, *6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu*, On İki Levha Yay., İstanbul, 2019.
- Çayan, Gökhan, *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013.

- Değirmenci, Olgun- Karakurumer, Alkın, “Askeri Ceza Kanunda Düzenlenen Firar Suçlarının Osmanlı’dan Günümüze Tarihsel Gelişimi”, *Adalet Dergisi*, S.64, s.297-330.
- Demirbaş, Timur, *Ceza Hukuku*, Seçkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2011.
- Deryal, Yahya, *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, Adalet Yay., 6. Baskı, Ankara, 2017.
- Deryal, Yahya, *Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri*, Beta Basım, İstanbul, 2001.
- Duran, Lütfi, “Atatürk Döneminde Danıştay”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, II/3, (1981), s.19-39.
- Durhan, İbrahim, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII/3-4, (2008), s. 55-111.
- Ekinci, Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, *Belleken*, LXV/61, s. 959-1005.
- Erdoğan, Celal, *HUMK (En Son Değişikliklere Göre Açıklamalı ve İçtihatlı)*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1982.
- Erdoğan, Ersin-Üçüncü, S. Hilal, “Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişi Raporunun Delil Değerine İlişkin Bazı Sorunlar”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10/1, (2020) s.354-387.
- Erman, Sahir, *Askeri Ceza Hukuku Umumi Kısım ve Usul*, 5. Baskı, İstanbul, 1970.
- Ertan, Timuçin Faik, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Yayın Dağıtım, 5. Baskı, Ankara, 2017.
- Gülseren, Fehmi Şener, “Askeri Ceza Hukukunda Müessir Fiil Suçları”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku*, (Basılmamış Doktora Tezi), 1990.
- Gün, Mehmet-Kurdak, Merve-Koray, Zeynep, *Bilirkişi Zümresine Tanınan İmtiyazlı Korumanın Anayasaya Aykırılığı*, Gün Yayınları, İstanbul, 2015.
- Günay, Berrin-Tekir, Asım Furkan, “Tanzimat Sonrası Vergi Reformlarının Anayasal Vergilendirme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, XXIV/2, (2018), s. 711-742.
- Gür, Refik, *Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Müessesesi*, Haz. M. Nihat Aryal, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- Hafızoğulları, Zeki, “Bir Bilirkişi Raporu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 39/1, s.59-77.

- Hirsch, Ernst Eduard, “Hukuk Bir Bilim Kolu Mudur?”, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, II/2, (1944), s. 19-61.
- İmregün, Oğuz, *Bilirkişi Raporları (1971-1982)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- İpşirli, Mehmet, “Bâbîâli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.IV., İstanbul, 1991, s.378-386.
- Karakoç, Yusuf, “Hukukun Anlamı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, X/2, (2008), s. 1-12.
- Karakurumer, Alkın, “Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri”, *ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, IX/2, (2021), s.220-237.
- Kayılıoğlu, Deniz, “Türk İdari Yargılama Hukukunda Bilirkişilik”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2019.
- Kaymakçı, Süleyman, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014, s.32.
- Kenanoğlu, M. Macit, “Nizamiye Mahkemeleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIII., İstanbul, 2007, s..185-188.
- Kılınç, Ahmet-Kayar, Betül, “Osmanlı Yargılama Hukukunda Şuhudül-Hal’in Fonksiyonunu Yeniden Değerlendirme Gerekliği”, *Adalet Dergisi* 1-2, (2019), s.33-48.
- Koyuncu, Nuran-Kış, Salih, “Alman Askeri Ceza Kanunnamesinin Osmanlı Askeri Ceza Kanunnamesine Tatbiki”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (2011), s.177-190.
- Koroğlu, Hasan, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişilik Kurumları*, Seçkin Yay., Ankara, 2001.
- Kumkale, Rüknettin, *Bilirkişilik ve Uygulaması*, Seçkin Yay., Ankara, 2018.
- Küçük, Cevdet-Ertüzün, Tefik, “Düyûn-ı Umûmiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. X., İstanbul, 1994, s.58-62.
- Oğuzman, Kemal-Barlas, Nami, *Medeni Hukuk*, Vedat Kitapçılık, 17. Baskı, İstanbul, 2011.
- Organ, İbrahim-Sevinç, Cansu, “Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Kurumu ve Bilirkişilik Kanun Tasarısının Getireceği Yenilikler”, *Maliye Dergisi*, 170 (2016), s.116-130, 2016.
- Öncel, Muallâ- Çağan, Nami-Kumrulu, Ahmet, *Vergi Hukuku*, C.I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1985.

- Öntan, Yaprak, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011.
- Özen, Şükrü, “Kâdılıkudât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV., İstanbul, 2001, s.77-82.
- Özdemir, Hakan, “Cumhuriyet Tarihinde Hukuk Dilindeki Değişmeler ve Gelişmeler”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili) Anabilim Dalı*, (Basılmamış Doktora Tezi), 2006.
- Özsunay, Ergun, *Medeni Hukuka Giriş*, Güryay Matbaacılık, 5. Baskı, İstanbul, 1986.
- Papakçı, Acun, “Hukuki Bilirkişilik”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Anabilim Dergisi*, XXII/81, s.433-456.
- Sakin, Sinan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Savaş Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 2018.
- Sarısözen, M. Serhat, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Medeni Usul Hukukumuzda Getirdiği Yeni Düzenlemeler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (2011), s.332.
- Soydan, Başar, *Türk Vergi Yargısında Bilirkişilik*, Ticaret Odası Yay., İstanbul, 2010.
- Söğüt, İpek Sevdâ, “Roma Hukukunda “Lex” Kavramı”, *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, I/1, (2013), s.63-73.
- Şafak, Ali, “Ehl-i Vukuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.X, s.531-533.
- Taner, Tahir, *Ceza Hukuku*, İsmail Akgün Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1953.
- Tanrıverdi, Mücahit, “Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1991.
- Tayşi, Mehmet Serhan, “Kıyâfe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV., Ankara, 2022.
- Turinay, Faruk Y., “1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu (Usul-İ Muhâkemâtı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkatı) Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2021), s.169-228.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Genel Yayın Yönetmeni-Oya Köymen, Anadolu Yayıncılık, C. XXIV, İstanbul, 1984, s.1328.
- Türk Hukuk Lügati*, Başbakanlık Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1991.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği*, “Bilirkişi Eğiticilerinin Eğitim Semineri”, Ankara, 2005.
- Uzun, Ertuğrul, “Hukuk Yorumdur”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LXXII/1, (2014), s.99-104.
- Üçok, Coşkun-Mumcu, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, 6. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1987.

- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, 11. Baskı, Isparta, 2015.
- Yetkin, Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Hukuk Devletin Gelişim Süreci”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI/24, (2013), s.411.
- Yıldırım, Ramazan-Odyakmaz, Zehra-Çoban, Ayşegül -Çalışkan, Ziya vd., “İdare Mahkemeleri Örneğinde Bilirkişilik”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIX/1, s.9-38.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.I., İstanbul, 1988, s.31-48.
- Yılmaz, Ejder, *Makaleler* (1973-2013), “Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti”, C.I, Yetkin Yay., Ankara, 2014, s.383-403.
- Yılmaz, Ejder, *Makaleler*, “Hukukumuzda Bilirkişilik Kurumu”, C.I, Yetkin Yay., Ankara, 2014, s.803-809.
- Yılmaz, Ejder, *Makaleler*, “Aksak Adaletten İşleyen Adalet”, Yetkin Yay., C.I, Ankara, 2014, s.829-863.
- Yılmaz, Ejder, *Makaleler*, “Uygulamada Bilirkişi ve Bilirkişi Raporları”, Yetkin Yay., C.I, Ankara, 2014, s.811-829.
- Yılmaz, Ejder, *Makaleler*, “Cumhuriyetimizin Yetmişbeş Yılında Hukuk Usulü ve Muhakemeleri Kanununda ve İcra ve iflas Kanununda Ortaya Çıkan Gelişmeler”, C.I, Yetkin Yay., Ankara, 2014, s.871-886.
- Yılmaz, Ejder, *Makaleler*, “Yargılama Usulü Kurallarının Önemi ve Sayıştay’ın Durumu”, C.I, Yetkin Yay., Ankara, 2014, s. 993-1011.
- Yücesoy, Ayşe Aslı, “Şûrây-ı Devlet (1868-1876)”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VIII/2, (2017), s.187-216.
- Yüksel, Ahmet, “Osmanlılarda Otopsi”, *Belleten*, LXXVII/280, s.875-910.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Üç Adam Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.54, md. 36.
- Türk Hukuku Tarihi*, Sadri Maksudi, Haz.: Fethi Gedikli- Ali Adem Yörük Mahmud Esad Kalıpçı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası- *Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı*, C. LXXV, 2017, s. 711-833.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Genel Yayın Yönetmeni-Oya Köymen, Anadolu Yayıncılık, C. XXIV, İstanbul, 1984, s.1328.
- Ed: Özket, Hasan, Mahmud Esa’d b. Emin Seydişehri, *Hukuk Tarihi*, Çev. Hasan Özket-Bünyamin Demir-Abdülkadir Altınhan-Ahmet Kırtekin-Mehmet Seyyar-Recep Yıldırım-Sedat Aksakal-Veysel İpekçi, Medhal İlmi Araştırma Derneği Yayınları, İstanbul, 2012.

Dijital Kaynaklar

<https://www.tdk.gov.tr>. (E. T. 15/06/2022)

<https://archive.org/details/ngilizce-trkeSzlK> (E. T. 10/09/2022)

www.tmmob.org.tr. (E. T. 11/15/2021)

<http://www.netdata.com/netsite>. (E. T. 10/11/2022)

<https://hukukbook.com>. (E. T. 16/10/2022)

<https://www.resmigazete.gov.tr>. (E. T. 04/09/2022)

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1412.pdf>. (E. T. 17/06/2022)

<https://kadinhukuk.com.tr>. (E. T. 11/05/2022)

<https://bilirkişilik.adalet.gov.tr>. (E. T. 10/11/2022)

<http://www.isam.org.tr>. (E. T. 22/11/2022)

<https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/bilirkişi-eğitimleri>. (E. T. 22/11/2022)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Fatma ŞAHİNTÜRK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Makale ve Bildiriler	
1. Şahintürk, Fatma, “Necip Ali (Küçüka) Bey’in Hakikat Gazetesindeki Yazıları”, <i>Vakanivüs-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi</i> , 7/2 (2022), s.1021-1063.	